

Anmeldelser

Arkivregistraturer, udgivet af Landsarkivet for Sønderjylland

Herredsfogderiarkiver fra Nordslesvig 1868-1889, ved *Hans Schultz Hansen*, 1991, 167 s.

I 1867 blev de to hertugdømmer Slesvig og Holsten forenet til den kongelige preussiske provins Schleswig-Holstein, der igen blev delt i 20 kredse, der i stort omfang var baseret på de tidligere amter.

I denne forbindelse blev retsvæsen og administration adskilt året efter, således at amtsdommere overtog de juridiske forretninger, medens herredsfogeder fik ansvaret for politi, lægdsvæsen, koncessioner, folketællinger, valglistes m. v. Herredsfogeden overtog også de tidligere husfogders arbejdsopgaver med hensyn til vejvæsen o. lign., ligesom han trådte i stedet for de tidligere branddirektører.

Da herredsfogderierne 1889 blev nedlagt for at overgive opgaverne til amtsforstandere, der fik mindre administrative områder, var der ikke afleveringspligt for embedsarkivalierne, hvilket arkivfortegnelsen tydeligt vidner om: Medens næsten hele arkivet er bevaret i Aabenraa, Broager, Gråsten, Løgumkloster, Nordborg og Visby er der kun bevaret en enkelt pakke arkivalier fra såvel Augustenborg som Toftlund.

Herredsfogderne kom i berøring med næsten alle mennesker i deres distrikter, hvorfor deres arkiver har stor værdi for slægtsforskere, ligesom de beskriver adskillige forhold, der kan have interesse for sønderjyske lokalhistorikere. De spændte nationale forhold i tiden umiddelbart efter den preussiske overtagelse af Nordslesvig kommer til udtryk i behandlingen af optanter og udvandrere, der ligeledes hørte under herredsfogdernes arbejdsområde.

Arkivfortegnelsen giver en detaljeret oversigt over hæfter og læg i de enkelte pakker inden for hvert af de 12 nordslesvigske herredsfogderier. Man har fortrinnsvis bibeholdt de oprindelige tyske betegnelser, hvilket der dog rådes bod på med en liste over hyppigt forekommende tyske forvaltningsudtryk.

Fortegnelsen og den grundige indledning om herredsfogdernes historiske udvikling og administrative opgaver med adskillige kildehenvisninger har stor værdi for alle, der beskæftiger sig med forhold

dene i landdistrikterne de første 25 år efter den tyske overtagelse i 1864.

Det tyske mindretals arkiver 1920-1945, ved *Hans Schultz Hansen*, 1993, 137 s.

Da besættelsen var slut i 1945, blev en stor del af mindretallets arkiver beslaglagt. Størstedelen af arkivalierne fra de politiske organisationer, hvor der kunne være kompromitterende oplysninger, var dog blevet destrueret forinden. Efter retsopgøret blev arkivalierne afleveret til Landsarkivet, hvor de i en lang årrække ikke har været tilgængelige.

Arkivregistraturen er opdelt på basis af mindretallets institutioner. Der er en klar overvægt af arkivalier fra det sociale og kulturelle område (skolesagerne udgør næsten halvdelen), men der er også mange sager af økonomisk karakter såsom sager fra »Kreditanstalt Vogelgesang«, der fra 1926 udlånte tyske statsmidler til tysksindede bønder i grænseområdet.

**Politiadjudanten for de sønderjyske Landsdele 1934-1944/
Politikommandøren for Sydjylland m.v. 1945-ca. 1958**, ved *Hans Schultz Hansen*, 1994, 36 s.

Efter at nazisterne havde fået fodfæste i Tyskland 1933, fik det tyske mindretal en stadig større støtte sydfra. Det førte til, at der i 1934 blev udnævnt en politiadjutant, der skulle fungere som rådgiver for justitsministeriet i sager angående grænsepolitiske spørgsmål. Formålet var primært at samle oplysninger om særlige sønderjyske forhold, ligesom adjudanten skulle sikre ensartethed i myndighedernes afgørelser i nationalpolitiske spørgsmål.

I denne forbindelse indsamledes efterretninger om enkeltpersoner samt forhold til belysning af mindretallets politiske og økonomiske organisationer. Dette skete dels på basis af politiets oplysninger, dels ud fra omtale i dagspressen.

Efter det tyske overfald på det danske politi september 1944 blev stillingen nedlagt for atter at genopstå med et noget ændret indhold i maj 1945, bl.a. i forbindelse med retsopgøret.

Arkivfortegnelsen giver efter en fyldig indledning en oversigt over de enkelte akter, hvis personsager dog ikke generelt er tilgængelige uden ansøgning.

Det nationale register 1921, ved *Hans H. Worsøe*, 1994, 32 s.

Ved Genforeningen 1920 skulle hele den sønderjyske befolkning vurderes med henblik på erhvervelse af dansk indfødsret.

Betingelserne herfor var, at man på genforeningsdagen 15. juni 1920 havde haft fast bopæl i de sønderjyske landsdele, havde været bosiddende der siden 1. oktober 1918 og havde tysk statsborgerskab.

Det nationale register blev opbygget på grundlag af folketællingen fra 1921 og giver detaljerede oplysninger om den befolkning, der var bosiddende i landsdelen i tiden omkring genforeningsdagen, ligesom det også indeholder materiale fra myndighedernes bestræbelser adskillige år senere for at dokumentere enkeltpersoners ret til dansk indfødsret.

Arkivfortegnelsen med dens tilhørende historiske redegørelse og vejledning i brugen af arkivalierne giver et udmærket grundlag for en effektiv og hurtig søgning i denne meget vigtige historiske kilde.

Frøslevlejren 1944-1945/Fårhuslejren 1945-1949, ved *Mette Schmidt Lund*, 1995, 18 s.

Fra august 1944 til befrielsen 1945 fungerede Frøslevlejren som tysk politifangelejr i Danmark. Fra denne periode er der bevaret enkelte arkivalier med relation til forplejningen, der var en opgave for de danske myndigheder.

Efter 4. maj 1945 fik lejren navneforandring til Fårhuslejren og fungerede som internerings- og fangelejr i forbindelse med retsopgøret efter besættelsen.

Størstedelen af arkivet fra denne tid består af nummererede sager vedrørende de enkelte fanger. Disse sager er – som alle personsager – tilgængelige efter 80 år, medens de mere generelle sager er alment tilgængelige.

Lavsarkiver, ved *Axel D. Johnsen*, 1996, 17 s.

Lavsarkiverne omfatter ca. 2½ hyldemeter og hører til de små arkivfonde i Landsarkivet. De fleste stammer fra Haderslev og Sønderborg – sidstnævnte især fra en periode, hvor lavene mere havde social end næringsmæssig betydning.

De fleste håndværk er repræsenteret i samlingen, og der gives en

oversigt over relevant litteratur. Men det bør nævnes, at arkivalier fra de ældre sønderjyske håndværkslav i øvrigt især findes i andre sammenhænge, nemlig i de ældre byarkiver i Landsarkivet og i Byhistorisk Arkiv i Haderslev samt i amtsstyrelsens arkiver i Landsarkivet. Også i Rigsarkivet (Tyske Kancelli) findes et betydningsfuldt materiale. Arkivregistraturen havde været mere informativ ved også at give henvisninger til disse arkivalier.

**Lars N. Henningsen: Ejendomshistorie i Sønderjylland.
En arkivvejledning, 1996, 65 s.**

I 1983 udsendte Landsarkivet 1. udgave af vejledningen under titlen »Ejendomshistorie i Nordslesvig«, der til trods for en mindre god papir- og trykkvalitet ret hurtigt blev udsolgt.

Vejledningen er delt i to dele, der behandler hhv. jordejendom generelt og bygninger, og i begge afsnit gives først en beskrivelse af de enkelte arkivalietyper og deres historiske/administrative udvikling, hvorefter der gives en redegørelse for, hvordan man bærer sig ad med at finde de sønderjyske arkivalier, og hvad der i det hele taget er bevaret – og det ikke blot i Landsarkivet, men også i andre arkiver.

I forhold til førsteudgaven er denne nyttige vejledning udvidet med en arkivfortegnelse og litteraturhenvisninger samt med et sagregister, ligesom noteapparatet er à jour-ført med litteratur udgivet efter 1983. Også indholdet er enkelte steder blevet ført ajour i forhold til 1. udgave.

Da de sønderjyske kilder på mange måder adskiller sig fra de tilsvarende kilder fra Kongeriget, vil selv rutinerede arkivbenyttere kunne få stor glæde af den grundige og let fortalte vejledning.

Schackenberg godsarkiv, 1996, 130 s., 1 kort

I årene 1976-78 udgav Landsarkivet fire registraturer over godsarkiver. Et af de største sønderjyske godsarkiver manglede dengang, nemlig Schackenberg, der først i forbindelse med grev Hans Schacks fraflytning i 1993 blev samlet i landsarkivet.

Medens de førstnævnte arkivregistraturer er dupliserede, fremtræder nærværende publikation i en gedigen kvalitet, der lever op til den status, godset har fået med dets nye besidder.

I registraturen gives indledningsvis en kort redegørelse for godsets

omfang og godsarkivets opbygning efter de hidtidige ordningsprincipper, som man har valgt at bibeholde efter afleveringen.

Godsarkivet indeholder korrespondancesager samt et stort materiale af administrativ eller forvaltningsmæssig art. Schackenborg, der som kongerigsk enklave ikke var omfattet af den slesvigske lovgivning, havde egen jurisdiktion, og denne del af arkivet har en meget stor værdi for slægts- og lokalhistorikere. Desuden indeholder arkivet arkivalier fra de kirker, hvortil godsherren havde patronatsret, jordebøger og inventar samt godsregnskaber, der bl.a. ud over en pakke fra 1662 indeholder en næsten komplet ubrudt række fra 1769 til 1991. Endelig anføres godsarkivets kortsamling.

Registraturen afsluttes med et nyttigt sagregister, personregister samt stedregister med henvisning til arkivets pakketitler.

Aabenraa og Løgumkloster amter indtil 1867/68, ved *Hans Kristian Steffensen og Hans Schultz Hansen*, 1997, 108 s.

De slesvigske amtmænd havde større beføjelser end deres kolleger i kongeriget. Amtmanden var kongens/centraladministrationens lokale repræsentant. Han skulle overvåge, at alle forordninger blev overholdt, sørge for, at bødesager blev afgjort på rette måde og føre tilsyn med de kongelige ejendomme i amtet gennem sine embedsmænd, som han også havde en kontrolmyndighed over for at sikre, at de ikke plejede særinteresser ved indgreb mod lokalbefolkningen.

Amtmandens store berøringsflade medfører, at amtsstyrelsens arkiver giver et utal af lokalhistoriske oplysninger, og de er dermed en uundværlig kilde til det lokalhistoriske arbejde i tiden indtil 1867, hvor amterne efter preussisk forbillede blev omdannet til kredse, der lededes af en landråd.

Amtsarkiverne hører således til blandt det mest betydningsfulde materiale i Landsarkivet. Fortegnelsen er inddelt i beskrivelser, journaler og protokoller, den tematisk opbyggede afdeling af »akter afleveret fra Kiel«, dvs. akter som i en periode frem til 1936 befandt sig i statsarkivet i Kiel, amtsarkivet, årlige tematiske journalsager 1838-68, lægdsruller, adelige og hertugelige godser efter 1848 m.m.m.

I registraturen er udarbejdet en skematisk oversigt over amtsarkivets registraturer, som de er anlagt i de forskellige amtmænds embedstid. Desværre er der flere unøjagtigheder heri, hvorfor en nærme-

re undersøgelse af de enkelte pakker må tilrådes: Man vil mange steder også kunne finde tematiske sager i andre perioder, end anført – således findes landmilitærsager i hele perioden 1723-1837 og ikke kun 1814-37, kriminalsager findes også for perioden 1787-98, mølle-, kørsels- og hoverisager også 1818-23 osv.

Efter udgivelsen af denne fortegnelse ville det være ønskværdigt, om man også ville prioritere arkivregistraturer for de øvrige sønderjyske amter (Haderslev, Sønderborg/Nordborg og Tønder) højt i årene fremover.

Posthuse i Sønderjylland, ved Niels Strandsbjerg, 1997, 106 s.

Arkivregistraturen er udgivet i samarbejde med Post Danmark. I indledningen redegøres for den lokale og regionale struktur i Sønderjylland, hvor forholdene før 1920 afveg meget fra kongeriget. Mange filatelister kender fænomenet gennem de frimærker, der solgtes på posthusene, og som fra 1851-64 var danske, 1864-66 slesvigske, 1867 slesvig-holstenske, 1868-71 fra det nordtyske postområde for fra 1872 at blive erstattet af tyske rigspostfrimærker; og i Genforeningsåret 1920 benyttedes fra januar til maj Plebiscit-mærker i tysk mønt, som fra maj til juli blev erstattet af Plebiscit-mærker med dansk møntangivelse; først herefter var danske frimærker igen gyldige til frankering.

Bogen beretter om postvæsenets organisation og postarkivernes ordning, ligesom der er en litteraturfortegnelse; indledningen fylder næsten halvdelen af bogen.

Herefter følger en fortegnelse over arkivalierne, der går helt op til 1986-87, anført under de enkelte postkontorer og telegrafstationer, idet der først gives en kort og koncis redegørelse for posthusenes status gennem tiderne.

Selve arkivet omfatter primært materiale fra tiden efter 1920, men enkelte akter går længere tilbage, hvilket bl.a. skyldes afleveringer fra Post- og Telegrafmuseet.

De mange oplysninger omkring de lokale posthuses historie gør den smukt indbundne arkivregistratur til en håndbog, der kan anvendes af alle, der gerne vil vide mere om postvæsenet i Sønderjylland.

Henning Mathiesen

Erik Skifter Andersen: Erhvervsvirksomheder i Aabenraa 1847-1997.

Udgivet af Aabenraa Handelsstandsforening i anledning af foreningens 150 års jubilæum 1997, bd. 1-2, 311+312 s., indb., ill. Kr. 295.

Den 2. februar 1997 fyldte Aabenraa Handelsstandsforening 150 år. Det blev fejret med en udstilling på Aabenraa Museum om »Havn & Handel i Aabenraa 1847-1997« og især med udgivelsen af et digert bogværk udarbejdet af direktør Erik Skifter Andersen, foreningens formand i årene 1986-1991.

Beslutningen om at udgive en jubilæumsbog blev truffet allerede i 1990, og denne gang valgte man at samle opmærksomheden ikke om foreningen selv eller om erhvervslivet generelt, men om de enkelte erhvervsvirksomheder. Det var forfatterens mål at skabe et opslagsværk om byens virksomheder, deres historie og de personer, som havde skabt dem fra midten af 1800-årene og frem til i dag. Byens erhvervsfolk har sikkert følt, at denne side af historien var blevet noget tilsidesat i den »officielle« byhistorie.

Bogens opbygning er logisk i forhold til dette mål. Branche for branche gennemgås op mod 400 virksomheder og omtales ca. 1100 forretningsfolk. Hvert afsnit indledes af en kort sammenfatning af tendenser i den pågældende branches udvikling, og derefter følger en detaljeret gennemgang af de enkelte virksomheder. Spektret er bredt: de gamle landbrug inden for bygrænsen, al slags fremstillingsvirksomhed (fra slagtere og bagere til skibsværfter osv.), byggebranchen, engros- og detailhandel, hoteller, transport, banker og service, for blot at nævne de vigtigste grupper. Oplysningerne er ikke begrænset til en kortfattet registrering. Her er både korte og lange biografier over de enkelte erhvervsdrivende og detaljeret omtale af de enkelte virksomheders historie, med præcise årstal for oprettelse, nedlæggelse, flytninger, sammenlægning og meget andet. Der er sideblik til nabobyerne i Sønderjylland, og de enkelte virksomheders udvikling forklares med henvisning til konjunkturer og konkurrenceforhold. Alt dette er ledsaget af en overflod af fotos. Personer, bygninger og lokaler myldrer over siderne, og der er mange kulturhistorisk interessante billeder iblandt. At samle dette stof har krævet et enormt arbejde, lokalkendskab og hundredvis af kontakter til de enkelte virksomheder, også selv om forfatteren har

kunnet trække på det betydelige stof, som den flittige lokalhistoriker og fotograf Sv. Aage Faaborg gennem et helt liv har samlet til sine mange bøger om Aabenraa bys mennesker, gader og virksomheder.

De tusindvis af enkeltoplysninger afslører interessante træk af vor tids økonomiske og sociale historie. Man ser f.eks., hvordan en hel række af de gamle handelsfirmaer blev grundlagt af unge mænd fra landet, som kom til byen og gjorde smuk karriere; man ser butiksdøden: I 1955 var der 28 selvstændige bagermestre, i 1994 er der kun 6; og den økonomiske koncentration: på stribe er byens selvstændige virksomheder indenfor fremstilling og engroshandel blevet sammenlagt med landsdækkende firmaer, eller helt nedlagt. Der kan således uddrages mange generelle mønstre af bogen. Forfatteren forbigår ikke det vanskelige emne: borgerskabets opdeling mellem dansk og tysk. I mange tilfælde nøjes han dog med at antyde en tysk tilknytning meget indirekte, danskhed fremhæves mere direkte. Han kunne også have blotlagt nogle af de mange økonomisk-sociale udviklingslinjer, som ligger gemt i bogen, ved at tilføje nogle tabeller vedr. brancheudvikling o. lign. Desuden er det beklageligt, at der kun er medtaget et fåtal af virksomheder grundlagt i de seneste årtier.

Målet har været at give en historisk korrekt beretning om de enkelte virksomheder. Dette synes at være nået. Men selvfølgelig er der skønhedspletter. Det er en lapsus, når porten til ejendommen Nybro 14 gøres jævn gammel med Sct. Nicolai kirke, og enkelte brancheindledninger kunne være mere præcise. Litteraturhenvisninger er ligeledes vanskelige at benytte. Bogens udstyr er fornemt, men der kunne være ofret mere omhu på layouten. Billeder er i en del tilfælde ret tilfældigt placeret i forhold til billedteksten, og ofte synes en tekst, som vel er tænkt som billedtekst, at mangle billedet!

Det er dog kun småting i et imponerende værk, som opfylder hensigten: at give præcis information om erhvervslivets enkeltvirksomheder. Som opslagsbog og Aabenraask konversationsleksikon vil de to store bøger blive højt skattet.

Lars N. Henningsen

**Allan Bengtsson og Lars N. Henningsen:
Vandrelærere – rejsende i dansk kultur.**

Udg. af Studiefdeling ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg 1996. 204 sider, ill., indb., 168 kr.

Denne bog spænder over 125 års omskiftelige historie i Slesvig, – fra Elise Lindbergs hjemmeundervisning hos mølleren i Råhede 1872 til nutidige dagligstuemøder i området mellem Angel og Isted, arrangeret af Volker Bock – i dag den eneste vandrelærer, formodentlig den sidste. Hvad var en vandrelærer? Hvem var de, hvad drev dem, hvilken betydning fik de, – disse forposter for dansk kultur? Det er spørgsmål, som bogen ikke blot rejser, men i vidt omfang også besvarer.

Hjemmeundervisning var et gammelkendt fænomen; på store gårde ansatte man ofte en privat huslærer. »Det nye var, at vandrelærerne kun opholdt sig på de enkelte gårde et par uger eller tre. Herefter drog de videre. Forinden havde de, udover at undervise børnene, vist de voksne til rette, så de kunne fortsætte undervisningen på egen hånd« (s. 181). Her er mindelser fra omgangslærerne, som de kendtes i Vestjylland og Norge i forrige århundrede, på Færøerne også i dette. Men vilkårene var andre. Bl.a. fordi de første vandrelærere – friskolelærer Kasper Jensen fra Holstebro og lærerinde Henriette Gubi fra Bevtøft – havde myndighederne på nakken. De preussiske autoriteter forbød vandrelæreres virksomhed i 1896.

Ideen blev taget op igen efter Genforeningen i 1920, og nu gjaldt det Sydslesvig, – hvor de tyske myndigheder i de første år, indtil 1926, ikke tillod oprettelse af danske skoler uden for Flensborg. Vandrelærere blev ansat af Skoleforeningen i Flensborg, som fik støtte fra den danske stat, og deres opgave var at holde sammen på de danske kredse; ofte underviste de børnene i dansk om eftermiddagen, de voksne om aftenen; husflid, kjolesyning, sang, højtlesning, foredrag og dillettantkomedier indgik i programmet. Ligeledes kontakten med venskabskredse i Danmark. I perioden 1920-1945 var i alt ansat 35 vandrelærere i Sydslesvig, i kortere eller længere tid; 16 kvinder og 19 mænd; de fleste kom fra Danmark. Opgaven fordrede gå-på-mod; den blev for barsk og primitiv for nogle af dem.

Nazismen blev en prøvelse. Nogle af vandrelærerne var tyske statsborgere og måtte til fronten, andre opgav på grund af nazistiske naboers chikanerier. Efter 1945 oplevede det danske mindretal som be-

kendt en markant tilslutning, henved 80 nye danske skoler kom i gang, ofte ved vandrelereres mellemkomst. Den nye generation vandrelerere var selv sydslesvigere, ofte med et ophold i Danmark som baggrund, på højskole eller seminarium eller i håndværkslære. Vandrelererne tog sig af folkelige opgaver som »danskhedens altmuligmænd«, ikke mindst i de skoletomme områder mod syd. Men fra slutningen af 60'erne begyndte de at komme i klemme, – nye offentlige tilbud til fritid og videreuddannelse blev konkurrenter i lokal-samfundet. I 1967 havde Skoleforeningen i Flensborg 10 vandrelerere i sit brød, i 1996 kun én.

Om denne udvikling og dens pionérer handler bogen. Gennem dagbøger, breve, indberetninger, billeder og erindringer kommer vi tæt på dem, der brød isen i 1920 – Martin Frederik Lange og Rudolf Hansen – og på stærke personligheder i front gennem mange år som Niels og Anna Kjems, Gustav Lindstrøm og Jørgen Jørgensen, senere også Lars H. Schubert. Lindstrøms dagbøger fra 1920'erne er guldgruber af iagttagelser; »han fortalte og han sang« (Bernhard Hansen), han kunne også skrive. Skal man tro brevenes vidnesbyrd, spredte Lindstrøm glæde og humør i danske familier, når han ankom til en landsby, på cykel, udstyret med rygsækkens sparsomme indhold af sangbøger og anden dansk litteratur. Jørgen Jørgensens dagbøger dækker arbejdet i de sydligste områder, hvor han i årtier virkede som vandrelerer og landbrugskonsulent.

»Og det er egentlig grundformen for al vandrelerervirksomhed, at den enkelte vandrelerer ... er antaget personlig og må gøre akkurat, hvad han vil, og sige nej til, hvad han vil«. Sådan blev arbejdet engang beskrevet af Niels Kjems, som fra 1922 var virksomhedens inspirerende organisator, mellemlid mellem de enkelte vandrelerere og Skoleforeningen. Ikke noget med faste læseplaner; den enkelte lærer fastlagde selv arbejdet i samsvar med lokale ønsker. Efter sæsonens afslutning sendte læreren en indberetning til Skoleforeningen, – personlige beretninger, som i dag er vigtigt kildemateriale.

En sådan frihed forudsætter engagement, helst også et forbillede; som et sådant har Kjems øjensynligt fungeret. Bogen har en vigtig konklusion om 1920'erne: »Når vandrelereren kom til egnen, og man samledes i de små stuer, var det ikke i første række konkret undervisning, som stod i centrum. Han var i lige så høj grad et samlingspunkt for, at danske kunne mødes med danske, så de kunne synge de danske sange og høre nyt om Danmark og det danske. Først herefter

kunne den egentlige danskundervisning begynde«. Det er tydeligt, at vandrelærernes undervisning hentede drivkraft i traditionen fra Grundtvig og de danske højskoler; dermed blev den »et supplement til den tyske skole, som i sin opbygning var langt mere målrettet og vidensorienteret« (s. 74). Kjems kom selv fra en stilling på Skibelund Efterskole, hvor han havde undervist bl.a. i husflid, sløjd og gymnastik. Askov var et bagland for adskillige, Snoghøj blev det også efter Danmarks befrielse i 1945.

På mange måder blev vilkårene lettere efter afslutningen af 2. verdenskrig. Håbet om en bedre fremtid førte mange voksne ind i de danske rækker og mange børn i de danske skoler; det blev mindre ensomt at være vandrelærer. Men i grunden skete der ikke de store forandringer. Det var stadig personen mere end systemet, der traf beslutninger om form og indhold – og indsendte årlige beretninger; det var fortsat de skoletomme områder, nu længere mod syd, som var vandrelærernes særlige opgave; nu som før skabte de mulighed for samvær om dansk kultur og livsstil. Men kontakten var mindre lokal, for nu gjaldt det forbindelsen til hele den danske bevægelse i Sydslesvig. I bogen kan læseren følge udviklingen gennem veteranerne, men også i dagbøger og udsagn fra nye folk – Paul Thomsen, Kirsten Dalsgaard, Hans Keil m.fl. Først 60ernes velstand, rejselyst og fjernsyn skaber problemer.

Vandrelærernes betydning? Den slags er selvsagt vanskeligt at måle. Forfatterne nævner i deres afslutning, at vandrelærerne blev bærere af et kulturtilbud, som dengang var ret usædvanligt – et tilbud til folks fritid; de blev en slags »offentligt betalte foreningskonsulenter« og var derved forud for deres tid; først langt senere er staten, velfærdsstaten, gået ind i den opgave. – I vandrelærernes selvforståelse indgår, næppe med urette, at danske skoler blev oprettet især i de distrikter, hvor disse lærere havde gødet jorden. Den begavede (og lidt for nationale) vandrelærer M. P. Ejerslev – ham med den kendte sang »Ja, landet er lidet fra hav til hav« – sagde i et interview 1975 om arbejdet i mellemkrigstiden bl.a. »Havde man ikke haft de små danske skoler og foreninger, Flensborg Avis og vandrelærerne, så havde der heller ikke været en dansk opvågning i Sydslesvig i 1945«. Måske havde han ret. Kilderne efterlader det indtryk, at mange vandrelærere med held har fungeret som katalysatorer for et fællesskab om det danske, ikke mindst den danske sang; de gjorde dansk kultur nærværende, – med forbindelser i Danmark, som kunne dyrkes gen-

nem breve og besøg. Det er næppe forkert at tale om en opvågning eller vækkelse.

Bogen er tilegnet mindet om Knud Fanø, rektor for Duborg- Skolen 1962-1989, »som banede vej for bogen om vandrelærerne«. Vejen har vistnok været lang, – der ligger grundige undersøgelser bag resultatet, bl.a. i person- og foreningsarkiver. Dokumentationen er præcis, mange af billederne har ikke været anvendt tidligere. Teksten kan læses også af mennesker uden for det slesvigske, – indforstået kun på ét punkt: forfatterne har øjensynligt anset et kort over landsdelen med angivelse af de mange nævnte landsbyer – Ladelund, Løjt osv. – og andre lokaliteter for en upassende undervurdering af læsernes geografiske kundskaber.

Det er langtfra alle vandrelærere, der er omtalt i bogen. Men det oplyses, at der som led i forarbejderne til bogen er udarbejdet en fortegnelse med »summariske data om vandrelærerne«. Eksemplarer af denne fortegnelse findes i Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Man kan håbe, at denne bogs udgivelse vil kunne kalde breve og andet materiale frem om mindre kendte vandrelærere – til supplerung af fortegnelsens »summariske data«. Dermed kunne måske også det spørgsmål blive belyst, som lades ubesvaret i bogens konklusion: var de altid overbevist om lødigheden i dansk kultur? En tvivl på egen styrke, men måske også på danskheden som sag har næppe været fremmed for dem, der gav op undervejs.

Til slut: undertegnede har for mange år siden, omkring 1950, truffet en vandrelærer, Erik Krebs Lange, og spurgt, hvad en vandrelærer foretog sig. Af svaret står tilbage kun det stærke indtryk af tillid; opgavens betydning var stor nok til at kunne mobilisere de fælles kræfter i det danske samfund. Bogen »Vandrelærere - rejsende i dansk kultur« har genkaldt svarets indtryk. For der har været brug for tillid, engagement og gå-på-mod – og evne til at administrere den store frihed, som bogen med rette fremhæver. Men bogen har også vist, at der i det historiske forløb var brug for endnu mere; en vandrelærer skulle selvsagt være godt hjemme i dansk kultur og kunne undervise børn og voksne; han måtte også have praktisk håndelag, kende mennesker og deres indbyrdes relationer i de mange små samfund; først og fremmest måtte han kunne skabe tillid omkring sin person. Nogle vandrelærere har haft denne sjældne kombination af egenskaber, der gjorde dem nyttige som både rejsende og forposter under svært omskiftelige vilkår.

Vagn Skovgaard-Petersen

**Adrian von Buttlar/Marion Margitta Meyer:
Historische Gärten in Schleswig-Holstein.**

Verlag Boyens & Co. Heide, 760 s., ill., indb. DM 148.

Interessen for ældre tiders havekunst, en meget truet og skrøbelig del af vor kulturarv, er stigende i disse år. I Danmark kan vi glæde os over omfattende restaureringer af bl.a. slotshaverne ved Frederiksborg og Fredensborg slotte. Syd for grænsen arbejdes på restaurering af bl.a. den fornemme 1600-tals park ved Gottorp slot. Disse haver og deres mindre berømte sidestykker på godserne repræsenterer et vigtigt stykke kulturhistorie – de er et uskatteaktivt aktiv for både fastboende og turister.

Med denne bog om historiske haver i Sydslesvig, Holsten og Lübeck er der skabt et på alle måder tungtvejende bogmonument, som giver parkerne den fortjente plads i kulturhistorien. 3.850 gram vejer bogen. Det er et lærd værk, men et tilgængeligt værk: Teksterne er klare og velredigerede. Præsentationen er æstetisk fornem: Nobel er satsen, og sjældent har jeg set så smukke billeder. Og endnu vigtigere: billederne indgår som væsentlig dokumentation, de er ikke bredt ud som en prangende farvelade. Sidstnævnte ses alt for ofte i moderne prestigepublikationer.

Bag dette storværk ligger et femårigt forskningsprojekt ved Kiels universitets kunsthistoriske institut og Landesamt für Denkmalpflege. Flere etablerede forskere og mange studerende har medvirket, offentlige midler og fondsstøtte har hjulpet til, og undervejs er forskningsresultaterne blevet fremlagt i fine udstillinger.

I en stor indledning trækkes de overordnede linjer gennem havekunstens udvikling i Slesvig-Holsten fra renæssancens fyrstehaver til 1920'ernes offentlige parkanlæg. De første anlæg møder vi hos de gottorpske hertuger i Slesvig og på familien Rantzaus herresæder. Forbilledet var de lukkede hollandske mønsterhaver. Fra sidst 1600-årene skabtes hos fyrsterne og på storgodserne efter fransk forbillede storladne anlæg præget af barokkens ønske om symmetri, med klippede hække, kanal anlæg og kaskader, statuer og udsigtspunkter. Gradvis blev haveanlæggene knyttet til boligen, med de fint broderede parterrepartier i umiddelbart samspil med huset og dets festsal. Samtidig åbnedes haverne ud mod landskabet – over den anlagte haves storståede vue gled blikket til naturen udenom. Sådanne pragtanlæg blev kreeret ved fyrsterresiden-

serne i Slesvig, Kiel, Plön, Eutin, Traventhal m.fl. og adelen fulgte med.

Fra 1770-erne opløstes gradvis de stive strukturer. Til parterrehaven fjøede sig nu græsplæner, snoede stier, lønlige pletter, hvor følsomhed og tanke kunne gå deres veje. På Louisenlund ved Slien investerede landgrev Carl af Hessen i en sådan landskabshave med eremithytte, vandfald, middelaldertårn m.v. Næsten alle de store godsparker lod sig præge af samme stil. Professor C. C. Hirschfeld i Kiel (1742-1792) blev den store haveteoretiker, som alle lyttede til. Langs Elben ved Altona anlagde de hovedrige købmænd landskabsparker af stor skønhed.

Bogen har sin hovedvægt i beretningen om disse haveformer i perioden 1600-1850. Det præger også udvalget af de omkring 100 haveanlæg, som er detaljeret behandlet af 36 forskellige forfattere i bogens anden del. Hvert afsnit indledes af et kort resumé med oplysning om hvorvidt anlægget er tilgængeligt, og der sluttes med litteratur- og kildehenvisninger. Sidst i bogen er der biografisk leksikon over havearkitekterne, ordliste, litteratur og gode registre.

Bogen hedder »Historiske haver«, men kunne også have haft titlen »Historiske parker«. Vægten ligger på fyrsternes, adelens og handelsfyrsternes parker. Men der er også medtaget nogle af de offentlige anlæg, som blev skabt fra sidst i 1800- årene og mindre pretentiøse haver. Margarethenhof, Marieskoven eller Christiansen-parken i Flensborg, kurparken på Før og Emil Noldes have ved Seebüll m.fl. er med. Bondehaver eller kirkegårde er udeladt. Da hovedvægten er lagt på slots- og godsparker kunne det for perspektivets skyld nok have været relevant at medtage de ret få tilsvarende parker i Nordslesvig, især Gråsten, Augustenborg, Gram og Schackenberg.

Dette værk er et stykke tiltalende grundforskning, et væsentligt bidrag til kultur- og idéhistorien. Her forstår man, at slottets og godsets bygninger skal forstås i samspil med omgivelserne. Værket bør konsulteres hjemme ved skrivebordet, før turen går ud på slots- eller herregårdsbesøg syd for grænsen, eller til de mange herlige parker langs Elben vest for Altona.

Lars N. Henningsen

Uwe Danker m.fl. (udg.): Demokratische Geschichte X
Jahrbuch zur Arbeiterbewegung und Demokratie in Schleswig-Holstein X, Malik Regional Verlag, Kiel 1996, 335 s., ill.

Også i 1996 udkom der en årbog fra Beirat für Geschichte der Arbeiterbewegung und Demokratie in Schleswig-Holstein, som følger rækens tradition for let tilgængelige, illustrerede artikler, mest om lokale socialhistoriske emner, på videnskabeligt niveau. For den historisk interesserede sønderjyde er det denne gang to artikler, der vil stå i forgrunden: Ole Stender-Petersens artikel om hungeroprøret i Flensborg i 1795 og Karl Heinrich Pohls artikel om den politiske kultur ved folkeafstemningerne i 1920.

Pohl prøver i sin artikel at sammenligne den tyske og den danske propaganda ved afstemningerne i 1920, for på dette grundlag at analysere den politiske kultur, der ligger bag. Målet er at finde ud af, om der umiddelbart efter Første Verdenskrig var muligheder for udviklingen af en demokratisk politisk kultur i Slesvig-Holsten, som jo senere blev til en af nazisternes højborg. Demokratisk politisk kultur betyder for Pohl politiske afgørelser efter rationelle argumenter i modsætning til rent følelsesorienterede afgørelser. Her skal nu afstemningspropagandaen tjene som eksempel. Pohl tager udgangspunkt i henholdsvis en tysk og en dansk valgplakat, og mener at de hver for sig er et repræsentativt udtryk for hver sides politiske kultur.

Den tyske er plakaten med Slesvig-Holsten flaget, påtrykt »deutsch« i gotiske bogstaver i alle tre farvefelter. Plakaten henviser til en antagelig selvfølgelighed: Slesvig-Holsten og tysk hører urokkelig sammen, uden at der tilføres noget rationelt argument for det. Denne plakat udtrykker stadigvæk kejserrigets politiske kultur: de slesvig-holstenske tyskere skulle slutte borgfred, Slesvig-Holsten var tysk, lige meget, hvilken politisk anskuelse man ellers havde, lige meget hvilke argumenter den danske side kom frem med.

Den danske plakat, Pohl udvælger, er den tysksprogede »Warum sollst du für Dänemark stimmen?«, som kun blev brugt i Flensborg. Plakaten er rød/hvid, den viser en hånd, hvor der i hver af fingrene er trykt et argument for at stemme for Danmark. Af de fem grunde er der kun en, der appellerer til følelser: Fordi din afstamning er dansk. De andre appellerer til fornuften, til økonomiske grunde for at stemme for Danmark: Forbindelsen til Nordslesvig er eksistentiel

for byen Flensborg, Danmark har verdens bedste socialsystem, lønningerne i Danmark er højere og den danske valuta har større købekraft end Reichsmarken. Denne plakat bliver af Pohl tolket som bevis på danskernes højt udviklede politiske kultur, der ikke benytter sig af følelser, men bygger på rationale argumenter. De danske værdier i 1920 var velfærd og demokrati, de tyske nation, ære og afstamning, sådan lyder Pohls konklusion: Tysk politik var i 1920 ikke i stand til at etablere et demokratisk samfund, Weimarrepublikkens senere undergang blev allerede varslet ved afstemningerne i 1920.

Pohls argumentation kan nok ikke helt tilbagevises, selvom den virker ret firkantet. Hans metode, nemlig at illustrere sin tese med hjælp af kun to plakater, som han anser for repræsentative, må man nok sætte spørgsmålstegn ved. Repræsentativiteten gælder i hvert fald ikke for den danske plakat, der jo kun blev brugt i Flensborg. Når Pohl roser den høje udvikling af politisk kultur i det danske demokrati i 1920, må man gå ud fra, at han ikke har særlig godt kendskab til påskekrisens begivenheder. Men det er trods alt en spændende artikel!

Stender-Petersen henviser i sin artikel om hungeroprøret i Flensborg i 1795 til brødpriens afgørende betydning for bevarelsen af ro og orden i samfundet. Fødevarerforsyningen havde forværret sig i Flensborg i anden halvdel af 1700-tallet: gennemsnitsprisen for rug fordobledes fra 1730 til 1795 (med betydelige udsving fra år til år) uden tilsvarende stigninger i befolkningens indkomster. Dette havde allerede ført til uroligheder i Tønder og Åbenrå i 1790. Revolutionskrigene fra 1792 og en dårlig høst i 1794 forværrede situationen yderligere. Regeringen og de kommunale myndigheder havde før i tiden prøvet at sikre folket brød ved at fastsætte maksimalpriser, ved eksportforbud eller ved forbud mod at bruge korn til fremstilling af brændevin. Dette havde dog tit ført til konflikter med storbøndernes og spiritusfabrikanternes interesser. I 1788 blev dog princippet om frihandel for korn lagt fast i loven.

Den 1. juni 1795 forsamlede skibstømrere fra Flensborgs fem værfter sig foran rådhuset og forlangte brød. Det lykkedes ikke magistraten at berolige folkene, så om eftermiddagen beslaglagde mængden korn hos købmændene og spiritusfabrikanterne. Folket vogtede desuden ved byportene, at ingen fødevarer blev ført ud af byen, mens magistraten hentede militær forstærkning hos statholderen på Gottrup. Soldaterne kom den 5. juni til byen og uromagerne blev straks

ført til rådhuset. Fem blev arresteret med det samme, indtil den 13. juni kom det til yderligere 11 arrestationer. De fire formentlige førere i oprøret blev dømt til flere års »slaveri«, d.v.s. fæstningsarrest og tvangsarbejde.

Oprøret var en protest mod markedsøkonomiens principper. Den middelalderlige forestilling om den »retfærdige pris« blev mere og mere afløst af ideen om markedsprisen. Hungeroptøjer som den gamle form for fordelingskonflikter skulle blive afløst af lønkampe.

Derudover skal her kun nævnes én artikel, nemlig Rolf Schultes afhandling »für einen hexenmann gescholten«. Her henviser forfatteren til et interessant træk ved 1500- og 1600-tallets heksebrændinger, nemlig at en stor del af folk anklaget for hekseri faktisk var mænd, nemlig ca. 50-60% i Central- og Nordfrankrig, 42% i den franske del af Svejts og godt 10% i hans undersøgelsesområde Slesvig-Holsten. Men også de ni øvrige artikler med hovedvægten på 1800-tals socialhistorie, pacifister og kommunister i 1920'erne og den tyske Vergangenheitsbewältigung efter Anden Verdenskrig er særdeles læseværdige.

Martin Klatt

Willy Diercks (udg.): Flüchtlingsland Schleswig-Holstein.

Erlebnisberichte vom Neuanfang.

Boyens & Co., Heide, 1997, 292 s., ill., indb., 38 DM.

I 1994 opfordrede Willy Diercks, forretningsfører for Schleswig-Holsteinischer Heimatbund, sammen med den nordtyske radiofoni NDR såvel tidligere flygtninge som andre slesvig-holstenere til at nedskrive deres erindringer om den umiddelbare efterkrigstid, da Slesvig-Holsten modtog ca. en million tyske flygtninge fra de tabte østområder, hvilket nærmest fordoblede provinsens indbyggertal. Af de 257 interviews og indsendte beretninger er over 100 nu trykt i ovennævnte bog. Bogen er illustreret med en række samtidige fotografier, som dog desværre for de flestes vedkommende ikke er forsynet med en forklarende tekst. Et kort foran den egentlige tekst angiver byerne, hvorfra beretningerne kommer. Kortet har en skønhedsfejl, idet det gengiver den »Frie og Hansestad« Hamborg som et slesvig-holstensk amt. Det bliver hanseaterne nok ikke særlig glade for.

Selve beretningerne er ordnet topografisk, med et kapitel til hver af de nutidige forvaltningskredse. De skildrer de hårde økonomiske vilkår efter krigen, men er dog som regel meget positive; fortællerne lægger stor vægt på de små glæder der fandtes. Der er f.eks. flere der skildrer deres fødselsdagsfest med stikkelsbærtærte og »ersatz«-flødeskum fremstillet af skummetmælk, sukker og æg. Det er interessant, at der både nævnes mange positive oplevelser af gæstfrihed og gavmildhed og eksempler af hårdhed og udnyttelse af flygtningenes nød. Det er nok ekstremerne, der huskes bedst, eller måske er minderne blevet »større« end realiteten. Selvom beretningerne dækker hele Slesvig-Holsten, forekommer der mange gentagelser. Flygtningenes situation er den samme. Beretningerne fra Sydslesvig giver ikke nogen antydning af landsdelens danske bevægelse, der jo voksede stærkt i årene umiddelbart efter krigen; der er ingen hentydning til det særdeles anspændte klima mellem flygtningene og den hjemmehørende befolkning, som vi ellers kender fra samtidige kilder. Skildringerne er i øvrigt helt upolitiske, det gjaldt dengang »kun« om at skaffe de nødvendige fødevarer for at overleve og at starte et nyt liv.

Den manglende samtidighed er bogens største problem: Kun én beretning bygger på en dagbog, alle andre blev skrevet ca. 50 år efter de aktuelle begivenheder. De fleste fortællere har været børn, nogle kun 8-12 år gamle, da begivenhederne skete. Bogens historiske kildeværdi er derfor begrænset. Den oplyser kun om detaljer i flygtningenes levevilkår og deres sindstilstand. Her er der dog nogle gennemgående træk: det endelige tab af hjemstavnen er endnu ikke blevet set i øjnene, de fleste tror endnu, at de kan vende tilbage om få måneder. Integrationen forløb også forskelligt: mens flygtningefamilier mere holdt sig for sig selv, var de enlige unge ikke bange for at omgås den hjemmehørende befolkning. Samtidige statistikker viser også, at en væsentlig procentdel af ægteskaberne i de første efterkrigsår blev indgået mellem flygtninge og hjemmehørende.

De to historiske indledninger om flygtningeproblematikken og Slesvig-Holstens politiske historie efter Anden Verdenskrig af henholdsvis Martin Giezelt og Kurt Schulz giver desværre kun et kort overblik og henviser ikke til den omfattende historiske litteratur, der eksisterer om emnerne. Bogen er let læsning om personlige skæbner i den første efterkrigstid.

Martin Klatt

Nina Fabricius: Landet med de store gårde.

146 s., ill. indb. Udgivet af Landbohistorisk Selskab 1996.

Laura Meyer Hansen: Vonsild i krig og fred. Fra svenskekrigene til landboreformerne. 60 s., ill. Kolding Stadsarkiv 1996.

Bodil Clausen: Gårde i Haderslev og Tyrstrup Herreder 1531-1753. 420 s, Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 76, 1996.

Hvor forskelligt kan et emne gribes an? I 1996 udkom tre bøger, hvis fælles tema er et større eller mindre antal lokalt afgrænsede gårdes historie inden for det gamle Haderslev Østeramt, incl. de 8 sogne i Tyrstrup herred, som efter 1864 kom til at udgøre Nr. Tyrstrup herred i Vejle amt. De tre forfattere havde dette overordnede emne og det, at de alle var kvinder, til fælles, men ellers er det forskellene, der springer i øjnene, både hvad angår deres målsætning, deres måde at gribe tingene an på og deres færdige produkt. Den ene forfatter var professionel etnolog og museumsansat, de to andre er engagerede og kyndige fritidsforskere, men også disse to har hver sit udgangspunkt: lokalhistorien og slægtshistorien. Derfor er det egentlig ikke overraskende, at de tre hver for sig ganske vellykkede bøger er blevet så forskellige, som de er.

Den professionelle etnolog er den i 1994 i en ung alder afdøde mag. art. *Nina Fabricius* hvis uafsluttede manuskript til *Landet med de store gårde* er blevet gjort færdigt af hendes mand, museumsinspektør i Middelfart Peter Dragsbo, der selv har et indgående kendskab til sønderjyske forhold. Det fremgår af forordet, at stofindsamlingen og bearbejdningen i alt væsentligt er afsluttet af *Nina Fabricius*.

Under arbejdet med rapporten »Haderslevegnen i kulturhistorisk perspektiv« til Haderslev Museum fattede *Nina Fabricius* interesse for det kulturelle særpræg, der kendetegner de store gårde på den gode jord i området mellem Løjtland og Kolding fjord. Da en del af de 8 sogne i dag hører til Vejle amt, var det naturligt at indlede et samarbejde med Museet på Koldinghus. Der er altså tale om et grænseoverskridende samarbejde af den sjældnere slags, nemlig mod nord.

Første fase af arbejdet, som bl.a. omfattede udvælgelse af gårde og slægter til besøg og interviews, resulterede i en meget set og omtalt fællesudstilling for de to museer om *Landet med de store gårde* i 1991. Den opmærksomme læser af Historisk Samfunds publikationer

vil huske, at Sønderjysk Månedsskrift i den anledning udkom med et temahæfte (juni 1991) med bidrag af Carsten Porskrog Rasmussen, Peter Dragsbo, arkitekt Jørgen Toft Jensen og naturligvis Nina Fabricius selv. I hæftet er problemerne ridset op, og i nogle tilfælde slutninger draget, men af naturlige årsager langt fra i den udstrækning, som i den nu foreliggende bog. Hæftet kom imidlertid tids nok til at sætte sig enkelte spor i Hans Schultz Hansens sønderjyske landbrugshistorie 1830-1993, men ellers har Peter Dragsbo ret i sine bemærkninger i indledningen til bogen, at de store gårdes ejere, proprietærene, i de fleste skildringer af landbohistorisk karakter er blevet glemt mellem herregårdenes besiddere og de almindelige bønder, der selv arbejdede i marken. Det er der nu blevet rådet bod på med denne skildring af landbosamfundets velhavende gårdejere, der havde folk til at lave det grove og selv indrettede sig på købstadsvis.

I anden fase af arbejdet fortsattes indsamlingen og dokumentationssarbejdet, som er grundlaget for hele bogens udformning. De to etnologiske centrale kapitler er »De gik ikke klædt i vadmel« om livsstil, bolig, uddannelse og giftermål, og det sidste kapitel, Nina Fabricius selv nåede helt at færdiggøre: »Livsformen - med gården i centrum« om bl.a. gården og slægten, respekten fra omgivelserne og overskuddet til de udadvendte aktiviteter. Den ligeledes interessante afslutning fører udviklingen helt frem til idag, hvor bl.a. bondegårdsferie kommer ind i billedet som overlevelsessupplement. Bogen er færdiggjort af Peter Dragsbo »i Nina Fabricius' ånd«. Det nationale aspekt er med, men stærkt nedtonet i forhold til mange andre skildringer. Det skyldes dels, at 7 af de 16 behandlede gårde ligger i de 8 sogne, men vel også, at det ikke har været forfatterens hovedærinde, og det skal hun ikke høre ondt for.

Den stærke slægtsfølelse er skildret, men da forfatterens arbejdsmetode især er det etnologiske interview, har man afstået fra at give en egentlig skildring af rødderne, som ellers nok kunne være interessante i denne sammenhæng. Dette aspekt vender vi tilbage til i forbindelse med de to andre bøger, hvor det er fremtrædende, medens det etnologiske er nedtonet eller bevidst ganske mangler. Nina Fabricius har med Landet med de store gårde ikke blot bragt væsentlige nye aspekter ind i billedet af Haderslev Østeramts bondestands historie, men den historisk interesserede har også fået en smuk, letlæst og velillustreret bog forsynet med litteraturliste og liste over informanter - men desværre uden registre. Hvad undersøgelsen har betydet

for de implicerede og deres historiebevidsthed kan næppe overvurderes.

»*Laura Meyer Hansen: Vonsild i krig og fred. Fra svenskekrigene til landboreformerne*« er udgivet af Kolding Stadsarkiv i A4 format, ligeledes i 1996. Der er formentlig tale om en billigere produktionsmetode, men resultatet er fuldt tilfredsstillende, idet både tekst, billeder og skemaer står meget flot og skarpt. Forfatteren har sat sig som opgave at følge de 21 gårde i Vonsild fra og med jordebogen 1597 og 200 år frem. Da jeg selv har været tæt på Vonsildbønderne i 1600-tallet i forbindelse med udgivelse af Vonsild kirkebog 1659-1708 med de berømte nekrologer, har det for mig været en stor glæde at se en del af stoffet udnyttet lokal- og slægtshistorisk, således at personerne er placeret på de forskellige gårde og i slægtssammenhæng. Det unikke kirkebogsmateriale har givet enestående muligheder for levendegørelse af gårdhistorien i Vonsild, og her er det yderligere suppleret af jordebøger og undersøgelseskommissionen for Haderslev amt 1708-15 samt skyld- og panteprotokollerne, således som det fremgår af listen over benyttet arkivmateriale. Af en del af levnedsskildringerne fra de større gårde kan man se, at det ikke har været noget taknemmeligt arbejde at skulle redde en sådan gård gennem vanskelige perioder.

Bogen er forsynet med en almindelig historisk indledning, men forfatteren er bedst i de lokale afsnit, hvor hun kender sit kildemateriale og næsten de enkelte personer. Det øvrige stof bliver nemt præget af almindeligheder og er ikke altid up to date med nyere forskningssynspunkter. Hvor farligt, det er at vove sig ind på særlige fagområder, viser bemærkningen om tolkningen af byens navn, hvor der skrives, at navnet for Vonsild »Odensschulde«, som kendes fra 1400-tallet, betyder Odins kilde, og det er for så vidt rigtigt, men så tilføjes »schulde betyder kilde«, nej »chulde« er samme ord som kilde, blot med ch for k og en lidt anden vokal, hvorimod s naturligvis hører til Odin : Odins.

Skildringen af de enkelte gårdes historie stopper ved udskiftningen og folketællingen 1803, men takket være afsluttende bemærkninger om gårdens nuværende beliggenhed og et nyere billede, skulle det være en smal sag at binde fortid og nutid sammen, men måske vil forfatteren selv gøre det i et kommende bind ? Det er den tungeste ende af arbejdet der er udført på udmærket vis, så man kunne næsten

håbe, at Laura Meyer Hansen selv vil høste frugterne og fylde hullet ud. Et forbillede til en sådan skildring kunne være Jens H.Nielsens efterhånden mange hæfter om en række vestslesvigske sogne med udgangspunkt i folketællingerne 1840/45, som ganske vist omfatter alle befolkningsgrupper i sognene.

Den moderne kopieringsteknik har været stærkt medvirkende til, at *Bodil Clausen* har kunnet gennemføre de meget omfattende og krævende kildestudier, der ligger bag hendes bog *Gårde i Haderslev og Tyrstrup Herreder 1531-1753* uden gennem længere tid at måtte tage fast ophold i København. Bogen er udgivet 1996 af Historisk Samfund for Sønderjylland, som dermed fortsætter rækken af gård- og slægtshistorier fra Løjt og Ensted. I modsætning til disse er der dog ikke her tale om et enkelt sogn, men 38 lokaliteter fordelt på 10 sogne, nemlig Grarup, Halk, Starup, Vonsbæk, Øsby og Åstrup i Haderslev herred, Aller, Fjelstrup, Hejls og Tyrstrup i det gamle Tyrstrup herred, dvs. et sammenhængende område øst for Haderslev fra Halk i syd til Hejls i nord. Kun fra sognene Fjelstrup, Grarup, Halk, Vonsbæk og Øsby er alle lokaliteter med. Fra Starup er Vandling og Brorsbøl ikke med og fra Øsby er Årø og Tamdrup ikke med. Fra følgende sogne er kun enkelte lokaliteter medtaget: Aller sogn (kun Anslet), Hejls (kun Hejls) og Tyrstrup (kun Bøjskov). Udvalget vil umiddelbart kunne undre, men grunder sig i bogens slægtshistoriske baggrund : det er de landsbyer, hvor forfatteren enten har fundet egne aner eller havde forventet at finde sådanne! Dette skal man være opmærksom på, idet titlen ellers ville kunne forlede en til at tro, at bogen omfattede begge herreder i deres helhed. En titel som *Gårde i mine forfædres landsbyer i Haderslev og Tyrstrup herreder* havde været mere præcis, men unægtelig også tungere.

Imidlertid skal benyttede uden aner i de pågældende landsbyer ikke straks flygte, for selv om de ikke direkte finder nye aner, vil de kunne have stor glæde af at se, hvor meget der kan findes om snart sagt hver eneste gård, og hvilket kildemateriale, der er forhånden. For dem, der har aner med fælles hjemsted med Bodil Clausen, er bogen en ren guldgrube, ikke mindst fordi der i forbindelse med ejer/brugerrækkerne er redegjort for slægtskabsforhold, hvilket er en naturlig følge af forfatterens slægtshistoriske ærinde. Oplysningerne er let tilgængelige takket være et imponerende fuldstændigt personregister og et mindre register over gårde med eget navn.

Kildefortegnelsen er en væsentlig del af den almene værdi for den

slægts- og lokalhistorisk interesserede, og her især de utrykte kilder, hvor Rigsarkivets regnskabsmateriale m.v. er konsekvent udbyttet. De lange lister taler deres tydelige sprog om den enorme flid og ihærdighed Bodil Clausen har lagt for dagen. Til glæde for kommende benytttere er listerne forsynet med filmnumre, hhv. sikkerhedsfilm og mormonfilm. En del af disse har Bodil Clausen fået lavet ekstra kopier af, og de kan takket være hendes generøsitet nu benyttes på landsarkivet i Aabenraa. Bogens arkivhenvisninger tjener derfor også som de bedste eksisterende registraturer over dette store både gård-, slægts- og kulturhistoriske materiale. Ved særligt interessante forhold gøres undtagelsesvis bemærkninger i kildefortegnelsen, hvorimod der i selve gårdhistorierne ikke har kunnet gives plads til ret meget andet end nøgne data. Disse er til gengæld meget omfattende og vil næppe kunne suppleres ved andet end lejlighedsfund.

En yderligere mulighed herfor ligger der måske i de store til dels uordnede arkivrækker i Haderslev amtsarkiv. Det kan undre, at Haderslev amtsarkiv slet ikke er nævnt i arkivoversigten over landsarkivets arkivmateriale s. 337. Bodil Clausen har benyttet meget af materialet, f.eks. er pakkerne om frigårde udnyttet i hendes store artikel Frigårdene Hundevad, Gympes og Kragelund i Haderslev herred 1507-1710 i *Personalthistorisk Tidsskrift* 1991, hvor hun kaster nyt lys over deres ejerrækker.

Så er det mere forståeligt, at der under Nygård i Åstrup sogn henvises til en sen afskrift i Haderslev Setzungsakten af hertug Hans' bekræftelse 1554 på en aftale mellem Knud Nygaard og præsten i Åstrup, selvom dette med flere andre originale dokumenter ligger i Haderslev amtsarkiv, men blandt de svært tilgængelige sager under ordning.

Apropos Nygård anføres s. 169/70 et kirkebogscitat, der tilsyneladende har voldt store vanskeligheder. Den korrekte datering er 4. jan. 1604 (onsdag mellem nytår og helligtrekonger) og teksten skal læses: *Ella Christ. Nygardij ancilla Japeto Johannis desponsabatur in presentia Valentini Hopman, Friderici husvaget, Fallonis ct. (=et cetera) dvs. 4. jan 1604 blev Christen Nygaards pige Ella trolovet med Jep Hansen i overværelse af Valentin Hopman, Frederik Husfoged, Falle og andre.*

I et værk som dette og med denne rigdom af detailoplysninger vil der altid kunne findes problematiske oplysninger, men de er uvæsentlige i forhold til værkets pålidelighed og dets store værdifulde

stof: de omhyggelige og lange lister over gårdenes brugere og kildefortegnelserne.

Da Laura Meyer Hansens hæfte udelukkende omhandler Vonsild, som ikke er repræsenteret hos Bodil Clausen, er der ingen gårde, der går igen i alle tre bøger. Derimod har nogle Fjelstrupgårde givet stof til både Bodil Clausen og Nina Fabricius, medens gårde fra Vonsild, f.eks. Vonsildgård kan følges fra 1597 næsten til i dag. Hos Laura Meyer Hansen har gården nr. XVI, og man kan her læse, at Christen Nielsen, der i 1670 giftede sig til gården, havde mistet sin mor, da han var barn, og faderen døde »i polakkernes tid«. Efter 31 år på gården kunne han ikke klare afgifterne mere og blev sat fra den. Han ernærede sig derefter som inderste og løsarbejder, indtil han 64 år gammel omkom ved at køre galt med et læs træ, da han p.g.a. træthed var faldet i søvn på vognen. I nekrologen i Vonsild kirkebog kan man yderligere læse om ham, at han havde båret sin skæbne med tålmodighed og skikket sig i den (nekrolog 201, 20. juni 1700).

Hvilket spring til skildringen hos Nina Fabricius fra dagligdagen på Vonsildgård o. 1920 (s.106ff), hvor det blandt andet om proprietæren hedder: Hans kontakt med kostalden foregik på den måde, at han ved middagstid satte sig til rette ved fruens sybord på en lille forhøjning ud til gården. Når mælkekusken kom kørende, lindede han på vinduet, og mælkekusken rapporterede om vægten på dagens indvejede mælk (citat fra en elevdagbog med tillempet retskrivning).

Som man vil forstå af ovenstående, spænder de tre bøger vidt og på hver sin måde har de givet ny viden om Haderslev Østeramts gårdhistorie i ordets allervideste forstand.

Hans H. Worsøe

Kim Jacobus Paulsen: »Det nytter ikke, at vi stritter imod ...«.

Da Nordals blev industrisamfund i perioden 1950-1970.

Fra Als og Sundeved Bd. 74. Historisk Samfund for Als og Sundeved 1996. 176 s.

Bogens tema er mødet mellem by og land, som det foregik 1950-70 i Nørherred, personificeret gennem mødet mellem den tilflyttende arbejdskraft, der havde fået beskæftigelse på fabrikken og de lokale landarbejdere, husmænd og gårdmænd. Tidsafgrænsningen skal ikke tages alt for bogstaveligt. Der er givet eksempler på landbosamfundets elendighed i 30'erne, og der refereres en enkelt episode fra

1980'erne, hvor det gamle samfunds praksis i administrationen af Egen forsamlingshus tørnede sammen med tilflytternes idé om, at et forsamlingshus kunne drives uden forpagtere.

Forfatteren har valgt at belyse emnet ved forskellige fremgangsmåder. Der er statistiske oplysninger om befolknings- og erhvervsudviklingen i de nordalsiske sogne, sammenholdt med beskæftigelsesudviklingen på Danfoss. Stemmetallene ved kommunalvalgene er undersøgt, og desuden inddrages foreningslivet. Endelig har Kim J. Paulsen interviewet en række mennesker.

Danfoss blev grundlagt i 1933 af gårdmandssønnen Mads Clausen på et tidspunkt, hvor der var krise i landbruget i den vestlige verden. Landbrugets mekanisering og afvandring fra landbruget i de første årtier af virksomhedens levetid betød, at befolkningstallet på Nordals forblev nogenlunde stabilt, idet den overskydende arbejdskraft kunne få arbejde på fabrikken. I begyndelsen var det kun funktionærerne, der kom udefra, men som virksomheden fik vokseværk, blev det i 1950'erne nødvendigt at supplere den lokale arbejdskraft med faglærte og ufaglærte fra andre egne af landet. Dette møde resulterede i en række forskelligartede kultursammenstød. By og land, bonde og karl, bonde og arbejder, sønderjyder og resten af danskerne.

Gårdene kom til at mangle arbejdskraft. Danfoss blev lønførende, idet fabrikken udgjorde et alternativ med fast arbejdstid. Forfatterens undersøgelser tyder på, at Nordals blev hurtigere mekaniseret end resten af landet. Jordopkøbene gav også anledning til problemer. Overordnet set viser undersøgelsen, at der ikke gik en større del af den alsiske jord fra til byer, veje, sportspladser m.m. end i resten af Danmark, men for de landmænd, der måtte afstå jord i 'udviklingens navn', gjorde det en stor prisforskel, om køberen var Danfoss eller om jorden blev eksproprieret af det offentlige.

I foreningerne stod de lokale beboere over for en gruppe tilflyttere, der sjældent havde hørt om nationalitetskampen og som knap kunne fatte, hvad idrætsforeningen havde med den sag at gøre. Alsingerne syntes måske også, at de nye kunne være lidt mere beskedne og tilbageholdende, indtil de fandt ud af, hvordan forholdene var på stedet.

Tilflytternes problemer var af en anden karakter. De var bl.a. ramt af mangel på byplanlægning. De første nytilkomne måtte slås med boligmangel. Mange var enlige mænd, der blev installeret på karlekamre rundt omkring fabrikken. Nogle boede i telte, og en driftig

lokal bygmester fremstillede en speciel campingvogn, der på 17 m² rummede stue, soveværelse og et minikøkken. Blandt de større byggerier, der efterhånden gik i gang, var Langesø, hvor man rejste 6 boligblokke på tidligere præstegårdsjord, der på otte år kom til at huse ca. 2000 mennesker. I begyndelsen var den eneste byfunktion en købmandsforretning i en barak. I tidens løb blev det dog bedre. Det var de hjemmearbejdende husmødre, der især oplevede kedsomheden. Langesø var et sted, hvor man boede, ikke et sted, hvor man hørte til, – og i de første år blev bygningerne nærmest affolket til jul, når alle skulle hjem, hvor de kom fra.

Tilflytterne var unge mennesker, børnetallet steg, der blev bygget nye skoler, og i skolerne begyndte integrationen af de to befolkningsgrupper for alvor. Sproget kunne dog i begyndelsen give anledning til problemer. De lokale børn mestrede ikke altid skolens sprog. Op-læsningen skulle være på højdansk, og de nye børn, 'de kunne det hele', siger en af de interviewede. De kunne også snakke og formulere sig.

Politisk ændrede stemmetallene sig knap, så længe fabriksarbejderne bestod af den lokale befolkning. Gårdejerne beholdt længe deres politiske magt. Men efterhånden som tilflytterne fandt ud af, at demokratiet ikke helt lignede det, de kom fra, begyndte der at ske ændringer. Sognerådsformanden i Havnbjerg opførte sig fx som enevældig konge, og forvaltede i visse tilfælde direkte mod sognerådets beslutninger. I 1966 blev han fældet.

Emnet er spændende, men forfatterens tekst er skæmmet af gentagelser, og i billedteksterne fortælles ofte det samme endnu en gang. En stramning ville have gjort underværker. De fleste fotos er gode, og illustrerer de modsætninger, der opstår når en fabrik med ca. 7000 ansatte ligger i en kommune på 15.000 indbyggere. Citaterne er gode, de er velvalgte og meget sigende.

Den interesserede læser vil afslutningsvis spørge, hvad er så konklusionen? Er der stadig en mærkbar modsætning mellem de nye og de gamle? En af konklusionerne kommer fra en unavngiven lærer, citeret fra Jyske Tidende i 1969: 'Da jeg i sin tid kom her til skolen, kunne man se på børnene, hvem der kom fra småkårshjem. Det fortalte deres påklædning og de fattige fedtemadder, de pakkede ud. I dag kan man ikke se, hvilke børn, der er fra husmandshjem, og hvilke der er direktør børn. Det er måske det største, Mads Clausen udrettede'.

Bortset fra den førnævnte episode fra Egen forsamlingshus, giver

bogen ikke svaret. Det virker påfaldende, at det har været nødvendigt at anonymisere de 19 interviewpersoner. Skyldes det at samfundet er så lille, at man er sin broders vogter? Eller eksisterer der hårfine balancer mellem forskellige befolkningsgrupper, som man er bange for at forstyrre? Umiddelbart ville jeg mene, at skolelærerne måtte være de nærmeste til at svare på spørgsmålet, men hvis de er blevet spurgt, fremgår det ikke. Forfatteren har defineret en nordalsing som en person, hvor mindst to af den adspurgtes bedsteforældre er født på Nordals. Med denne definition skulle 83% af befolkningen være tilflyttere i dag. Men umiddelbart vil man formode, at dagens problemer må være mindre tyngende end nybyggernes i 1950'erne og 1960'erne, som er bogens tema.

Helle Askgaard

Der nationale Gegensatz. De nationale modsætninger 1864-1914.

Quellen zur Geschichte der deutsch-dänischen Grenzregion. III.

Udg. af Institut für Regionale Forschung und Information im Deutschen Grenzverein e.V. Flensburg og Institut for sønderjysk Lokalhistorie, Aabenraa, 1996, 522 s. DM 24,80, Kr. 99.

Over en lang årrække har en gruppe af danske og tyske historikere i fællesskab arbejdet på at udgive kilder til det dansk-tyske grænse-lands historie. De to første hæfter i serien udkom i 1984 (De nationale modsætninger 1800-1864) og 1983 (Påskeblæsten 1933). Det nu nedlagte Institut für Regionale Forschung und Information im Deutschen Grenzverein e.V., Flensburg og Institut for sønderjysk Lokalhistorie, Aabenraa har nu stået for udgivelsen af rækkens tredje »hæfte«, en bog på 522 sder.

Bogens titel lyder på dansk »De nationale modsætninger«, altså flertal, mens den tyske titel er »Der nationale Gegensatz«, altså ental. Egentlig dækker den danske »flertalstitel« bogens indhold bedst, for kilderne er opdelt i en række emner, der hver for sig afspejler ét aspekt af de nationale modsætninger og dermed godtgør, at de nationale modsætninger ikke kun er én ting.

Efter en relativt kort generel indledning om perioden 1864-1914 har bogen følgende 14 delemner: 1) Slesvig og Holstens indlemmelse i Preussen 1864-1867, 2) Slesvig-Holstens nye struktur inden for den preussiske stat, 3) Økonomisk og social udvikling 1864-1914, 4) De

udenrigspolitiske forhandlinger om Prag-fredens artikel 5, 5) Optant-spørgsmålet indtil 1872, 6) Sprogspørgsmålet 1867-1878, 7) Den danske bevægelse 1864-1880, 8) Flensborg mellem dansk og tysk 1864-1890, 9) Den danske bevægelse 1880-1914, 10) Germaniseringspolitikken efter 1880'erne, 11) Tyske foreninger i Nordslesvig og tyske kritikere af den preussiske politik, 12) Socialdemokrater og dansksindede i Nordslesvig 1900-1914, 13) Kirkelige forhold, og sluttelig 14) Situationen i Nordslesvig i 1914.

Alle afsnittene er bygget op over samme læst, idet hvert af delemnerne indeholder en kort indledning, hvori der henvises direkte til de kilder, der er valgt til belysning af emnet, og i enkelte tilfælde henvises der yderligere til kilder, der står under andre delemner. Det er en god hjælp ved brug af bogen.

Kildehæftet er helt konsekvent to-sproget med tyske tekster på venstre- og danske tekster på højresiderne. Det er for hver kilde tydeligt angivet, hvad der er originalsproget, og hvad der er oversættelsen.

Til trods for, at de to versioner ikke altid fylder lige meget typografisk, har man forsøgt – med stort held – at få teksterne til at stå parallelt på siderne. Det er en god idé fordi det giver mulighed for at lave »tekstfastsættelsesøvelser« også hos mindre øvede tekstlæsere som f.eks. gymnasieelever med et vist sprogkendskab.

Langt de fleste tekster er samtidige kilder, og de er af vidt forskellig art: aviser, love, private breve og erindringer, men der er i nogle afsnit også medtaget moderne danske og tyske historikers fremstillinger og vurderinger af emnet, hvilket giver gode muligheder for perspektivering. Endelig er der gengivet enkelte tegninger (karikaturer) og statistikker.

Det kan altid diskuteres, hvilke kilder man vil tage med i en publikation af den her omtalte art, og der vil sikkert være nogle, der efterlyser emner, som kunne være taget med, men det har udgiverne faktisk taget højde for ved at udarbejde en litteraturliste, der omfatter såvel generelle værker som artikler og hele værker knyttet til de enkelte delemner. Men litteraturlisten indeholder kun dansk- og tysk-sproget litteratur. Er der slet ingen engelsk- eller fransksproget litteratur om delemnerne f.eks. om ophævelsen af artikel 5?

Som yderligere hjælp til at orientere sig i det meget omfattende materiale er hæftet udstyret med korte biografier over ca. 70 personer med tilknytning til tiden og emnerne, der behandles i bogen.

Som helhed er det et godt gennemarbejdet og meget omfattende hæfte, der her foreligger, og det vil være en god hjælp for den, der vil fordybe sig i en meget spændende periode i grænselandets historie.

Af forordet fremgår, at kildehæftet er tænkt anvendt af skoler, universiteter og voksenuddannelser, men man kan måske godt have sin tvivl om, hvorvidt skole/gymnasieelever vil kunne kapere hele hæftet. Det vil i givet fald kræve en grundig tilrettelæggelse fra lærerens side.

Men når det er sagt, kan man kun ønske for arbejdsgruppen, at det må lykkes for den at få mulighed for at fortsætte med udgivelsen af kildehæfterne, sådan som det er hensigten, så serien til sidst dækker hele tiden fra 1800 til i dag, ikke mindst fordi det arbejde der her er fremlagt viser en meget høj kvalitet.

Lone Anker Jakobsen

Troels Rasmussen: Den dansk-tyske traktat 1922.

Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa 1996. 180 s., ill., indb.

Den 15. juni 1920 blev Nordslesvig genforenet med Danmark, og den 5. juli overgik suveræniteten over Nordslesvig til Danmark.

Løsningen af de mange praktiske spørgsmål i forbindelse med grænsedragningen førte til en særlig traktat mellem Danmark og Tyskland. Traktaten, der den dag i dag udgør grundlaget for vandløbsreguleringen og den fælles dansk-tyske grænseinspektion, blev efter ca. 1 års bilaterale forhandlinger sluttet i april 1922. Bogen redegør for baggrunden for traktaten, for de stedfundne forhandlinger og ikke mindst for traktatens indhold. Hele traktaten, som omfattede ikke mindre end 18 separate grænseoverenskomster, er optrykt og fylder halvdelen af bogens 180 sider.

Som forfatteren viser, lod grænsen sig ikke ændre fra den ene dag til den anden i 1920. I første omgang blev der nedsat en særlig Grænseafstigningskommission. Den bestod af delegerede fra de sejrende magter (excl. USA) samt en repræsentant fra Danmark og Tyskland. Selve afmærkningen af den ny grænse blev udført med sten, bøjer og båker og varede fra juli til slutningen af september 1920. Grænselinien kom stort set til at følge skellet mellem første og anden afstemningszone. Den nye grænse trådte i kraft den 1.1.1921.

Grænsedragningen og Nordslesvigs overgang til dansk styre havde

imidlertid medført en lang række praktiske, administrative og økonomiske problemer, som Grænseafstigningskommissionen ikke havde kompetence til at løse. Og eftersom der ikke forelå en tresidet traktat, var de sejrende magter ude af billedet som evt. problemknusere. Danmark og Tyskland måtte altså selv løse de mange uafklarede grænse-spørgsmål. Det begyndte man så på i maj 1921 under bilaterale forhandlinger i både København og Berlin. Den danske regering ønskede ikke at drøfte en mindretalsordning, sådan som tyskerne ønskede det. Tyskerne på deres side kunne principielt ikke anerkende en grænse, som man mente var resultatet af en påtvungen afstemning. Disse to omfattende spørgsmål lå derfor uden for forhandlingernes rammer. Parterne skulle udelukkende tage stilling til praktiske, administrative og økonomiske problemer og forhold, der var opstået som følge af grænse-dragningen. Forfatteren deler disse spørgsmål op i fire hovedområder: for det første grænsevedligeholdelse, benyttelse af grænseovergangene, besejling og fiskeri i farvandene, retten til at skære siv i den delte Rudbøl Sø og afvanding af marsken. De to sidstnævnte forhold havde stor økonomisk betydning for lokalbefolkningen.

For det andet: løsningen af finansielle spørgsmål som f.eks. fastsættelse af de delte kommuners og sognes aktiver og passiver.

Det tredje hovedområde omfattede spørgsmål, som indeholdt adskilligt »politisk sprængstof«, som forfatteren formulerer det. F.eks. gennemførelsen af Versailles-traktatens bestemmelser om retten til option. Og til optionen knyttede sig et andet spørgsmål, nemlig overtagelsen af de økonomiske forpligtelser overfor pensionerede tyske tjenestemænd og krigsinvalidere i Nordslesvig.

Det fjerde hovedområde var spørgsmålet om tysk udlevering af relevant arkivalisk materiale, herunder også forvaltningsakter, samt museumsgenstande.

Som nævnt viste det tredje hovedområde sig vanskeligt. Tyskerne spillede »mindretalsordnings-kortet«, hvilket ifølge forfatteren i nogen grad fik de danske forhandlere til at tabe hovedet. Enden blev at Danmark, uden godtgørelse, måtte påtage sig understøttelsen af de ovennævnte grupper. Størstedelen af krigsinvaliderne var dog dansk-sindede, så nederlaget var til at bære. Til gengæld fik Danmark stort set sine krav vedr. optionsretten opfyldt.

Udlevering af arkivalier og nationale klenodier viste sig også at give anledning til problemer. For tyskerne var det utænkeligt at udlevere f.eks. Istedløven og Nydambåden. En egentlig overenskomst

om de historiske genstande og mindesmærker blev ikke til noget på grund af tidspresset. Arkivalierne enedes man pricipielt om, men først i 1936 effektueredes en udveksling.

Umiddelbart efter traktatens underskrivelse vurderede de to landes regeringer traktaten som et tilfredsstillende kompromis. Den vurdering deler forfatteren, idet han fra sin nutidige udkigspost konstaterer dens »holdbarhed«. Han er dog ikke blind for, at de store spørgsmål, som traktaten netop ikke tog stilling til, nemlig selve grænse-dragningen og mindretalsspørgsmålene, langt op i tiden har givet anledning til konflikter.

En gennemgang og analyse af en omfattende traktat med uendeligt mange »technicalities« kan være slidsom for både forfatter og læser. Den noget utaknemlige opgave har forfatteren dog løst professionelt. Kildegrundlaget, bl.a. akter fra det danske Udenrigsministerium og Auswärtiges Amt, forekommer solidt. Det samme gør analyse og fremstilling.

Henrik Skov Kristensen

Martin Rheinheimer: Bibliographie zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins.

Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins Bd. 27, Neumünster 1997, 1113 s., indb., DM 68.

Den historiske litteratur svulmer i disse år. Værk efter værk kommer på markedet, og selv fagfolk har svært ved at følge med i vrimlen. Drivkraften for de mange forfattere er en umættelig nysgerrighed og trang til ny erkendelse. Lidt forfængelighed spiller vel også ind: Håbet om at kunne frembringe værker, som kan blive stående og brugt også i en fjern eftertid. Det er en forståelig ambition. En så smuk skæbne får imidlertid kun et fåtal af de mange produkter. Meget går i glemmebogen.

Nogle bøger lever dog længere end andre. Det gælder bl.a. opslagsværker. Gode opslagsværker, f.eks. af personalhistorisk karakter, kan blive klassikere, som vil blive slidt i laser i lang tid fremover. Det er vist det nærmeste en historisk forfatter kan komme udødelighed! Et sådant værk er den nye fortegnelse over litteratur vedr. Slesvigs og Holstens økonomiske og sociale historie, som her skal omtales.

I 1978 gik en kreds af yngre historikere syd for grænsen sammen

og oprettede »Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins«. Målet var at fremme udforskningen af Slesvigs og Holstens økonomiske og sociale historie, emner som man følte var blevet forsømt af den etablerede historiske forskning. Nogle danske historikere nord for grænsen kom straks med i arbejdet, og det gav pæne resultater. Indtil i dag er der udgivet 27 digre bind, arbejdskredsens tidsskrift »Rundbrief« er udkommet i 69 hæfter, for blot at nævne nogle af de synlige resultater.

Et hovedmål ved oprettelsen var at tilvejebringe en fortegnelse over litteratur vedr. områdets økonomiske, erhvervsmæssige og sociale historie for på den måde at fremme studiet af disse emner. Under ledelse af bibliotekar ved Kiels Universitetsbibliotek Dr. Ingwer E. Momsen og arkivar ved Hamborgs statsarkiv Dr. Klaus-J. Lorenzen-Schmidt blev indsamlingen af bibliografiske oplysninger lagt i faste rammer. Efter en afsluttende bearbejdelse ved Dr. Martin Rheinheimer foreligger bibliografien nu som en bog på 1113 sider med registrering af op mod 12.000 bøger og artikler.

Bibliografiens afgrænsning fremgår af indledningen. Medtaget er publikationer udkommet i perioden fra 1750 til 1990 og omfattende det nuværende forbundsland Slesvig-Holsten samt områder som historisk har hørt dertil. Det betyder, at litteratur om emner i Nordslesvig (indenfor de gamle grænser før 1864, altså incl. f.eks. Ærø og de 8 sogne og også incl. enklaverne) frem til 1920 er medtaget. Udvalget omfatter selvstændige bøger, artikler i tidsskrifter og samleværker, men ikke almene by- og sognehistorier.

De op mod 12.000 henvisninger er grupperet efter en detaljeret systematik, først almen litteratur, så erhvervshistorie og til sidst socialhistorie. Opdeling af titlerne på systematiske grupper er en særdeles vanskelig sag, som her er gennemført med stor omhu. De enkelte publikationer er ikke placeret i gruppe alene ud fra titlerne, som jo ofte kan være vildledende, men efter studium af indholdet, og om nødvendigt er der givet stikord om dette i tilslutning til registreringen. Hvor en publikation vedrører flere emner er den ofte anført dobbelt. Registrerne er forbilledlige og meget detaljerede, ordnet efter forfatter, titel, sted og personnavn og emne og fylder de sidste knap 300 sider af bogen.

Med denne bog har forskningen og alle lokal- og slægtshistorikere fået et uvurderligt hjælpemiddel til at finde litteratur om alle mulige emner inden for Slesvig/Sønderjyllands og Holstens økonomiske, erhvervsmæssige og sociale historie i bred forstand. Det meget spredte

stof i tidsskriftartikler og samleværker er gjort let tilgængeligt. Nord-slesvig er som nævnt medtaget på lige fod for emner før 1920, dansk-sproget litteratur såvel som tysk.

I indledningen nævnes, at bibliografien ikke er altomfattende, og dette må fremhæves. Det har været svært at afgøre, hvad der skulle med og hvad ikke. Udeladt er således det betydelige stof som findes i de mange sogne- og byhistorier. Dog er det ikke sket konsekvent. F.eks. ses Achelis: Haderslev i gamle dage (1929), men ikke Henrik Fangel: Haderslev bys historie 1, 1800-1945 (1975). Det skyldes den valgte afgrænsning, men princippet er uheldigt. Er det f.eks. rimeligt, at der er registreret små og store artikler om Løjt og Ensted sogne, men ikke de to sognehistorier, som lægger stor vægt på den erhvervs-mæssige og sociale historie?

Det har været svært at afgøre, hvornår økonomisk eller social historie vejede så tungt i en publikation, at den var berettiget til optagelse. Hvorfor er f.eks. to af Niels Bøgh Andersens bøger med, men ikke Axel Henningsen: Aus einem Leben in zwei Kulturen eller Chr. Stenz: Dansk Lærer i Grænselandet? Selvfølgelig er G. F. Schumacher: Genrebilder aus dem Leben eines Schulmannes (1841) medtaget, men ikke Lorenz Nissen: Meine Wege und Umwege zur Kirche (1826) eller Peter Kier: Min rejse gennem jordelivet (udg. 1968), hvis Atlas (udg. 1987) selvfølgelig er medtaget.

Registreringen bygger i første række på samlinger i Landesbibliothek i Kiel og mangler således publikationer, som ikke findes dér. Det kan f.eks. forklare, at der under adressebøger fra Haderslev kun anføres årgangen fra 1911. Årgangen 1868 mangler. Rene forglemmelser ses også. Tidsskriftet Slesvigland, som dog rummer en del artikler af selvstændig værdi med relevans for Wirtschafts- og Sozialhistorien, savnes.

Bogens udgivere har således fundet det nødvendigt at sætte grænser. Indvendingerne rokker ikke ved, at denne bibliografi er en uomgængelig førstehjælp, når man søger litteratur om økonomi, erhverv og sociale forhold i bred forstand i Slesvig/Sønderjylland og Holsten. Med denne bog er væsentlige dele af den dansksprogede litteratur tilmed lagt frem for vore tyske kolleger. Bogen bør findes i alle biblioteker og i mange private studerekamre. Glædeligt at man i vore EDB-tider har valgt at fastholde det gammelkendte bog-medium. Bogen fortjener at blive slidt. Kun skade, at papiret er så tyndt, at det næppe holder til de mange års slid.

Lars N. Henningsen

Matthias Scharthl: Sozialdemokratie und Sammlungspolitik im Raum Flensburg 1870-1914. Die Reichstagswahlen und die Politisierung der Region im nördlichen Schleswig-Holstein. Veröffentlichungen des Beirats für Geschichte der Arbeiterbewegung und Demokratie in Schleswig-Holstein Band 17. Kiel: Malik Regional Verlag 1996. 586 s.

Uden forhåndsinteresse for emnet kaster man sig næppe over denne tykke bog med de mange tætskrevne sider. Lad gå, at der ingen billeder er i bogen; mangelen på kartografiske og andre grafiske fremstillinger af tallene i de mange tabeller er et reelt savn. Imidlertid rummer Matthias Scharthls bog såvel solide forskningsresultater som vidererækkende perspektiver.

De grundlæggende forskningsresultater vedrører bogens mange temaer: den økonomiske og sociale udvikling 1864-1914, det socialdemokratiske miljø i Flensburg indtil 1914, strejkebevægelser i Flensburg 1890-1913, Socialdemokratiets agitation på landet 1890-1914, borgerlige arbejderforeninger, borgerlige partier og interesseorganisationer 1890-1914 og endelig en gennemgang af samtlige rigsdagsvalg 1890-1912 – alt sammen i Flensborgområdet med udblik til det øvrige nordlige Slesvig. De mange temaer er bogens styrke, men i nogen grad tillige en svaghed – som kunne have været afhjulpet med en kort afsluttende konklusion.

Flensborgområdet, nærmere bestemt den 2. slesvigske rigsdagsvalgkreds bestående af Aabenraa kreds, den kredsfrige by Flensburg og Flensburg landkreds, er et yderst velvalgt studieemne. Tre politiske kræfter gjorde sig gældende her. Flensburg blev i løbet af 1880'erne socialdemokraternes højborg i takt med den danske bevægelses katastrofale tilbagegang i byen. Endvidere stod SPD stærkt i byens nærmeste omegn og vandt efter århundredskiftet også godt frem i Aabenraa. Den danske bevægelse holdt derimod så nogenlunde skansen i landdistrikterne i Aabenraa kreds. Den tredje politiske hovedkraft var den såkaldt »nationale lejr« bestående af de forskellige og indbyrdes stridende tysk-borgerlige partier, der i takt med SPD's fremgang var nødt til at føre »samlingspolitik« for at forhindre en socialdemokratisk valgsejr.

De tysk-borgerlige partier havde et betydeligt vælgerpotentiale i Flensborgs og Aabenraas tysksindede middel- og overklasse, men ingen borgerlig kandidat kunne sejre uden solid støtte i Flensborg

landkreds. Her dikterede Angelboernes lokale høvdinge som Peter Jensen i Oksager benhårdt kursen ud fra de velstående gårdejerers økonomiske interesser. Længe støttede angelboerne nationalliberale kandidater som Aabenraa-skibsrederen Michael Jebsen, men i 1890'erne vandt storlandbrugets nye interesseorganisation »Bund der Landwirte« stor indflydelse i Angel, og den indgik i samarbejde med det antijødiske tyske reformparti. Takket være denne uhellige alliance sejrede den antisemitiske kandidat Raab ved rigsdagsvalget i 1898. Schartl påpeger perspektiverne i, at det store flertal af de tysk-borgerlige vælgere i Angel allerede da fandt en antisemit »stueren«. Efter århundredskiftet vandt den tredje borgerlige retning, de frisindede, frem.

Hvis SPD overhovedet skulle gøre sig håb om at vinde valgkredsen, forudsatte det støtte fra de dansksindede, omend ikke i første, så i anden valgrunde. Det betød en tilnærmelse omkring århundredskiftet, og i 1903 medvirkede de danske vælgere afgørende til den enkeltstående socialdemokratiske sejr. Senere styrkede SPD imidlertid agitationen for at vinde danske arbejderstemmer, og det satte ondt blod i forholdet til den danske bevægelse, der vel var mindre interesseret i det partipolitiske spil om rigsdagsmandatet end i stemmetallene som demonstration af den nordslesvigske befolknings danskhed. Schartls udmærkede skildring af det dansk-socialdemokratiske forhold er af betydelig interesse for danske læsere.

Bogens vidererækkende perspektiver er især dens bidrag til diskussionen om brud og kontinuitet i slesvig-holstensk politik fra kejserriget over Weimarrepublikken til nazismen. Den antisemitiske valgsejr i 1898 er nævnt, men i det hele taget sætter påvisningen af angelbo-bøndernes udprægede højresympatier påny spørgsmålstegn ved den tidligere vurdering af liberalismens styrke i provinsen Slesvig-Holsten i kejsertiden. Dertil kommer, at Schartl påviser de borgerlige partiers ringe organisatoriske fodfæste sammenlignet med interesseorganisationer som »Bund der Landwirte«. De var ikke som SPD og den danske vælgerforening del af en demokratisk subkultur. Schartl udtømmer vel ikke dette brud-kontinuitetsperspektiv, men han leverer inspiration og først og fremmest fast grund under fødderne til fortsat diskussion.

Nok stiller Schartls bog store krav til læserne – men den belønner også en ihærdig indsats.

Hans Schultz Hansen

**Ingrid Stouman m.fl.: Før byen kom. Esbjergs historie 1.
Tiden indtil 1850.**

Esbjerg byråd. Esbjerg 1996. 288 s., ill., indb. Pris kr. 310 kr. (ved køb af alle tre bind er prisen 275 kr.).

Da byggeriet af Esbjerg havn begyndte 1868, havde stedet hele 13 indbyggere – står det at læse i en ældre udgave af Salmonsens Leksikon. Esbjergs historie er selvsagt havnens, og nok er byen ung, men egnen har selvfølgelig en forhistorie. Det har ikke mindst de sidste 50 års arkæologiske arbejde fra Esbjerg Museum vist. Oldtidens jægere, fiskere og bønder satte ligesom vikingehøvdinge, sognefogeder og herremænd præg på egnen. Det er der kommet en rigtig god bog ud af.

Kulturgeografer, arkæologer og historikere har hver for sig bidraget med flere kapitler til det første bind af Esbjergs historie.

Tidsperioden, fra da de første mennesker slog sig ned på egnen og op til 1840, udgør en periode på ca. 10.000 år. Intet under at bogen koncentrerer sig om de lange linier i historien. Tiden indtil middelalderens begyndelse er beskrevet over de første 158 sider og giver en solid fremstilling af egnens forhistorie. De ældste tiders jægere og samlere efterlod sig kun få spor i landskabet, men fra det første landbrug på egnen omkring år 4000 f.Kr. kan bøndernes aktivitet tydeligt spores i det arkæologiske materiale.

Der er ingen tvivl om at landbruget var egnens hovederhverv. Vilkårene var til tider hårde. De trange kår på de ofte magre og fattige jorder samt Vesterhavskystens stride storme har gjort forholdene vanskelige for den vestjyske bondemand. Men udnyttelsen af egnens forskellige ressourcer, agerbrug og kvægopdræt i eng og marsk gjorde det muligt at finde til dagen og vejen. Og helt så isoleret og ubetydelig som man kunne tænke sig var egnen dog ikke. Arkæologiske fund viser, at man stod i tætte forbindelser med omverdenen over land og vand.

Det er nyt og spændende at se forskellige emner som for eksempel grave og samfund eller hus, gård og landsby, behandlet på tværs af de enkelte forhistoriske perioder. Men det stiller særlige krav til læserens kronologiske viden, når man lige har sluttet med vikingetiden og så skal tilbage til stenalderen igen. En tidstavle bag i bogen hjælper dog med at holde overblikket.

Skal forhistorien skrives på få sider, er det kun naturligt at meget

har måttet udelades. Det er dog kendetegnende, at langt størstedelen af det arkæologiske materiale, der er hentet ind for at sætte egnens fundmateriale i en større sammenhæng, er hentet inden for det nuværende Danmarks grænser. Kun en enkelt gang når de lange linier syd for den nuværende landegrænse og inddrager fund og begivenheder herfra. Selvom Sydslesvig og Nordvesttyskland i geografisk forstand ikke ligger længere væk fra Esbjerg end Himmerland og Thy. Det er synd. På denne måde bliver bogen lige lovlig lokal eller skal man snarere sige national?

Også på en anden måde knækker de lange linier i bogen. De sidste godt 100 sider behandler perioden fra middelalderen og op til ca. 1850. I dette afsnit følger vi ikke længere de fremmede forbindelser eller sporene i jorden. Det skyldes ikke mindst at arkæologer og historikere har hver deres forskellige arbejdsområder. I denne sidste del gives en fin og udmærket beskrivelse af middelalderens samfund hovedsagelig udfra bønders, adelens og kirkens besiddelsesforhold til jorden og deres dyrkning af den. Et enkelt kapitel behandler egnens kirker og der sluttes med nogle afsnit om perioden fra ca. 1600 til 1850. Her i bogens sidste del indtager landsbyen Andrup en central rolle. Landsbyen er nemlig et typisk eksempel på egnens landsbyer og udmærker sig ved at der er bevaret et fyldigt skriftligt kildemateriale fra netop Andrup.

Bogen er rigt illustreret med tegninger, fotos og kort. Især de mange farverige rekonstruktionstegninger af hverdagsituationer i oldtid og middelalder er med til at anskueliggøre historien i en flot jubilæumsbog, som vi godt kunne unde andre egne og byer tilsvarende.

Nis Hardt

Claus Ove Struck: Die Politik der Landesregierung Friedrich Wilhelm Lübke in Schleswig-Holstein (1951-1954).

Kieler Werkstücke Reihe A: Beiträge zur schleswig-holsteinischen und skandinavischen Geschichte Band 15, 144 sider. Peter Lang, Frankfurt am Main 1997. DM 49.

I denne specialeafhandling fra Kiels Universitet undersøger historikeren Claus Ove Struck den slesvig-holstenske delstatsregerings politik under Friedrich Wilhelm Lübke, der var ministerpræsident i årene 1951-54. Det lykkes Struck at give en sober, kortfattet og klart disponeret fremstilling af Lübkes politik. Ved siden af ledsagende korte

skitser over Lübkes person undersøges tematisk hovedpunkterne i dennes politiske virke som regeringschef i 8 afsnit.

I en kort indledning præsenteres bogens emne. Ud over disse »indledende bemærkninger«, som Struck kalder dem, kunne man have ønsket sig en egentlig problemformulering samt nogle i specialeafhandlinger obligatoriske overvejelser omkring kildeproblemer og den valgte metode samt nogle refleksioner over emnets karakter. Det vides ikke, hvorvidt disse »must« i en studenterafhandling er blevet skåret væk forud for publikationen. Skulle det forholde sig således, er det synd. Netop forfatterens egne kildekritiske og metodiske overvejelser kunne det have været interessant at følge.

Efter en kortfattet personpræsentation af Lübke som sømand, bonde og politiker, viser Struck, hvorledes Lübke blev regeringschef. Dernæst følger bogens centrale del i form af kapitel 5, der kort og godt hedder Lübke-regeringens politik. Ved hjælp af de 11 centrale begreber flygtninge/fordrevne, finanspolitik, økonomisk politik, trafikpolitik, boligpolitik, landbrugspolitik, Programm Nord, nedgang i arbejdsløshedstallet, mindretals- og grænselandspolitik, indenrigspolitik samt uddannelsespolitik giver Struck en koncis redegørelse for delstatspolitikken i årene 1951-54.

I det følgende kapitel skitseres kort forholdene mellem Lübkes parti CDU og dets politiske samarbejdspartnere på den ene samt de politiske konkurrenter på den anden side. Dernæst følger et afsnit om landdagsvalget i 1954 og Lübkes død kort tid efter. Endelig sammenfattes Lübke-regeringens politik i en afsluttende opsummering.

Bogen bærer generelt præg af omhyggeligt arbejde med kildestudier og inddragelse af sekundær litteratur om emnet. Et enkelt sted glipper det grundige arbejde imidlertid. Det gælder afsnittet om Lübkes mindretalspolitik, hvor Struck ukritisk eller i det mindste uden at anstille kritiske eller nuancerede refleksioner overtager den samtidige tyske opfattelse af problemet. Og den er meget firkantet. Således forklares den voldsomme vækst i tilslutningen til det danske mindretal: »Unter dem Druck der verzweifelten politischen und wirtschaftlichen Lage des Landes, der Übervölkerung und der Entnazifizierung wandten sich zehntausende Schleswig-Holsteiner den dänischen Organisationen zumeist in der Hoffnung auf materielle und persönliche Vorteile zu« (S. 89). Det tør kaldes en vovet og ureflekteret karakteristik, der ikke dokumenteres ved noter eller henvisninger.

Ikke desto mindre lykkes det Struck klart at fremhæve, at det danske mindretal havde et problem med Lübke som person, idet han ikke blot afviste Kielerklæringens gyldighed, men derudover også bestræbte sig på at reducere mindretallet til dens »historiske kerne«. Imidlertid benyttes denne korrekte iagttagelse ikke til en general og perspektiverende diskussion af Lübkes mindretalspolitik.

Strucks problem er i denne sammenhæng øjensynligt, at han ikke taler eller læser dansk. Derfor har han ikke kunnet inddrage den danske litteratur om perioden i sit arbejde. Således savnes især Anders Ture Lindstrøms fremstilling af Slesvig-Holstens politiske historie 1945-54 fra 1975, som Struck ellers kunne have haft megen gavn af. Selv om Struck af sproglige grunde ikke har haft adgang til denne og andre fremstillinger og heller ikke har benyttet sig af Flensborg Avis som kilde, kan det imidlertid ikke forklare, hvorfor Struck helt har undladt at benytte den tysksprogede danske mindretalspresse. Det kan ikke være, fordi han ikke har haft kendskab til den, for i enkelte noter henviser han via sekundærlitteratur til Südschleswigsche Heimatzeitung. Dette blad er dog ikke blevet brugt systematisk og optræder heller ikke i kildefortegnelsen. De danske kilder findes, og de ville have været relativt lette at gå til. Dette fravalg af en væsentlig del af den slesvig-holstenske politiske virkelighed i tiden 1951-54 er ikke blot ærgerligt, men tilmed et alvorligt kildekritisk problem, da inddragelsen af de danske samtidige kilder ville have kunnet give Strucks fremstilling en anden karakter. Den kunne have relativiseret den meget »glatte« fremstilling af Lübkes mindretalspolitik.

Til sidst må det fastslås, at det analytiske aspekt kommer noget til kort i afhandlingen. Den set under ét fine samlede og tit omhyggeligt karakteriserende fremstilling står i analytisk henseende svagt. Syntesen er altdominerende. Den selvstændige refleksion savnes på steder, hvor kritiske overvejelser kunne have nuanceret det billede, som de anvendte kilder tegner i en factsmættet, men samtidig tilgængelig og sproglig klar fremstilling. Netop derfor efterlyses de indledende metodiske overvejelser. I så fald kunne det gode speciale også være blevet en virkelig god videnskabelig afhandling. Det skal dog ikke bortlede fra det faktum, at Struck har gjort et stort og seriøst arbejde, der fortjener at blive læst og brugt.

Jørgen Kühl

Mellem Fjelstrup og fronten. Inger og Jørgen Friis breve 1915-18.

Udgivet ved Annette Østergaard Schultz. Skrifter udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 75, 1996, 245 s., ill., indb., kr. 198, for medlemmer kr. 148.

Den 12. juli 1915 blev Jørgen Friis i Fjelstrup indkaldt til krigstjeneste. Han var 36 år gammel, gårdejer og gift med Inger, far til tre småpiger. I oktober 1918 blev han hjemsendt med helbredet i behold, men mærket af oplevelserne.

Sønderjyske soldaterbreve fra 1. verdenskrig er ikke nogen mangelvare, heller ikke på tryk. Men denne bog skiller sig ud ved at bringe en brevveksling, som går begge veje. Inger og Jørgen Friis skrev til hinanden hver anden dag, ialt 1.370 breve blev det til. Bogen bringer uddrag fra en femtedel af dem. Det er breve som først og fremmest præges af det nære forhold ægtefællerne imellem, af problemerne i dagligdagen og frygten for fremtiden. Et gennemgående træk i brevene er troen på, at det ville lykkes at få Jørgen Friis fritaget for militærtjenesten, fordi landmanden kunne yde mere end soldaten. Friis tilbragte det første år ved rekrutdepotet i Husum, inden han kom til vestfronten lige efter slaget ved Somme i juli 1916. Skyttegravslivet afbrydes af lazaretophold, men i oktober 1917 var Jørgen Friis med i de hårde kampe om Houtholstskoven i Flandern. Et par måneder senere havde han så det held at komme til den store bagage som kusk.

Gården Rønkær derhjemme i Fjelstrup stod Inger Friis for med vekslende hjælp, og gennem hendes breve kan vi følge vanskelighederne i driften. Nok hjalp det, at Jørgen Friis jævnligt fik orlov, men det var alligevel ikke til at se en ende på det hele. »Vi kan kun bede om, at Gud dog vil forbarme sig over menneskene. Jeg længes meget efter dig«, skrev hun den 13. april 1918, og et par uger senere skrev Jørgen Friis: »Vi må nok hellere forberede os på, at krigen vil vare længe endnu, men så har vi måske lov til at vente en god fred for os. Det har vi da næsten fortjent, skulle man synes...«

I bogens sidste del sørger udgiveren for at give læseren den nødvendige baggrundsviden med afsnit om henholdsvis felthær og hjemmehær: Side 186-219 får vi en gennemgang af 1. verdenskrigs forløb med dele af Jørgen Friis' breve indflettet, og side 220-44 beskrives »krigsernæringsvæsenet«, dvs. lokalforvaltningens håndtering af landbrugsproduktionen. Disse afsnit giver for så vidt en udmærket orientering, men virker som et lidt tungt appendiks.

Billedmaterialet består bl.a. af en halv snes postkort med tilknytning til Jørgen Friis' krigstjeneste. Det ville have været rart at have haft en illustration af begge ægtefællers breve samt et billede af gården.

Sammenfattende er der tale om en udgivelse med kvaliteter, og Annette Østergaard Schultz fortjener tak for sit store arbejde med de mange breve. Hun har skabt en fortælling om to mennesker, som trods alt trak et af de heldige lodder i den store krigs uhyggelige lotteri.

Niels H. Kragh-Nielsen

Forfatterliste

- Helle Askgaard, lektor, Magistervej 52, 2. th., 2400 København NV.
Johannes Brix, læge, dr.med., Østerlørkke 10, 6200 Aabenraa.
Jørn Buch, seminarielektor, Marielystvej 10, 6100 Haderslev.
Troels Fink, professor, dr.phil., Vægterpladsen 1, 6200 Aabenraa.
Hans Schultz Hansen, landsarkivar, Ph.D., Ærholm 29, 6200 Aabenraa.
Nis Hardt, cand. mag., Bahnhofstr. 8, D 24837 Schleswig.
Lars N. Henningsen, arkivar, dr.phil., Jørgensgård 43 B, 6200 Aabenraa.
Karsten Hermansen, cand. mag., Vinkelstræde 8, 5960 Marstal.
Lone Anker Jakobsen, lektor, Ostseebadweg, 47, D 24939 Flensburg.
Bert Kelm, Dipl. Ing., Isestraße 141, D 20149 Hamburg 13.
Martin Klatt, forskningsstipendiat, Studiefdeling ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Norderstr. 59, D 24939 Flensburg.
Henrik Skov Kristensen, museumsinspektør, Museet for Frøslevlejren, 6330 Padborg.
Jørgen Kühl, museumsinspektør, Museet ved Danevirke, Ochsenweg 5, D 24867 Dannewerk.
John T. Lauridsen, forskningschef, dr.phil., Det kongelige Bibliotek, Postboks 2149, 1016 København K.
Orla Madsen, museumsinspektør, Haderslev Museum, 6100 Haderslev.
Henning Mathiesen, regnskabschef, Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg.
Niels H. Kragh-Nielsen, fhv. overbibliotekar, Sandnæsvej 11, 7100 Vejle.
Fr. Rudbeck, Karseløkken 9, 5800 Nyborg.
Vagn Skovgaard-Petersen, professor, dr.pæd., Danmarks Lærerhøjskole, 2400 København NV.
Hans H. Worsøe, fhv. landsarkivar, Tækkerlørkke 34a, 6200 Aabenraa.

Arkiver, museer og forskningsinstitutioner

Landsarkivet for Sønderjylland 1996

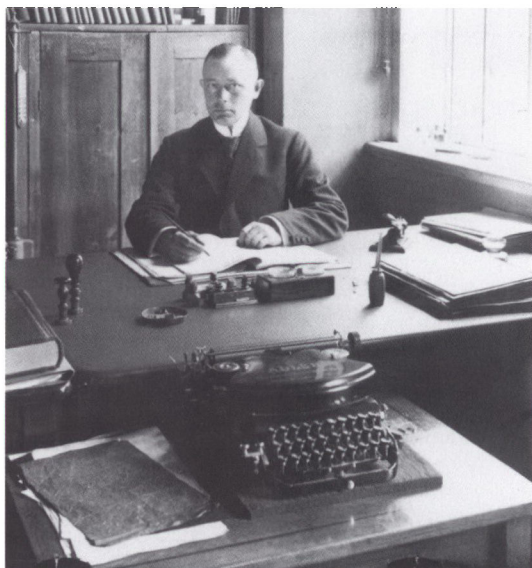
Den 30. november 1996 fratrådte Hans H. Worsøe efter eget ønske stillingen som landsarkivar for at få tid til dyrke især slægts- og personalhistoriske interesser. Dermed måtte Landsarkivet sige farvel til sin chef gennem mere end 15 år. Den 29. november inviterede Landsarkivet repræsentanter for myndighederne, for landsdelens historiske miljø og for de slægtshistoriske organisationer samt kolleger fra Statens Arkiver m.m. til den officielle afskedsreception i arkivets foredragssal. Godt 90 fremmødte nød den gode mad fra »Folket hjem«. Dagen afspejlede Worsøes mange kontakter og talerne hans store betydning for arkivet, slægtshistorien og den sønderjyske historie og understregede tillige Landsarkivets stærke folkelige opbakning. Som landsarkivar fra den 21. oktober 1996 og året ud konstitueredes arkivar Hans Schultz Hansen, der fra årsskiftet blev ansat som landsarkivar i en seksårig åremålsansættelse.

I årets løb har Landsarkivet beskæftiget løsere tilknyttet arbejdskraft. Hans Kr. Steffensen og Holger Madsen var ansat i jobtræningsordninger i forbindelse med amtsarkivprojektet. Som studentermedhjælper kunne Mette Schmidt Lund, Axel D. Johnsen og Uffe Thyssen ansættes til varetagelse af forskellige ordnings- og registreringsarbejder.

Landsarkivet modtog i 1996 i alt 251 hyldemeter arkivalier. Der var som sædvanligt store afleveringer fra domstolene (Haderslev og Aabenraa) og politiet (Gråsten). Dertil kom større statslige afleveringer fra Told og Skat i Haderslev, Aabenraa Statsskole samt Haderslev og Aabenraa postkredse. Sidstnævnte arkiver blev indsamlet som led i et landsdækkende postarkivprojekt i samarbejde med Statens Arkiver og Post Danmark. Indsamlingen og den efterfølgende ordning og registrering foretoges af cand.phil. Niels Strandsbjerg. Fra den kommunale sektor skal fremhæves Skærbæk kommunes sognerådsarkiver 1920-70.

Traditionen tro modtog Landsarkivet en række private arkiver. En stor samling af foreningsarkiver, landsarkiver og topografica blev varigt deponeret i Landsarkivet fra Museet på Sønderborg Slot. Samlingen rummer mange værdifulde arkiver fra Als og Sundeved. Derudover modtog arkivet bl.a. foreningsarkivalier fra Det unge Grænseværn, Vis Herreds Landboforening, Tønder Amts Indkøbsforening for mindre Jordbrugere og Aabenraa Miljøforening. Blandt de mange afleveringer af personarkiver kan nævnes papirer fra Arne Aabenhus om Sønderjysk Forsøgsscene og Genforeningsspillene. Af erhvervsarkiver indgik bl.a. firmaet Johs. Paulsen, Aabenraa, Løveapoteket i Haderslev samt Aabenraa Andelssvineslagteri. En særlig værdifuld aflevering var Sandbjerg godsarkiv.

Arbejdet med bevaring og kassation bestod hovedsagelig i opfølgning på

I 1996 udsendte Landsarkivet en trykt fortegnelse over Schackenberg godsarkiv. En stor del af papirerne i dette arkiv blev skrevet af godsets mangeårige inspektør, H. C. Davidsen, der her ses bag sit skrivebord på godskontoret i 1918. Davidsen skabte en ny systematik for godsarkivet, som den nye fortegnelse i vid udstrækning bygger på. Foto i Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

statsamternes journalplan, hvor Landsarkivet som specialistarkiv har godkendt ændringer og udfærdiget supplerende kassationsbestemmelser. I efteråret påbegyndtes den fælles planlægning af bevaring og kassation i Statens Arkiver for årene 1997-2000.

Landsarkivet kunne i november præsentere to nye publikationer: Fortegnelsen »Schackenberg godsarkiv« og en ny udgave af Lars N. Henningsens »Ejendoms historie i Sønderjylland. En arkivvejledning«. Endvidere udgav arkivet den lille fortegnelse »Lavsarkiver i Landsarkivet for Sønderjylland«. Blandt de større tilgængeliggørelsesprojekter var ordningen og registreringen af Aabenraa og Løgumkloster amter indtil 1867/68 samt af Aabenraa amt 1920-32, Aabenraa-Sønderborg amt 1932-72 og Aabenraa amtsråd 1920-70.

Landsarkivet havde i 1996 5.045 besøgende på læsesalen. Landsarkivet har kun én gang før haft over 5.000 besøgende (1993: 5.106). Året gav derimod en rekord med hensyn til antallet af førstegangsbesøgende, der nåede helt op på 787 mod normalt 5-600. Det er formentlig etableringen af en selvbetjent mikrofilmlesesal i 1995 med kirkebogskopier fra hele landet, som er baggrunden herfor. I 1996 har Landsarkivet i forlængelse heraf endvidere indført selvbetjening også for mikrofilmernes vedkommende.

Landsarkivet har i 1996 arrangeret mindre udstillinger om nordslesvigske frigårde, Schackenberg arkivalier og bryggerihistorie i Aabenraa. I december

viste Caspar von Saldern-arbejdskredsen en udstilling, som Landsarkivet supplerede med arkivalier om familien von Saldern, der har haft sit virke i Aabenraa. Som i tidligere år er der gennemført undervisning i slægtshistorie med skriftlæsning på Landsarkivet ved Leo Vinther Petersen.

Hans Schultz Hansen

Studieafdelingen og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 1996

Året 1996 blev på mange måder et forandringsår. Tidligere påbegyndte projekter blev ført frem til et resultat. Der blev taget afsked med Studieafdelingens leder gennem 22 år, og der blev skabt en ny struktur for de to afdelinger.

Strukturændringerne var affødt af det arbejde med at give Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig en ny juridisk forankring, som gennemførtes i 1996. Resultatet blev oprettelsen af »Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig e.V.« I den forbindelse blev Studieafdelingen og Arkivet fusioneret til én forskningsafdeling med én leder. Arkivaren indtrådte samtidig med bibliotekslektorens pensionering i den nye lederstilling.

Den nye sammenlagte afdeling er fortsat en selvstændig enhed med et eget tilsynsråd, som fungerer inden for rammerne af »Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig e.V.«. Et omfattende forhandlingsforløb i både tilsynsrådet og biblioteksbestyrelsen førte frem til de nye vedtægter, som forelå godkendt i de to styrelser den 9. oktober. Den nye struktur betyder, at tilsynsrådet bevarer sin selvstændige kompetence over for Studieafdelingen/Arkivet, som i øvrigt virker inden for rammerne af den fælles »Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig e.V.«.

Disse ændringer er væsentlige, men udadtil vil de ikke blive mærket ret meget. Arbejdet vil gå videre på det allerede lagte grundlag. Afdelingen vil fortsat fremstå som henholdsvis »Studieafdelingen« og »Arkivet« alt efter den konkrete opgave.

Studieafdelingen

Den 29. oktober fejrede bibliotekslektor Johann Runge, Studieafdelingens leder siden 15. juni 1974, 70 års fødselsdag og gik derfor pr. 1. november ind i pensionisternes rækker. Ved en vellykket aftenfest den 9. november tog tilsynsrådet, tidligere stipendiater og venner afsked med Johann Runge. I mange taler fremhævedes Runges store indsats for at placere Studieafdelingen som et seriøst dansk forskningsinstitut i grænselandet, hans omfattende hjælpsomhed over for stipendiater og kolleger og ikke mindst hans evne til at opbygge en på én gang hyggelig, afslappet og produktiv atmosfære på afdelingen. Den 10. januar 1997 fik Johann Runge overrakt Christian Paulsenprisen ved en højtidelighed på Dansk Centralbibliotek. Overrækkelsen betød en konkret anerkendelse af Johann Runges arbejde som leder af Studieafdelingen og hans historiske forskning, især de to bøger om Christian Paulsen.

To bøger nåede frem til udgivelse i 1996. Den 13. maj markerede Studieafdelingen 75 års jubilæet i Dansk Kirke i Sydslesvig med Lars N. Henningsens

bog »Kirke og folk i grænselandet. Dansk Kirke i Sydslesvig 1921-1996« (310 sider). Den 1. december blev »projekt vandrelærernes historie« bragt til afslutning med bogen »Vandrelærere – rejsende i dansk kultur« (205 sider), skrevet af Allan Bengtsson og Lars N. Henningsen i fællesskab.

Bibliotekslektoren publicerede et afsnit om mindretallet i »Das große Schleswig-Holstein-Buch«, skrev en anmeldelse i Sønderjyske Årbøger og sørgede for den tyske slutredaktion af et omfangsrigt dansk bidrag til den nye »Geschichte Schleswig-Holsteins«, som udkom i 1996. Den 7. februar holdt han et større foredrag på Akademie Sankelmark om »Preußische Fremdherrschaft. Die dänische Gegenbewegung 1864-1918«, og endelig blev arbejdet med »dansk kirkeliv i Flensborg 1588-1921« fortsat.

Stine Wiell, Studieafdelingens stipendiat fra august 1989 til juli 1991, afleverede i årets løb sit manuskript om »Flensborgsamlingen 1852-1864«. Sidst på året var manuskriptet færdigredigeret, således at udgivelsen kan ske i første halvdel af året 1997.

René Rasmussen, som tiltrådte stipendiet den 1. oktober 1995, fortsatte sit arbejde om »Flensborg Avis 1906-1963«. Der er foretaget en meget omfattende indsamling af hidtil ukendt kildemateriale, på hvilket grundlag skriveprocessen kan begynde i 1997.

Arkivet

Strømmen af bevaringsværdige arkivalier til Arkivet fortsatte i 1996. I alt blev modtaget 58 enkeltafleveringer eller 44 hyldemeter, nemlig 9,5 m personarkiver, 5,6 m foreningsarkiver, knap 30 meter fra institutioner og Dansk Kirke i Sydslesvig. I så store afleveringer er der altid enkelte dele, som efter en nøje overvejelse kan kasseres, men til rest er en lang række af særdeles væsentlige akter.

Blandt *personarkiver* kan nævnes store afleveringer fra skoleleder og formand for SSF Ernst Vollertsen, Lyrskov; dagbøger fra boet efter direktør i Grænseforeningen O. M. Olesen; et stort arkiv fra afd. pastor Martin Nørgaard og supplerende materiale til førsteprest H. F. Petersens arkiv, til skoleinspektør i Lyksborg Hans Futtrups arkiv og til slotsmøller i Lyksborg C. T. Kistrups arkiv i 1930'erne. Endelig modtog vi et smukt supplement til generalsekretær Frederik Petersens arkiv, nemlig en stor samling feltpostbreve skrevet til familien under 2. Verdenskrig. Disse breve rager op i samlingerne af krigsbreve.

Fra boet efter skoleleder i Mårkær Karl Lund kom en meget fornem gave: en komplet samling af nødpenge 1918-23, formentlig den største og mest værdifulde samling i sin art.

Blandt *foreningsarkiver* må fremhæves en stor aflevering fra Sct. Knuds gildet i Flensborg, herunder mange akter og fotos fra 1800-årene, og en værdifuld scrapbog fra Studenterforeningen Heimdal siden 1920'erne. Fra flere SSF- og SSW-distrikter og fra ungdomsforeninger er der modtaget protokoller og akter.

Blandt *institutionerne* er der særlig grund til at nævne en stor aflevering fra sekretariatene for Flensborg by og amt. Her gemmer sig et afgørende materiale til mindretallets historie i de første efterkrigsår.

De mange afleveringer medfører et aldrig afsluttet arbejde med ordning og

registrering. Det store arkiv fra mindretalsunionen FUEV blev registreret og er således gjort tilgængeligt for forskningen.

Lars N. Henningsen

Institut for grænseregionsforskning 1996

Årets mest glædelige begivenhed var meddelelsen om, at Forskningsministeriet med virkning fra 1997 hæver statens tilskud til instituttet. Det øgede tilskud vil blive brugt til at igangsætte forskning og anden virksomhed, der er central for instituttets målsætning, men som det er vanskeligt at skaffe eksterne midler til.

En anden markant begivenhed var instituttets 20-års jubilæum den 1. maj 1996. Dagen blev fejret med en middag for personalet, bestyrelsen og repræsentanter fra ministeriet. I anledning af dagen udkom også et lille skrift med bidrag til instituttets historie. Bestyrelsens formand kunne her bl.a. konstatere, at instituttet »... har indfriet forventningerne ved at markere sig positivt, både nationalt, regionalt og i det grænseoverskridende samarbejde. Med en så kvalificeret teenager kan man kun nære de bedste forventninger til voksenlivet«.

Blandt årets andre begivenheder skal her kun nævnes det besøg, som Folketingets forskningsudvalg aflagde på instituttet den 7. juni 1996. Ved selvsyn fik udvalgets medlemmer et indtryk af en tværvideenskabelig forskningsinstitution i grænselandet – og alle de problemstillinger som humanister og samfundsvidenskabsfolk her beskæftiger sig med.

I forskningsmæssig henseende blev det et meget aktivt år. Her skal kun nævnes de historiske projekter, idet særligt interesserede henvises til at rekvirere en årsberetning fra instituttet med omtale af den øvrige virksomhed.

Forskning i mindretalenes historie og vilkår har igennem mange år været et væsentligt element i instituttets virke. I 1996 blev der arbejdet med to projekter indenfor disse problemstillinger – *Det tyske mindretals historie i Nordslavien* og *Det danske mindretal i Sydslavien – set fra Danmark*. Yderligere er udviklingen i antallet af skoleelever i mindretalsskolerne i Sønderjyllands Amt blevet behandlet i en artikel i PLUK.

I kølvandet på ændringer af grænser kan der opstå mange spørgsmål af praktisk art. Det var også tilfældet ved etableringen af grænsen i 1920, der er blevet undersøgt i projektet *Den dansk-tyske traktat 1922*. Der er også blevet arbejdet videre med projektet *Vognmænd i Europa*, som beskæftiger sig med de virksomheder og mennesker, der igennem det seneste halve århundrede har medvirket til at bringe varer ud i verden. Endelig er instituttet i gang med et flerårigt projekt om *Bladhus under tryk 1933-1945 – Det Berlinske Hus' historie*.

Henrik Becker-Christensen

Haderslev Museum 1996

Meget ofte mødes museumsmedarbejdere med undren, når de påstår, at de har travlt. Hvad kan haste, når man beskæftiger sig med historien, dvs. hændelser m.v., som er overstået for længst. Fortiden løber vel ingen vegne ?

Det er nu en sandhed med modifikationer. Fortiden er nemlig ikke statio-

nær, slet ikke hvis det drejer sig om at undersøge, registrere og bevare denne. Så kan den endda være meget flygtig og blive fjernet for altid i løbet af ganske få øjeblikke.

Arkæologi

Det sidste gælder i høj grad for det arkæologiske nødgravningsarbejde, som Haderslev Museum udfører for Rigsantikvaren i hele Sønderjyllands Amt. »Hjulene snurrer« som aldrig før. Der anlægges nye veje, graves spildevandsledninger og vandhuller, plantes skov og bygges nyt, blot for at nævne nogle få områder, hvor museet er involveret i områdets fysiske planlægning. I 1996 blev det til 35 større og mindre udgravninger og en lang række besigtigelser rundt om i amtet. Umiddelbart synes disse tal måske ikke så store, men flere af undersøgelserne har været meget omfattende – ja der har været tale om undersøgelser i millionklassen.

En af vore meget store arkæologiske undersøgelser er Østergård ved Bevtøft, hvor museet i 1993 påbegyndte udgravninger forud for en omfattende skovrejsning. Paradoksalt nok kommer arkæologien engang imellem lidt i klemme på miljøområdet. Kulturlandskabet ændres hele tiden, og lige nu bliver der i mange områder plantet skov, hvor der tidligere var dyrkede marker. Set med en arkæologs øjne er dette problematisk. For det første ødelægges træernes rødder de fortidsminder, der er bevaret i undergrunden – det gælder især når trærødderne engang skal fjernes. For det andet – og det er en langt mere kontant trussel, pløjer man i ca. 70 cm's dybde forud for tilplantningen. Herved vendes undergrunden op, hvorved ukrudtet ikke kan gro og brugen af sprøjtemidler dermed kan begrænses. Det sidste kan vi selvfølgelig kun bifalde, men desværre har dybdepløjningen også den konsekvens, at samtlige stolpehuller, grave osv. vendes rundt og dermed for altid er ødelagte.

På Østergård er der i 1996 udgravet 27.000 kvadratmeter af en omfattende og yderst velbevaret bebyggelse fra ældre og yngre germansk jernalder (400-700 e.Kr.f.). I tillæg hertil er der ved de meget store fladeafdækninger dukket overraskelser op, som er mindst ligeså vigtige som jernalderbebyggelserne. Det drejer sig om en bebyggelse fra tidlig middelalder med gårde, hegn osv., en kildegruppe, som i mange år mest har glimret ved sit fravær.

En anden stor undersøgelse har været udvidelserne af Tønder Museum/Sønderjyllands Kunstmuseum. Her har en stor gruppe middelalderarkæologer udgravet væsentlige dele af Tønder Borg. Resultaterne er yderst spændende, idet det er lykkedes at følge borgens udvikling fra den ældste bygning på stedet. Det var et tidligt middelalderligt hus med jordgravede stolper. Herefter pløjes området og formodentlig i 1265 bygges det første voldsted på stedet. Borgens historie kan derefter følges helt op til Frederik d. 1.'s anlæg i slutningen af 1400-årene, hvor voldgravene mellem de nu tre borgbanker opfyldes og et stort ringmurskastel opføres.

Som en sidste undersøgelse skal nævnes undersøgelserne ved Uldal, en tuegravplads fra tidlig jernalder, som er delundersøgt ad flere gange. Pladsen er under stærk nedpløjning, og vi håber i de kommende år at få afgrænset og gerne totalundersøgt pladsen. I 1996 brugte Sønderjyllands amatørarkæologer mange weekends på udgravningerne her, og vi håber de fortsætter i de kom-

Erindringsgave fra 1915.
Skulderbladsknoglen er ca.
34 cm lang. Foto: C. Kras-
sel.

mende år. I 1996 udgravedes 62 grave, flere med spændende nye konstruktioner.

Nyere tid

Ved siden af at være arkæologisk museum for Sønderjyllands amt, dækker Haderslev Museum nyere tids kulturhistorie i kommunerne Haderslev, Vojens og Christiansfeld. Vi har også i 1996 fået mange gode og spændende ting fra dette område. Uden at fremhæve nogle genstande frem for andre skal dog nævnes en erindringsgave fra 1915. Genstanden, en skulderbladsknogle af hest, har på den flade side et malet billede forestillende en soldat, en række navne, et tysk kors med årstallet 1914 og teksten: »Zur Erinnerung an das Kriegsjahr 1914-15. Hadersleben Stube 135.«

Museet Hjemsted Oldtidspark

Museets hidtil største formidlingsprojekt uden for Haderslev, udstillingen i Hjemsted Oldtidspark, åbnede for publikum den 3. juni 1996. Protektor for Parken Hans Kongelige Højhed prins Joachim foretog åbningen.

Haderslev har her fået en afdeling på ca. 900 m² med en udstilling om de perspektivrige undersøgelser og fund fra Hjemsted Banke. Da Sønderjyllands Oldtid jo ligger i hele amtet og ikke blot i Haderslev, har vi her, synes vi selv, opfyldt en vigtig del af vor formidlingsforpligtigelse vedrørende oldtiden. Arkæologiske fund gør sig nu engang bedst i det område, de er fundet i. Udover udstillingen har vi lavet den aftale, at vi fungerer som faglige sparingspartnere i alle spørgsmål, som har relation til Parkens formidling af jernalderens kulturhistorie. I praksis betyder det, at vi foretager kontrolbesøg i Parken for at se til at alt foregår fagligt korrekt, således at den formidling ikke blot museet, men hele Parken leverer til publikum, også omhandler de perioder og har den standard, som var beskrevet i projektets oplæg.

I 1996 besøgte 70.000 gæster Hjemsted Oldtidspark. Det er en pæn forøgelse af vort totale besøgstal.

Særudstillinger

I Sønderjyllands Amt har der det sidste års tid været talt meget om det grænseoverskridende arbejde. Vi har allerede taget godt hul på dette, idet alle vore egne særudstillinger på den ene eller anden måde har været grænseoverskridende.

Årets første særudstilling var således fra Riga i Letland. Udstillingen omhandlede tekstiler og især smykker i dette land fra vikingetiden og næsten op til nutiden. En flot udstilling, som fortjente flere besøg end det antal, der faktisk dukkede op.

Sommerudstillingen var en rigtig arkæologisk godbid. Den var produceret af Nedersachsens Institut for historisk kystforskning i Wilhelmshaven og omhandlede marskens bebyggelseshistorie fra stenalder til middelalder. Udstillingen er tidligere vist på en række tyske og hollandske museer, men aldrig tidligere i Danmark. Ved udstillingens afslutning afholdtes en foredragsaften med udstillingens skaber Dr. W. Haijo Zimmermann, som gav et spændende foredrag om hustypernes udvikling i Nordeuropa i det første årtusinde e.Kr.f.

Vor sidste udstilling i 1996 var »Vold og grav«, en vandrestilling om befæstningsværker i Nord- og Sydslesvig. Denne udstilling og det tilhørende katalog er et resultat af et samarbejde mellem Haderslev Museum på den ene side og en række arkæologiske institutioner syd for grænsen på den anden. Udstillingen er vist mange steder i både Nord- og Sydslesvig, og den fortsætter sin runde i det kommende år til museer nord for Kongeåen.

Sidst på året lånte Haderslev Stadsarkiv vort særudstillingsrum til arkivets 50-års jubilæumsudstilling.

Bygninger og anlæg

1996 blev på bygningssiden et nærmest uhyggeligt travlt år. Via flere store fondstilkud lykkedes det at få de længe savnede møllevinger fremstillet og

monteret på museets vartegn: Stubmøllen fra Rangstrup. Vi fejrede færdiggørelsen ved et foredrag om møller ved museumsinspektør Ole Mortensson, Langelands Museum den 29. maj 1996, samt med et lille hæfte om møllen. Hele frilandsafdelingen er nu ved at være restaureret, så nu venter et større indretningsarbejde i de forskellige bygninger.

Også museets andre bygninger fik en ordentlig omgang. Gennem flere år har det dryppet fra taget i hovedbygningen fra 1978. Dette er forhåbentlig slut nu, hvor der er rejst et helt nyt mansardtag over bygningen. Netop som dette arbejde skulle påbegyndes opdagede vi, at tegltaget på museets gamle hovedbygning også var utæt. Vi fik også her et nyt tag.

Museets håndværkere var sidst på året fuldt beskæftiget med indretningen af de statsanerkendte museer i Sønderjyllands Amts store fælles magasin i Christiansfeld. Museerne har af amtet fået overdraget nogle rigtig fine fabrikslokaler, som har givet alle museerne betydelig mere magasinplads. Fællesmagasinet indvies i 1997.

Orla Madsen

Aabenraa Museum og Jacob Michelsens Gård 1996

Drift og bygninger

Kort før udgangen af 1996 gik så endelig de bestræbelser i opfyldelse, der skulle sikre at kunstafdelingen bliver videreført som et statsanerkendt, selvstændigt *kunstmuseum i Aabenraa*. I løbet af året havde byrådet med den nyanstattede leder, kunsthistorikeren Katrine Kampe, fået afklaret de ydre rammer. Der var dannet bestyrelse, lagt budget, og til sidst blev selve bygningen, Brundlund Slot anskaffet.

Lige så betydningsfuldt er det, at denne afklaring samtidig løste båndene for den planlægning, der skal bane vej for en længe ønsket *fornyelse af det kulturhistoriske museum*. Især museets kerne om egnens særprægede søfart og samspillet med den lokale kultur trænger til at blive styrket i en mere nutidig formidling. Hertil har hovedtilskudsgiverne afsat godt 6 millioner kr til en bygningsudvidelse i 1998. Optakten var en temadag den 25.9. 1996 for bestyrelse og personale.

Den vigtige *bevaringsindsats*, museet gør for byggeri og kulturlandskab, kunne i 1996 se afslutningen på flere års ihærdigt arbejde for Slotsvandmøllen. Ikke mindst gennem Hanne Christensens dygtigt formede ansøgninger var der skaffet midler til restaureringen, og det smukke resultat blev officielt indviet i oktober. Inden da, i hele sommerperioden, havde møllen været tilgængelig for et stort publikum, idet caféen, der drives af frivillige, holdt åbent på et par ugedage. Tilstrømningen understreger, at helheden om Brundlund Slot med de omgivende eng- og skovarealer er en af byens største historiske herligheder.

Besøgstallet på 8.034 ligger trods tilbagegang stadig i den pæne ende for tilsvarende museer i landet.

Undersøgelser og udgivelser

Bearbejdningen af det meget omfattende materiale om *begravelsesskikke og kirkegårde* igennem 200 år, som Birgitte Kragh har været frikøbt til sammen med

100-året for Amtsringeriderforeningen Aabenraa blev fejret med pomp og pragt. På Aabenraa Museum vistes en særudstilling, hvor Rolands-figuren i midten fortæller om forudsætningerne i ældre dystridt. Den stammer fra Garding, Ejdersted, ca. 1840. Livet på festpladsen var et andet hovedemne, der afspejler det vigtige møde mellem byens arrangører og rytterne fra landet.

Hasse Jørgensen fra Egns museet i Egtved Kommune, blev fuldført til sommeren 1996. For hendes del ligger manuskriptet færdigt, hvad der kun har været muligt gennem udstrakt støtte og opbakning fra museets øvrige personale. Desuden er skrevet artikler om emnet til henholdsvis »Humaniora«, »Nyere Tid« og den store danske Encyclopædi.

Hanne Christensen har udnyttet sin store viden om bygningsbevaring som medredaktør og bidrager til en bog om det meget omstridte bygningsværk »Stærekassen«, Det kgl. Teaters nye Scene. Til Weilbachs Kunstnerleksikon har hun leveret en artikel og til Sønderjysk Månedsskrift to. Den største ligger i forlængelse af undersøgelserne om H. P. Hanssen, og den udreder historien bag en af museets genstande »Finnemanns ur«.

Til Nordslesvigske Museer har Anette Tonn Petersen skrevet en artikel om *matrostøj*, der bl.a. i mange fotografier lægger hovedresultaterne af hendes undersøgelse fra 1995 frem.

Formidling

Efter den traditionelle udstilling af årets gaver viste museet i samarbejde med Aabenraa Kunst- & Musikforening 23.3.-29.5 en *særudstilling* i to afdelinger om aabenraaeren, landskabsarkitekt I. P. Junggreen Have. Han kaldes med

fuld ret multikunstner, for hans værker spænder over byens mest populære skulptur, vægteren, til store parkanlæg, sidst ved Schackenborg og et omfattende virke som kirkegårds konsulent.

Årets mest betydelige indsats blev dog sommerens udstilling i anledning af *Amtsringriderforeningens* 100-års jubilæum. Tilsammen gav foreningens historie med ændringerne i dens rige sociale liv et indtryk af, hvordan den årlige begivenhed fungerer som en vigtig markering af både byen og oplandet.

I efteråret fik vandrestillingen »*Matrostøj* til lands og til vands« premiere. Den er blevet til på andelsbasis mellem 15 danske museer, og Aabenraa Museum har ledet hele forløbet fra idé til færdiggørelse sammen med en omfattende administration. Udstillingen er tilrettelagt af Anette Tonn Petersen, og det lykkedes at indhente en rigdom af billeder og dragter. De afspejler brugen fra det ægte matrostøj i marinen til gymnastik- og spejdertøj, danseskole- og konfirmationstøj og de mange former for hverdagstøj til drenge og piger, der alt sammen gjorde dragten til et velkendt symbol.

Traditionen tro afsluttedes året med *oldemors juletræ* med tilhørende udstilling.

På *Jacob Michelsens Gård* afholdtes de tre vanlige bage- og udstillingsweekender. I september markeredes 10 års jubilæet for overdragelsen af Anne Hele- ne Michelsens samling til Aabenraa Museum ved at hun udvalgte nogle af de vigtigste og bedste ting. En stor del af aktiviterne bliver båret af frivillige medhjælpere. Uden dem kunne levendegørelse af de gamle bagemetoder i den murede ovn og på det åbne ildsted ikke gennemføres.

At omfanget af *andre formidlingsformer* stiger fremgår kun af interne opgørelser. De månedlige udlån fra samlingerne og de daglige telefoniske forespørgsler syner ikke udadtil, men de vidner om en tiltagende interesse for at gøre brug af museet, dets viden og samlinger. Fremhæves kan fx at dele af H. P. Hanssen-udstillingen blev udlånt til Ringsted i forbindelse med at Hanne Christensen holdt foredrag derovre. Desuden holdt begge museumsinspektører en række foredrag i og udenfor landsdelen.

I anledning af at bygningskulturens dage i september havde fået temaet Troens Huse og Dødens Haver, blev der i samarbejde med Sct. Jørgens Kirke holdt en aften i kirken, hvor Birgitte Kragh og sognepræst Jens Kvist talte om forestillinger om livet efter døden og ritualer ved begravelsen. Det skete ud fra salmer og sange fremført af en solist. Både det og den efterfølgende kirkegårdsvandring tiltrak en pænt stor kreds. I samme anledning bidrog Birgitte Kragh til en TV-Syd udsendelse med besøg på flere sønderjyske kirkegårde.

Sidst men ikke mindst skal nævnes, at to større fællesopgaver for de sønderjyske museer er blevet færdiggjort og præsenteret samtidigt. Det er en video ved Hrolf Thorulf, der giver fortællende smagsprøver på de historier, museerne rummer. Dertil kom en revideret udgave af ringbindet »Sønderjyske museer i undervisningen«, hvor Hanne Christensen har været en hovedbidragyder.

Gaver og erhvervelser

Som tidligere kan museet glæde sig over, at familier fra byens og egnens søfartsmiljø har tilføjet nye ting. Det gælder bl.a. den meget velhavende kap-

En skipperkone med sin børneflokk foran familiens hus i Alnor, ca. 1910. De fire største drenge er i ens kadetstribeede matrosbluser, knæbukser og træsko. På den tid var matrostøj blevet allemandseje, som husmødrene let selv kunne sy eller tilpasse, så det kunne gå i arv. Billedet indgik i den alsidige vandreudstilling om matrostøj, som fik premiere på Aabenraa Museum i 1996.

tajnsgård Bruunsgård i Skovby og ting fra kaptajn C.C. Fischers bo. Han var samtidig en frontfigur i den nationale kamp, og et af oldebørnene, som for 18

år siden skænkede en brudekjole og en »forliskjole« fra hans tidligt afdøde hustru Anna Maria (1846-88), er nu kommet med en meget righoldig gave. Dels en tornurekjole i rødbrun silke, draperet og besat med sorte kniplinger og tydeligt præget af den internationale mode. Dels er der fra kaptajns sejlads fra Japan nogle ægte japanske tøfler og en samling håndkolorerede fotografier med folkelige scener.

Til denne del af samlingen kan også nævnes en dagbog fra Aabenraa-kaptajnen Carl Prehn med en stor samling fotografier fra sejlads fra 1870-80'erne.

Lidt som en kontrast til Aabenraas søfartselite modtog vi en omfattende og alsidig samling fra en af de små ejendomme i Rinkenæs, hvor næringsvejen sejlads blev kombineret med virke som arbejdsmand, tækkemand osv. Herfra kommer to af de efterhånden sjældne panoramakasser, hvor de flotte sejlskibe i halvmodel er indføjede i et lille sø-landskab. Om det ene, »Goodrich«, oplystes at det er et amerikansk skib, som den ganske unge Hans Kiel sejlede med og selv fremstillede modellen af lidt før 1920.

Den nationale kamptid afspejles bl.a. i et porcelænspebilde med portræt af den brave rigsdagsmand Gustav Johannsen.

Hovederhvervet landbruget, det andet af museets to specialer, er blevet beriget med en samling på over 50 stykker redskaber og værktøj fra Løjt.

Helt for sig må til slut fremhæves, at skyttelaug har deponeret sin fornemme samling af sølvstykke. Det samme gælder det gamle kongeskjold, som amtsringriderforeningen er ved at indgå deponeringsaftale om sammen med en del andet sølvudstyr.

Birgitte Kragh

Museet på Sønderborg Slot 1996

Den 15. maj var der en festlig indvielse på Augustenborg Slot af minimuseet i portbygningen og indretningen af hertugens arbejdsværelse m.v. i hovedbygningen. Det var afslutningen på mere end et halvt års intenst arbejde og samtidig begyndelsen på endnu et engagement »udenfor huset«.

Med Cathrinesminde Teglværksmuseum, Dybbøl Mølle og Augustenborg Slot har Museet på Sønderborg Slot i de senere år samlet sig opgaver, næsten som hertug Hans den Yngre i sin tid samlede sig jordtilliggende til sit lille hertugdømme.

Det er en glæde for os alle, at filialerne trives godt, men det er også nu nødvendigt i de næste par år at lægge en dæmper på ekspansionen, så vi kan få ro til arbejdet i vort eget hus. Dels til det udadvendte og for alle synlige formidlingsarbejde, og dels, ikke mindst for vor samvittigheds skyld, til arbejdet med den store men usynlige del af isbjerget, der ligger under vandoverfladen.

Arkiver og magasiner

Takket være en særbevilling fra amtet blev det muligt i januar at påbegynde en nyordning af museets historiske arkiv. I et lille halvt års tid arbejdede stud.mag. Mads Callesen sammen med Inge Adriansen med opgaven, der, skulle det vise sig, var langt mere omfattende end først antaget, så det blev

ikke i dette beretningsår, at vi kan melde den for afsluttet. Til gengæld kan vi hele tiden glæde os over de mange gode sager, der dukker frem fra slottets mange kroge og gemmer.

I efteråret blev der brugt en god månedstid på arbejdet med udflytningen af magasinet til Helgolandsgade og samtidig blev endnu et par genstandsgrupper gennemfotograferet og registreret.

Indtastningen på EDB er nu ved at være afsluttet takket være en stor arbejdsindsats fra Else Pedersens side, og i det kommende år vil hele vor registrering være lagt ind i DMI. Det giver os fantastiske muligheder for at søge på kryds og tværs efter genstande og informationer. Hans Helmer Kristensen er kaptajn på projektet og sammen med Stine Wiell fra Haderslev Museum har han til stadighed udvidet og forbedret systemet. De to har også sammen for Museumsrådet udarbejdet en særdeles nyttig rapport om »Registrering og dokumentation på de sønderjyske museer«, der udkom i december 1996.

Udstillinger og anden formidling

Som varslet i sidste årsberetning vil museet i de kommende år ikke selv bruge kræfter på at opbygge store krævende særudstillinger over et historisk tema. Men det er ikke ensbetydende med, at der ikke bliver vist mangt og meget her året igennem. I alt 11 særudstillinger blev det til i 1996, de tre var vi selv direkte engageret i, resten stod bl.a. Sønderborg Kunstforening og Sønderjyllands Kunstmuseum for.

»Om Dannebrog vi ved ...«, som var åbnet i november 1995, blev stående i sydfløjen helt frem til 1. september, og den kunne såmænd godt have stået et år mere, kunne vi mærke på publikum.

3/2–17/3 blev der i Gobelinsalen udstillet korpusarbejder af sølvsmeden Wilfried Moll og smykker af hans hustru Gerda.

18/2–10/3 havde Sømmenslutningen af malerinteresserede i Sønderborg (SAMIS) sin 50-års jubilæumsudstilling i nordvesthjørnet.

29/3–23/4 holdt gruppen »Sønder og Sammen« påskeudstilling.

10/5–9/6 var keramikeren Tove Anderberg gæst i forbindelse med Danmarks mesterskabet for pottemagere.

2/5–9/5 var Riddersalen fyldt med kjoler og dragter kreeret af deltagerne i Danmarks mesterskabet for skræddere.

15/6–11/8 retrospektiv udstilling af maleren Martin Quist.

31/8–20/10 tekstilkunstneren Thea Bjerg.

21/9–15/10 »Den eventyrlige skulptur« i Riddersalen.

12/10–17/11 retrospektiv udstilling af maleren Ole Prip.

19/10–20/10 Alsisk Husflid i Riddersalen.

Arbejdet med færdiggørelsen af den faste udstilling om Sønderborg bys historie blev genoptaget i november måned, så udstillingen kan åbne i foråret 1997.

I ugerne op til jul myldrede det traditionen tro med glade børn rundt i huset på jagt efter Nis Puk. Omkring 2.500 blev det til, og fortærede ligeså mange af Annemarie Clements hjemmebagte boller!

Takket være en meget stor arbejdsindsats fra Inger Haupt og Inge Adrian-

sen kunne samlemappen om »De sønderjyske museer i undervisningen« i efteråret sendes ud til amtets skoler.

Et klækkeligt tilskud fra Mads Clausens Fond muliggjorde udgivelsen af et 16 sider farvestrålende katalog om Sønderborg Slot og museum.

Hendes Majestæt Dronning Ingrid fik sammen med sine børnebørn fra Berleburg demonstreret det færdigrestaurerede orgel af orgelbygger Mads Kjersgaard den 20. august. Fire dage senere var der officiel indvielseskoncert.

Den 22. august var Dronning Ingrid atter gæst på slottet, da der var indbudt til sønderjysk kaffebord i anledning af nyudgivelsen af Inge Adriansens »Sønderjysk Kogebog«.

Dronningens velvilje gav sig også udslag i et bidrag til museets anskaffelse af stole til Dorotheas Kapel, hvor de vil gøre gavn både i det daglige ved omvisninger af større grupper og ved de små koncerter, der fremover vil blive afholdt i sommertiden.

Drift og bygninger

Indretning af køkkenet til cafeteria-drift blev afsluttet. Anretterkøkkenet på 2.sal i vestfløjen blev ligeledes færdigt. Dermed er de 3-årige anlægsarbejder, der startede med indretningen af kontorerne i den tidligere museumsleder-bolig afsluttet.

Slottets primærdrift gav et underskud på o. 75.000 kr., hvoraf godt halvdel skyldes svigtende entréindtægter.

Årets besøgstal var det samme som i 1995 nemlig godt 64.000. På Cathrinesminde var der godt 18.700 gæster, på Dybbøl Mølle o. 25.000 og på Augustenborg deltog 2.500 i omvisningerne i sommermånederne, medens et ukendt antal gik ind og ud af minimuseet.

Jens Ole Lefevre

Tønder Museum og Højer Mølle- og Marskmuseum

1996 stod for Tønder Museum fortsat i byggeriets tegn, idet 2. etape af den store om- og udbygning påbegyndtes og fuldførtes. Anden etape har været den nye forhal med bedre adgangsforhold og publikumselevator, som er blevet bekostet af Brødrene Hartmanns Fond. Arbejdet med flytning af magasiner, kontorer og bibliotek og indretning af en midlertidig kustodepost indledtes tidligt på året, mens selve byggeriet først gik i gang i juni måned. Sideløbende med om- og udbygningen af forhallen blev de arkæologiske undersøgelser, der af Rigsantikvarens Sekretariat var påkrævet på det sted, hvor det tidligere museumsannekts (Tønders gamle el-værk) havde ligget, sat i værk under ledelse af Haderslevs Museum. Udgravningerne viste sig at afsløre en meget stor 1100-tals borgbanke med flere tidligt middelalderlige træbygningsrester af både stav- og bulhuse. Udgravningsfeltet blev flere gange gjort større, og ved årets slutning var udgravningerne endnu ikke helt afsluttet, således at de meget væsentlige resultater af udgravningen først vil kunne publiceres et stykke ind i 1998. Allerede nu står det dog klart, at bygningerne på den udgravede banke har været brugs/håndværksbygninger, tilsyneladende ikke til beboelse. Det tyder således på, at vi står overfor et ca-

strum-curia anlæg, hvor castrum-delen enten er det, der blev udgravet i forbindelse med opførelsen af Sønderjyllands Kunstmuseum i 1971-72, eller evt. gemmer sig under renaissance slotsmarkeringen syd for udgravningen.

Selve forhalsbyggeriet, der greb dybt ind i museets daglige funktioner, og bl.a. forårsagede, at sølvkammeret af sikkerhedsmæssige grunde måtte tømmes, gav museet en del gener. Trods dette holdtes de fleste samlinger åbent for publikum, også for at museets gæster kunne have en museumsoplevelse i forbindelse med besøg i det nyåbnede vandtårn. Den nye forhal kunne præsenteres for Brødrene Hartmanns Fond og særligt indbudte gæster den 1. november 1996, selv om en del af interiøret i forhallen endnu ikke var på plads, og fra alle sider blev der udtrykt stor tilfredshed med byggeriet.

Højer Mølle- og Marskmuseum gennemgik en grundig udvendig renovering, der havde vist sig meget påkrævet, idet det hårde vejrlig på vestkysten havde fået de galvaniserede skruer og bolte i møllevingernes hækværk til at korrodere, således at hækværkstræet var blevet sprængt. Desuden var man fra møllebygger-side blevet klar over, at møllens træspån og møllevingerne skulle have maling, hvilket man i 1970-erne på det bestemteste var gået imod. Af udgifterne til renoveringen på ca. 300.000 kr. blev de 155.000 ydet af Bygningsfredningskontoret under Skov- og Naturstyrelsen, mens A. P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formaal donerede 145.000 til renoveringen. Arbejdet blev færdigt i slutningen af året. Det næste større projekt i møllen vil være at få gennemført en brandsikring af møllen samt at få én af møllens kværne sat i stand, således at den vil kunne male mel.

Højer Møllehave blev anlagt i løbet af 1996 med låger, lysthus, grotte og en næsten færdig tilplantning, bl.a. med gamle stauder. Havekonsulent og anlægsgartner Olav Nissen, Ballum, der foretog opmålingen af den tilgroede have og støttede museet under hele tilbageføringsprocessen, døde pludseligt

Vue over Tønder Museums »Grå sal«, hvor Wilfried og Gerda Molls udstilling af korpussølv og smykker blev vist fra 30/3-12/5 1996.

i det tidlige forår, et smerteligt tab for museet, som havde fået stor og uegenlyst støtte af ham.

Havens indvielse blev på grund af at planterne skulle have en vis tid til at gro udsat til foråret 1997.

Udstillinger og formidling

Tønder Museum valgte, dels fordi året 1995 havde været så rigt på store udstillinger og dels på grund af det meget indgribende forhålsbyggeri, kun at arrangere tre udstillinger i løbet af året foruden en udstilling af Tønder-sølv, som museet opbyggede i en forstad til Frankfurt.

De tre hjemlige udstillinger var en præsentation af den dansk/tyske sølvsmed Wilfried Molls meget stilrene og smukke korpus sølvarbejder sammen med hans hustru Gertrud Molls lette sølv og guldsmykker. Udstillingen var et samarbejde over grænsen med de slesvig-holstenske kulturinstitutioner. I Danmark vistest Molls arbejder både på Museet på Sønderborg Slot og på Tønder Museum.

Sommerens udstilling var en præsentation af, hvorledes dagliglivet på Schackenborg formede sig omkring århundrede-skiftet, set ud fra de mange varekataloger, som greveparret (den nuværende greve Hans Schacks bedsteforældre) fik tilsendt og helt tydeligt har bestilt varer hjem efter. Katalogerne havde museet lånt af Købstadmuseet »Den gamle By« i Århus, der havde erhvervet dem på auktion efter grev Hans' afrejse fra egnen. Katalogerne blev illustreret med eksempler på de varetyper, som greveparret havde til deres rådighed.

Efterårets store udstilling var en præsentation af psaligraferne Sonia Brandes' store papirklip. Sonia Brandes havde inden udstillingen arbejdet sammen med museet i mere end et år, hvor hun havde udvalgt kraftfulde kniple-mønstre, som hun omsatte til papirklip og »klippede ind i« sine arbejder. Resultaterne blev nogle meget spændende arbejder, der vistest på museet sammen med de kniplinger, der havde inspireret Sonia Brandes. Udstillingen fik fonde-støtte bl.a. til udgivelsen af et smukt katalog og vil i begyndelsen af 1998 blive vist på udstillingsstedet Sophienholm, nord for København.

På Højer Mølle- og Marskmuseum var årets første udstilling lånt fra Naturhistorisk Museum i Århus. Udstillingen handlede om fjer, hvorledes fjer er opbygget, hvorledes de bruges af fuglene og hvorledes de anvendes af mennesker. Sommerens udstilling handlede om potteplanternes kulturhistorie. Museet valgte at sætte fokus på dette emne for at understrege, at mens man ændrede havekulturen i løbet af 1800- og 1900-tallets første del, ændredes også opfattelsen af stueplanter sig markant i samme periode. Udstillingen opbyggedes som kig på vinduespartier og vinduesindramninger og dertil hørende planter over en 150 årig periode. Den retablerede have udenfor og stueplanternes kulturhistorie supplerede hinanden på smukkeste vis.

Personale

Højer Mølle- og Marskmuseums stab blev i foråret 1996 udvidet med en beskyttet stilling, idet møllehaven kunne ansætte Egon Hagensen som fast have-

mand. I efteråret blev Tønder Museum anerkendt som læreplads-sted for en kontorelev og derudover er to-tre personer fortsat tilknyttet museet i forskellige jobordninger.

Samlinger

I årets løb fik museet en del gode gaver. Blandt de væsentligste var en empirekjole af kattuntrykt bomuld, en silkebrudekjole samt fem gamle dåbshuer samt flere kniplinger. Blandt de ved køb erhvervede genstande var pragtstykket en senbarok sukker-strøbøsse smedet af Friedrich C. Munch i 1760'erne. Strøbøssen blev erhvervet fra Norge gennem støtte fra den lokale Tønderhus Fond, der ofte har støttet køb til museets samlinger.

Inger Lauridsen

Midtsønderjyllands Museum 1996

Som forventet blev 1996 året, hvor retableringen af Gram Lergrav og færdiggørelsen af Lergravshuset kom til at overskygge alle andre aktiviteter. Selvom årets udstillingsrække indledtes med noget for et geologisk museum så fjerntliggende som en modeudstilling! I samarbejde med Midtsønderjyllands Museumsforening og modist Lizzie Østergaard arrangeredes en udstilling om moden igennem årtierne, som oven i købet indledtes med en modeopvisning d. 21. januar. Af sin store samling af dragter og kjoler fremviste Lizzie Østergaard og hendes frivillige mannequiner en stribe spændende kjoler fra 1910 og frem til nutiden. Ganske uventet blev udstillingen en publikumsmagnet, idet der blandt de viste modeller fandtes en original Jean Patou-model som ingen anede eksistensen af i Danmark. Dragten resulterede i stor opmærksomhed fra mediernes side, da det blev kendt at Nationalmuseet viste stor interesse for kjolen.

På udstillingssiden blev det til endnu tre udstillinger i 1996. »Kridttiden i Nordvesteuropa« var resultat af museets fortsatte samarbejde med geolog Palle Gravesen, hvis omfangsrige samling af fossiler (8 tons!) huses af museet og fra tid til anden fremvises i udvalg. Denne gang altså udelukkende fossiler fra Kridttiden. Denne udstilling vil være at se et par år fremover. Samtidig viste museet en udstilling af egen produktion. Ved hjælp af talrige lån fra Zoologisk Museum i København, suppleret med genstande fra museets egne magasiner, præsenteredes en lang række spændende dyr i form af skeletter og udstoppede præparater. »Skeletter i skabet« blev således en udstilling, hvor man på den ene side måtte begejstres over mangfoldigheden i dyrenes verden og på den anden side forundres over f.eks. pattedyrenes forskelligartethed og tilpasning til deres roller i naturen. Årets udstillingsrække afsluttedes med en fin og følsom udstilling af kunstneren Per Willigs værker.

Sideløbende med disse aktiviteter blev færdiggørelsen af lergravsprojektet forberedt, idet museet fik bevilget 300.000 kr. fra Friluftsrådet til ombygningen af en jagtthytte i lergraven, og vi, sammen med Peter Holm fra Sønderjyllands Amts arkitektkontor, kunne begynde at skitsere det færdige udseende af udstillingshuset. Arbejdet med ombygningen gik i gang i begyndelsen af juni måned. Der var rejsegilde d. 11. juli og takket være en stor indsats fra alles

Udstillingshuset i Gram lergrav, åbnet 31. august 1996.

side, ikke mindst en række frivillige hjælpere fra Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn, samt fra medlemmer af Midtsønderjyllands Museumsforening, lykkedes det at færdiggøre huset til den officielle åbning på sommerens sidste dag d. 31. august.

Selvom der d. 9. juni havde været en slags forpremiere på åbningen, i og med at forfatteren Vagn Lundbye læste prosa og poesi på kanten af lergraven, blev dagen behørigt markeret med taler af bl.a. Jens greve Brockenhuus-Schack, amtsborgmester Kresten Philipsen og borgmester H. P. Gejl m.fl. Desuden var der fadøl, røget dyrekølle og jazzmusik.

På formidlingssiden var det tydeligt at mærke interessen fra museets publikum i form af en stærkt øget omvisningsaktivitet, idet museumspædagogen i foråret og især i efteråret havde op til flere lergravsture om dagen. Ialt blev det til 2200 mennesker på rundvisning af ialt 3967 betalende gæster i Gram Lergrav. For gravning efter fossiler i lergraven betaler man pt. 15 kr. om dagen for personer fra 6 år og opefter. Blandt de mange snegle- og muslingeskaller, krabber, øresten af fisk og hajtænder, der blev fundet i det 6 millioner år gamle ler, fandtes der også en enkelt mellemfodsknogle af sæl, hvilket er særligt spændende, da sælknogler indtil nu er mere sjældent at finde end hvalknogler.

Tilbuddet om at grave efter fossiler i Gram Lergrav må siges at være blevet godt modtaget af publikum og den lempelige kontrol med hvad man finder og tager med hjem, synes at fungere fint. Publikum er meget flinke til at vise fundene frem, samtidig med at man gerne vil vide hvad det er.

Det relativt store besøgstal og ønsket fra museets side om at gøre geologi

tilgængelig for så mange som muligt, vandt genklang hos Friluftsrådet, der bevilgede 200.000 kr. årligt i tre år som løntilskud til en geologisk naturvejleder, og da Gram, Rødding og Nørre Rangstrup Kommuner desuden gav tilsgavn om over 100.000 kr. årligt som driftstilskud til projektet, kunne museet pr. 1. januar 1997 ansætte geolog Tove Krogh Stockmarr. Hendes virkefelt bliver at give et bredt tilbud om geologisk formidling primært i Midtlandet og sekundært i Sønderjyllands Amt. Hun får base på Midtsønderjyllands Museum.

Foruden ved en øget publikumsinteresse kunne der også spores en øget interesse fra forskerkredse, konkretiseret ved besøget af belgieren Christian Hoodemakers, som gæstede museet og Gram Lergrav i juli måned. Christian Hoodemakers speciale er fisk og især øresten af fisk (otolither). I løbet af en uge foretog Christian Hoodemakers en koncentreret indsamling af øresten, samt udtog talrige prøver af leret for at skaffe sig overblik over fiskefaunaen i havet dengang for 6 millioner år siden. Desuden hjemtog han museets samling af øresten for at foretage en nærmere bestemmelse. Allerede nu har hans undersøgelser resulteret i kendskabet til to nye arter, som ikke tidligere er blevet påvist i Gram leret.

Året afsluttedes som sædvanligt med Adventskoncert, Luciaoptog og Julestue. Årets besøg på museet var 10.278.

Martin Abrahamsson

Museet for Frøslevlejren og Dansk Røde Kors Museum 1996

Besøgstal og drift

I 1996 besøgte 34.045 museet, og 282 hold, fortrinsvis skoler, benyttede sig af museets tilbud om foredrag/omvisning. Det er ganske smukke tal. Ikke desto mindre må museet konstatere, at besøgstallet over en kort årrække er faldet ganske betydeligt. Det kan føles trættende at repetere det, men for museet er der ingen tvivl om, at nedgangen hænger nøje sammen med den vigende grænsehandel.

Siden museets start i 1989 har i gennemsnit 45% af den samlede drift og aktivitet været finansieret af egen-indtægter, dvs. entréindtægter og fondsmidler. Derfor vækker tilbagegangen i besøgstallet bekymring. Museets bestyrelse indledte i 1996 et sonderingsarbejde, som skal bringe en varig løsning på dette alvorlige problem.

Udstillinger

Museets finansielle problemer hvad angår den egentlige drift har ikke berørt den fortsatte nyopstilling af den permanente udstilling i Museet for Frøslevlejren. Her har museet fast grund under fødderne takket været øremærkede fondsmidler. I 1996 blev endnu en etape af nyopstillingen stort set afsluttet. Det drejer sig om en tilbunds gående belysning af deportationerne fra Frøslevlejren til KZ-lejr i Tyskland. I den forbindelse belyses også politiets deportation og de specielle rammer for denne. En beskrivelse af politiets deportation knytter naturligt an til Frøslevlejren på to måder: For det første opholdt de jyske og fynske politifolk sig i Frøslevlejren, inden de blev sendt videre sydpå.

For det andet blev Frøslevlejren anvendt til videre internering af danske politifolk, som fra december 1944 blev sendt tilbage fra Tyskland til Danmark.

Med nyopstillingen har deportationerne fra Frøslevlejren og ikke mindst de ganske anderledes forhold, der mødte Frøslevfangerne i Tyskland, fået en langt mere fremtrædende plads i museets permanente udstilling. Derved sættes endnu tydeligere i relief den afgrundsdybe forskel på Frøslevlejren og lejrene sydpå.

Tilbage står nu blot en nyopstilling vedr. fangernes hjemtransport fra KZ-lejr i Tyskland. Når den er gennemført vil nyopstillingen af den permanente udstilling være tilendebragt.

Anden formidling og skriftlige arbejder

I forbindelse med nyopstillingen er der blevet indsamlet og bearbejdet stof fra både ind- og udland. Også i forbindelse med skriftlige arbejder har museumsinspektøren frekventeret diverse arkiver og samarbejdet med kolleger fra andre institutioner. I 1996 publicerede museumsinspektøren bogen »Als og Sundeved 1940-45« (sammen med Inge Adriansen; Årbog 1995 for Historisk Samfund for Als og Sundeved) og skrev artikler om Frøslevlejren bl.a. i hæftet »Harrislee-Bahnhoff – eine Station auf dem Weg in die Hölle. Harreslev banegård – en station på vej til Helvede« (Grenzfriedensbund og Historisk Samfund for Sønderjylland). Desuden blev der skrevet anmeldelser i tidsskriftet *Historie* og artikler til Danmarks Nationalleksikon.

Den mundtlige formidling udenfor museet har også omfattet adskillige foredrag/forelæsninger rundt om i landet.

Henrik Skov Kristensen

Danevirkegården – Museet ved Danevirke 1996

I 1996 fortsatte alle de igangværende projekter på Danevirkegården – Museet ved Danevirke. Efter at der allerede i 1995 var blevet foretaget omfattende ændringer i museets permanente udstillinger, gik en stor del af året 1996 med at iagttage, hvorledes ændringerne blev opfattet af de besøgende. De forbedringer, der var blevet foretaget, viste sig at fungere efter hensigten. Samtidig måtte det dog også noteres, at der fortsat var problemer med formidlingen af den nyere del af udstillingerne. Det førte til udarbejdelsen af en ny udstillingsplan for 1800-talsdelen i museet. Disse ændringer blev gennemført i vinteren 1996-97.

Som i de foregående år kunne Danevirkegården også i 1996 præsentere en ny tryksag, nemlig et lille hæfte, der omhandler »Danevirkes sagnverden«. Det kom i både en dansk og tysk udgave.

Derudover bidrog museumslederen med en lang række artikler og andre bidrag til bøger, tidsskrifter og aviser i Danmark og Tyskland. En omfattende foredragsvirksomhed blev det også til. Danske og tyske studerende søgte vejledning til deres forskellige projekt- og specialeafhandlinger. Dansk og tysk TV fik støtte under optagelser til en række projekter.

Traditionen tro viste Museet ved Danevirke også i 1996 særudstillinger. I tiden 9.3.-28.4.1996 deltog museet i det grænseoverskridende dansk-tyske

udstillingssamarbejde »6 malere og grafikere«. I samme tidsrum blev der på Dansk Centralbibliotek i Flensborg, bymuseet i Slesvig og på Danevirkegården vist værker af hvert sted én dansk og én tysk kunstner. Imidlertid var denne udstilling ingen publikumssucces.

Langt større succes fik derimod museets selvproducerede tresprogede særudstilling »Danevirke – Das Danewerk – The Danevirke«, der blev vist i tiden 20.6.–1.10.1996. I løbet af udstillingsperioden så flere end 8.000 besøgende udstillingen, der gav en omfattende fremstilling af Danevirkevoldenes omskiftelige historie. Danevirkegården modtog hurtigt forespørgsler om udlån af udstillingen. Siden oktober 1996 har særudstillingen været på turné i forskellige dele af Danmark.

I december måned støttede Danevirkegården to tyske kunstners spændende »håndslagsprojekt« på Danevirke. I forbindelse med en rejsende udstilling tværs gennem Slesvig-Holsten blev der på Danevirkes hovedvold i tre dage rejst hænder, der på kobberarme skulle symbolisere, hvorledes det omkæmpede Danevirke i dag er blevet et symbol på fredelig sameksistens. Den stedlige befolkning og tilreisende besøgende fik i den forbindelse en enestående kunstoplevelse, der satte gang i mange, også kontroversielle diskussioner på stedet.

Alle disse aktiviteter resulterede i en markant stigning i besøgstallet, som nåede op på 17.000. Samtidig kunne museet tage imod 400 flere skoleelever, så det samlede antal elever, der var på besøg i undervisningssammenhæng, nåede op på 5.675. For første gang gjorde de danske mindretalsskoler omfattende brug af Danevirkegården. I 1996 tilhørte hver tiende skoleelev danske skoler i Sydslesvig.

Dermed kan museet være godt tilfreds, også set i lyset af, at alle museer på Slesvig-egnen i en årrække har måttet registrere et faldende besøgstal. Hvorfor Danevirkegården har kunnet øge sit besøgstal i 1996 er uvist. Det skyldes i alt fald ikke skiltning til Danevirkegården. Den fandtes der 6 år efter åbningen til publikums store ærgrelse endnu ingen af. Måske det lykkes i det kommende år, omsider at få opsat nogle henvisningsskilte til Nordens største fortidsminde.

I løbet af de seneste år har et stigende antal tyske turister fået øjnene op for, at der ved Danevirke findes et museum, som er værd at besøge. Mens 90% af de besøgende i de første år kom fra Danmark, kommer nu to tredjedele fra Danmark/Norden og en tredjedel fra Tyskland hhv. andre lande. Det er en tendens, som er blevet styrket af et godt samarbejde med tyske turistmyndigheder og med tyske museumskolleger.

Museet ved Danevirke forsøger ikke at snakke folk efter munden. Det bestræber sig på at give en så objektiv fremstilling som muligt, selv om nogle besøgende måtte foretrække andre udsagn, andre historiske tolkninger eller andre fremstillingsformer; men museet tager naturligvis enhver kritik alvorlig og forholder sig til den. Nogle folk synes således, at entrépriserne er for høje. Andre beklager sig over, at der ingen engelsk tekstning er. Atter andre forundres over, at museet er gennemført tosproget. Nogle danske besøgende mener, der ikke bør være nogen tysk tekst, mens nogle tyske besøgende er imod dansk tekstning. Langt de fleste besøgende synes dog, at det er godt, at udstillingerne gennemgående er tosprogede. Nogle besøgende har et ambivalent

Et usædvanligt syn på Danevirke. Kunstfærdigt udskårne hænder i træ sat på arme af kobber giver hinanden et håndslag på Hovedvolden ved Kurborg. Disse arme og hænder udgjorde hovedelementet i en udendørs kunstudstilling på Danevirke i begyndelsen af december 1996. Foto i Museet ved Danevirke.

forhold til deres besøg og oplevelse (hhv. mangel på samme). Således skrev en række skoleelever samstemmende efter hinanden i gæstebogen: »Jeg synes det er godt her. Det er lidt kedeligt«. Og dét udsagn kan det jo være svært at forholde sig til. Men det er taget til efterretning.

I aldeles enkeltstående tilfælde har nogle tyske besøgende været direkte afvisende over for museets danske baggrund. Det gælder bl.a. en tysk officer fra Nordfrisland, der besøgte Danevirkegården sammen med kone og barn årsmødesøndagen i 1996. Hans første kommentar, da han kom ind i museet, var, om Danevirkegården mon var et dansk museum. På et bekræftende svar replicerede han omgående: »Deshalb ist alles so extrem dänisch«. Hermed reagerede han på, at Danevirkegården – som hver søndag og officiel dansk flagdag – havde hejst Dannebrog uden for huset. Det viste sig dog blot at være begyndelsen til en længere række kritikpunkter, der ikke så meget gik på udstillingens indhold som på, at der var dansk tekstning, og at der fandtes et dansk museum i Tyskland. Hans kritik kulminerede i et udsagn om, at det danske mindretal som »fremmed« i Tyskland misbrugte gæstfriheden ved at prioritere den danske tekst først i udstillingen og ved at vise det danske flag. I den forbindelse fremførte han, at danskerne er dobbeltmoraliske, når de straffer tyske turister, der flager med tyske flag i Danmark, altilmends de selv viser

Dannebrog i Tyskland. Ethvert forsøg på at imødegå disse udsagn og på at forklare, at det danske mindretal skam ingenlunde var fremmed i Sydslesvig, blev ignoreret. I denne tyske officers øjne var Danevirkegården altså et irritationsmoment – ligesom Dannebrog i hans øjne åbenbart virkede som en rød klud.

Sådanne negative og afvisende reaktioner registreres sjældent af museets personale. De er netop ikke på nogen måde repræsentative for de besøgende – og iøvrigt slet ikke for tyske officerer. Netop tyske militære enheder har Danevirkegården gjort de bedste erfaringer med, idet officererne som regel har været meget positive og interesserede i såvel Danevirke som historisk fænomen som også i det danske mindretal samt Slesvig-Holstens danske historie. Ikke desto mindre må en sådan udtalt negativ reaktion ikke uden videre henvises til samlingen af kuriøse minder. Den taler nemlig for, at der fortsat findes et stort informationsbehov om Sydslesvigs danske historie og om det danske mindretal.

At det nationale element også betyder noget for danske besøgende fremgår ligeledes af gæstebogen. En arkæologistuderende fra København fastslog således 8.3.1996: »Det er da for uhyggeligt at besøge Danevirke i Tyskland«. En skoleelev skrev et halvt år tidligere 31.10.1995: »Jeg var ovenud tilfreds med museet. Alt dette rører mig dybt. Min tip tip oldefar var med til at kæmpe for Danmark«.

De her anførte eksempler viser, at Danevirkegårdens museums- og historieformidling har en effekt. Det viser igen, at museet opfylder en væsentlig funktion, idet den som dansk museum og kulturinstitution kan bidrage meget til at oplyse om dansk historie over for både danske og tyske besøgende.

Jørgen Kühl

Fra den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland 1996

Historisk Samfund for Sønderjylland

Årsberetning 1996 ved Lars N. Henningsen

Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt lørdag den 3. maj 1997 årsmøde på Hotel Baltic i Høruphav. Ca. 75 medlemmer var mødt frem. Formanden for Sønderborg amtskreds, Paul Rathje, Augustenborg, blev valgt til dirigent. Han konstaterede at generalforsamlingen var indvarslet efter vedtægternes bestemmelse herom og gav ordet til formanden, Lars N. Henningsen, der aflagde følgende beretning:

»Kært barn har mange navne«. Sådan lyder et gammelt fyndord. Det passer til fulde på genstanden for vor forenings arbejde – nemlig området mellem Kongeå og Ejder. På det seneste har en del af dette ombejlede grænseland fået nye mulige navne: Region Slesvig eller Euroregion Slesvig. Troels Fink har på baggrund af den lange debat som kompromis foreslået »Tysk-dansk grænseregion« og socialdemokraterne »Grænseregion Sønderjylland/Slesvig«.

Midt i al denne idérigdom og de mange bestræbelser for at give nye former til et samarbejde hen over grænsen, som der i øvrigt ikke er meget nyt i, kan jeg konstatere, at Historisk Samfund for Sønderjylland nærmest er forud for tidens udvikling: Vor forening har allerede længe haft hele grænseregionen som arbejdsområde, længe før noget sådant for alvor kom på mode. Lige fra sin oprettelse bærer vor forening det navn, som betegner hele regionen: Sønderjylland; vi behøver altså ikke søge et nyt navn i disse regionstider. Og i årene 1955-57 oprettede Historisk Samfund sine amtskredse, de fire i Nordslesvig, den ene i Sydslesvig. Derved blev ligestillingen af hele området mellem Kongeå og Ejder gjort tydelig. I Historisk Samfund har vi med andre ord gennemført det grænseoverskridende arbejde i praksis i nu over 40 år. I de senere år er vi også gået ind i fælles bogudgivelser med beslægtede tyske foreninger syd for grænsen. For Historisk Sam-

fund indebærer samarbejde henover landegrænsen altså hverken noget nyt eller noget skræmmende. Vi arbejder gerne videre ad denne vej også i fremtiden. Vi står fast på de opgaver, vi har haft hele tiden.

Lokalhistoriske udfordringer

Så vidt så godt. Hermed være dog ikke påstået, at Historisk Samfund står over tidens udvikling. Også vor forening mærker påvirkninger, som gør omstillinger nødvendige – selvom vi nok ikke mærker vanskeligheder på helt samme måde som de gamle nationale foreninger. Det er lykkedes os at fastholde medlemstallet nogenlunde konstant. Historisk Samfund er fortsat landets største amtshistoriske samfund. Vi er nu 2.528 medlemmer, en tilbagegang på 24 i forhold til 1995. Sønderjysk Månedsskrift udsendes til i alt 1.996, dvs. et fald på 9 i forhold til 1995.

Disse tal er udtryk for en målbevidst kampagne indledt sidste år for at få flest mulige til at vælge kombinationen af medlemskab af foreningen og abonnement på Sønderjysk Månedsskrift. Vi valgte med virkning fra 1997 at fastholde prisen for kombineret medlemskab og abonnement på 220 kr., mens medlemskab og abonnement alene hver for sig steg 5 kr. I forbindelse med november-udsendelsen opfordrede vi alle til at vælge den kombinerede løsning: Alle medlemmer, som ikke var abonnenter, fik tilsendt et eksemplar af Sønderjysk Månedsskrift – og gennem en brochure i Sønderjysk Månedsskrift opfordrede vi abonnenter, som ikke allerede var medlemmer til at tegne sig. Hidtil har 55 ekstra tegnet sig for kombinationen, mens der er fald i tallene for medlemskab og abonnement separat. Samtidig må dog konstateres, at der skal en stadig indsats til for at fastholde de pæne tal. Det på trods af priser som ligger ekstremt lavt – også i forhold til de søsterforeninger, vi kan sammenligne os med.

Vi kom således ud af 1996 med smukke tal – også på regnskabet. Det skyldes de nogenlunde stabile medlems- og abonnenttal, og især et pænt bogsalg – og sidst men ikke mindst fortsat velvilje fra vore sponsorer. Mange skal takkes i den forbindelse – Sønderjyllands amtskommune og en lang række fonde har været med til at give os det gode resultat.

Historisk Samfund skal altså ikke klage. Og dog mærker vi de tydelige ændringer, som foregår på den lokalhistoriske arbejdsmark. I en årrække har vi oplevet en stadig vækst i det lokalhistoriske arbejde.

Historisk Samfund er i dag kun en blandt mange. Alene i Nordslesvig er der nu efter undersøgelser udført af Kim Furdal over 13.000 medlemmer af de lokalhistoriske foreninger, og knap 2.500 er medlem af andre lokale historiske foreninger. Årligt udsendes op mod 27 sogne- eller kommunehistoriske årbøger, i et oplag på over 11.000. Det er imponerende. Stadig flere lader sig engagere i arbejdet i disse sogne- og byhistoriske foreninger. De deltager i foredrag, historiske udflugter og sognevandringer og i arkivarbejde.

Amtskredse og udflugter

Denne udvikling indebærer en god og stigende udfordring for os. Hver enkelt af vore *amtskredse* har samlet de lokale foreninger og arkiver til fællesmøde. Alle disse fællesmøder har været en succes med i gennemsnit knap 50 deltagere pr. møde. Amtskredsene har i alt afholdt 22 møder med op mod 1.200 deltagere. Ikke mindst *udflugterne* har kaldt på mange deltagere. Højdepunktet var Sønderborg amtskreds' besøg på Majbølgård den 10. juni. Der var 300 deltagere, og vi har grund til at sige tak til de private ejere, når det i dette og flere andre tilfælde blev muligt at invitere medlemmerne til besøg på enemærker, hvor der ellers ikke er adgang.

Også de øvrige udflugter blev en succes. *Historisk Lørdag* blev arrangeret af Tønder amtskreds den 15. juni. Turen gik til Hjemsted oldtidspark og syv andre mål på Skærbæk-egnen. Den samlede 200 deltagere.

I 1996 introduceredes også den første i en række af »kulturhistoriske aftenvandring«. Serien begyndte med tre »*vandringer ved sønderjyske slotte*«. Under kyndig vejledning besøgte vi Schackenborg slotspark, Augustenborg og Brundlund slotte. Op mod 300 deltog. Et større tal kunne rundviserne heller ikke klare. Egnsvandringsudvalget indbød til hele to arrangementer. Den 2. juni var knap 50 medlemmer i det mest pragtfulde vejr på *endagestur til fregatten »Jylland«*, *Ebeltoft og Kaløhus*. Fregatten »Jylland« var hovedattraktion. På skibet blev der samlet nye kræfter ved den hyggelige frokost på banjedækket.

Succesen denne dag blev fulgt op med *tredagesturen til Oldenburg, Delmenhorst og Bremen* 20.-22. sept. Henrik Becker-Christensen, Ole Perch Nielsen og Hans H. Worsøe førte veloplagt en »busfuld« rundt i den danske konges arvelande vest for Weseren. Alt klappede – lige fra besøget på slottet i Oldenburg og på slotsbanken i Delmenhorst

til det veltilrettelagte ophold i Bremens bycentrum med gamle bygninger, rådhus, kirker og museer. Indtagelsen af en delikat diner i en af byens fine gamle feinschmecker-restauranter satte prikken over i-et. Vi sluttede af i det store søfartsmuseum i Bremerhaven og i den gamle hanseby Stade ved Elben – hele vejen godt oplyst med solide foredrag.

Alle udflugterne blev mødt af en overvældende tilslutning. Interesens for sådanne kulturhistoriske rejser og udflugter – det være sig aftenvandring eller flerdages-rejser – er stor. Vi kan kun glæde os over denne interesse, og derfor fortsættes der i 1997 både med en stor tredages tur – denne gang til Berlin, som jo var en slags hovedstad for Sønderjylland i Preussertiden – og med besøg på udvalgte sønderjyske industrianlæg samt udflugter arrangeret af amtskredsene.

Publikationer

Vort *bogforlag* lå heller ikke stille. Årets største bogudgivelse kunne vi præsentere ved en sammenkomst på Haderslev Museum den 27. juni. Det var Henrik Fangels bog »Haderslev bys historie 1864-1920«. Udgivelsen foregik i samarbejde med Forlaget Gammelting og Institut for sønderjysk Lokalhistorie. Bogen blev efter forfatterens død færdiggjort til udgivelse af Hans Schultz Hansen, Per Christensen og Lenart Madsen, og såvel for de tre redaktører som for de tre udgivere var det en stor glæde på denne måde at kunne fuldende Henrik Fangels værk. Når det lykkedes at udgive den store og rigt illustrerede bog skyldtes det ikke mindst, at en række private fonde og især Haderslev kommune ydede en fornem støtte. Samtidig med udgivelsen lod Haderslev kommune Historisk Samfund og Forlaget Gammelting stå for salget af et mindre oplag af første bind af Henrik Fangels byhistorie fra 1975, som længe har været stærkt efterspurgt. Dette oplag blev hurtigt revet væk, og »Haderslev bys historie 1864-1920« er ligeledes allerede nu udsolgt.

Før jul udkom arkivar Annette Østergård Schultz' udgivelse »Mellem Fjelstrup og fronten. Inger og Jørgen Friis - breve 1915-18«. Bogen giver et enestående og spændende indblik i såvel frontens som hjemmefrontens problemer under den store krig. Man læser om ægtefællernes vedvarende forsøg på at bringe Jørgen Friis udenfor farezonen og om hustruens vanskeligheder med tvangsafleveringer, russiske krigsfanger osv. Det er en bog, som lader os komme tæt på det enkelte

menneskes vanskeligheder under den store krig. Fuldt fortjent blev bogen da også godt modtaget i pressen.

Sønderjysk Månedsskrift udkom i 1996 ti gange med 352 sider. Redaktionen har blandet kortene, så der blev plads til såvel traditionelle historiske artikler som mere aktuelle indslag. Således gav den store hvalstrandning på Rømø den 27. marts 1996 anledning til artiklen »Hvaler i Sønderjylland«, ligesom oversvømmelsen i Aabenraa den 4. november 1995 fik et historisk perspektiv i artiklen »Aabenraa under vand«.

Der blev dog også plads til temanumre. I aprilnummeret var 150-året for Christian VIII's udstedelse af det åbne brev anledning til at bringe et udvidet og farvelagt dobbeltnummer om Augustenborg Slot og augustenborgerne. Årets sidste nummer blev formet som en hilsen til Hans H. Worsøe, der den 29. november fratrådte som landsarkivar efter et langt og aktivt arbejdsliv. Hæftet samlede en række artikler inden for Worsøes særlige interessefelter lige fra slægtshistorie og Vonsild kirkebog til bryggerihistorie.

I maj skiftede redaktionen ansigt, idet Inge Adriansen efter 10 års virke valgte at træde ud. Vi vil sige Inge tak for et engageret og frugtbart samarbejde og byder samtidig Lennart Madsen, Haderslev Museum, velkommen i redaktionen.

Sønderjyske Årbøger udkom som vanligt først i november. 1996-bindet blev på 357 tætrykte og velillustrerede sider. Årgangen spændte fra det letløbende læsestof og den solide historiske forskning til udgivelse af privatbreve fra Treårskrigen dage. Lidt ud over det sædvanlige var Orla Christiansens store artikel om husvildebarakkerne i Aabenraa og Nina Jacobsens bredt illustrerede artikel om det tyske nazistiske ungdomsarbejde frem til 1945. Med 18 store anmeldelser og fyldige beretninger om arbejdet i landsdelens historiske foreninger, museer og forskningsinstitutioner gav årbogen et bredt billede af det historiske arbejde i Sønderjylland.

Glædeligt er det også, at *Sønderjyske Årbøger* påkaldte sig anerkendelse i »det gamle land«. I sin årlige anmeldelse af de amthistoriske årbøger gav det lokal- og kulturhistoriske tidsskrift »Journalen« i maj 1996 nærmest palmerne til vor gamle årbog. Måske derfor mærker vi også en stigende tendens til at forfattere uden for vor snævre lokale kreds søger om publicering gennem Sjø Årb – det tegner godt for fremtiden.

Et særlig glædeligt initiativ var Sydslesvig Amtskreds med i. Det

indebar at Historisk Samfund sammen med Grenzfriedensbund kunne udgive Henrik Skov Kristensen og Matthias Schartls beretning »Harrisee-Bahnhof - eine "Station auf dem Weg in die Hölle« om deportationerne af danske Frøslevfanger til tyske koncentrationslejre. Artiklerne i hæftet var på både dansk og tysk.

Ellers er året 1996 gået med småt og stort. Vi har forberedt foreningens 75 års jubilæum sidst på året 1997, har tænkt på at justere årbørgernes lay-out og foreningens »logo«, og vi har haft drømme, som kræver yderligere modning, før vi lægger dem almindeligt frem.

Alt dette har til forudsætning, at vi har orden i vort eget hus. Og det er der – takket være et godt samarbejde i styrelsen – og ikke mindst takket være fantastisk gode og pligtopfyldende hjælpere på vort kontor. Mona Mitchell og Aage Skærbæk har knoklet med alt det praktiske, udsendelser, regnskab og EDB-problemer. Sidstnævnte havde nær taget livet af os. Men vi overlevede – ikke takket være formanden – men takket være Aage og Mona, som også fik hjælp af Carl Boris fra Padborg – og med opbakning fra Institut for sønderjysk lokalhistorie. Tak for det – alle sammen.

Formandens beretning blev godkendt uden bemærkninger. Det samme gjaldt regnskabet, som fremlagdes ved foreningens kasserer, Henning Mathiesen, Sønderborg. Det blev vedtaget at forhøje kontingentet for 1998 til 130 kr., abonnementsprisen for Sønderjysk Månedsskrift til 145 kr. og prisen for kombineret medlemskab og abonnement til 225 kr. Ved valget til styrelsen genvalgte Henrik Becker-Christensen, Ole Perch Nielsen, Hans H. Worsøe og Lennart S. Madsen. Julius Beier og Frede Rudolph blev genvalgt som revisorer. Der var ikke fremsendt forslag til årsmødet. Under punkt Eventuelt takkede Chr. Mylin, Esbjerg, styrelsen for arbejdet og udtrykte håb om, at årbogen kunne holde sit høje niveau. Han fandt dog, at pastor Holdts dagbog fra Brede under besættelsen i Sønderjyske Årbøger 1995 gik lidt for tæt på enkeltpersoner i nutiden. Mylin bemærkede, at foreningens navn burde ændres til Historisk Samfund for Slesvig. Med hensyn til navnet stillede formanden en redegørelse for brugen af Slesvig og Sønderjylland i udsigt i Sønderjyske Årbøger 1997.

Efter kaffen holdt kgl. ordenshistoriograf, professor, dr. phil. Knud J. V. Jespersen fra Odense Universitet et spændende foredrag om Danmarks Adels Årbog og Ordenskapitlets virksomhed og navnlig om dets store samling af ridderbiografier, som han belyste med eksempler fra landsdelen. Efter foredrag og spørgsmål sluttede formanden årsmødet, hvorpå mange deltagere begav sig på vandring i Høruphav under Inge Adriansens kyndige ledelse.

Haderslev amtskreds

Fællesmødet mellem Historisk Samfund og de lokalhistoriske foreninger blev i 1996 afholdt i Rødding. Arkivet i Rødding er indrettet ovenpå biografen, og der er etableret et fornuftigt samarbejde. Det var dejligt at opleve en så utraditionel kombination, som forhåbentlig kan være til glæde for begge parter.

I forbindelse med generalforsamlingen, som blev afholdt på Tørning Mølle d. 24. april holdt Käte og Bent Tvede Andersen foredrag om tyske og danske skoleforhold i Sønderjylland omkring genforeningen.

Derudover har Historisk Samfunds årsmøde været afholdt i vores amtskreds i 1996 – det skete d. 11. maj på Vedsted Landbohjem. Der er ikke blevet afholdt nogen sommerudflugt i 1996.

Karl Erik Olesen

Aabenraa amtskreds

Den 9. februar 1996 afholdtes en afstemningsfest sammen med foreningen Norden og Grænseforeningen for Aabenraa amt. Forstanderparret for Højer Ungdomsskole underholdt med sang, musik og lysbilleder om landsdelens omskiftelige historie. Grænseforeningens organisationskonsulent Johan Herold fra Århus bidrog med nyere danske sange.

Den 2. maj afholdtes generalforsamling. I stedet for Peter Petersen, Klipleve valgtes Ellen Jensen, Stationsvej 36, Hovslund. Inger Jørgensen, Hokkerup, og Erling Madsen, Løjt genvalgtes. Efter generalforsamlingen fortalte højskoleforstander Dieter Küssner, Jaruplund, om »Landbyskikke i Sydslesvig«.

Den 4. juni var den årlige aftenudflugt. Denne gang gik den til Løjt land. Vi mødtes ved Rundemølle, hvor Erling Madsen fortalte om planerne for istandsættelsen af vandmøllen og indretning af rum til det historiske arbejde på Løjtland. Erling Madsen viste os også rundt på Knivsbjerg, hvor flere aldrig havde været før, og tilsidst på Kalvø, hvor vi hørte om det gamle skibsværft. Der var 75 deltagere.

Det årlige fællesmøde mellem foreninger og arkiver i Aabenraa amt foregik 7. november i Gråsten. Først så vi det righoldige arkiv under biblioteket i Ahlmannsparken. Senere fortalte den tidligere teglværksdirektørfrue på Gråsten Teglværk, Alfa Hansen om livet på et teglværk i gamle dage. Der var ca. 50 deltagere.

Den 21. november holdt lektor Margrethe Pedersen foredrag med titlen »Møjn. - En hilsen i Sønderjylland i 75 år«. Der var stor interesse for foredraget, og flere tilhørere supplerede med egne iagttagelser. Der var 50-60 tilhørere, skønt der var et andet foredrag samme sted samme aften.

Hans H. Bang

Sønderborg amtskreds

Generalforsamlingen blev afholdt den 25. april på Augustenborghus, og hvor Henning Mathiesen blev genvalgt til bestyrelsen. Efter generalforsamlingen holdt Jørgen Wangel foredrag over emnet »Udvandring fra Sønderjylland i årene 1500 til 1850« – der var 8 deltagere.

Den 10. juni havde vi aftentur til Majbølgård, hvor Henning Mathiesen

fortalte om gårdens tidligste historie og den nuværende ejer Torben Jessen fortalte om driften i dag. Hans fætter, Vincent Jessen, berettede om slægtens historie gennem de næsten 200 år, den har siddet på gården. Det var et meget vellykket arrangement med ca. 300 deltagere.

Det årlige fællesmøde med de lokalhistoriske foreninger og arkiver blev afholdt i samarbejde med »Deutsches Museum Nordschleswig« den 13. november. Vi startede med at besøge museet, hvor der blev vist rundt og bagefter fik vi kaffe i »Menighedshuset«. Her fortalte pastor Günter Weitling om museets tilblivelseshistorie og den daglige drift – et fint arrangement med ca. 65 deltagere.

Paul Rathje

Tønder amtskreds

Traditionen tro var årets første arrangement afstemningsfesten i Skærbæk, afholdt i samarbejde med byens og egnens lokale foreninger. Aftenens taler var journalist Sven-Erik Ravn, Bevtoft.

Den 18. februar fejrede Tønder amtskreds 40 års fødselsdag med højskoleforstander Dieter Paul Küssner, Jaruplund som taler. Det valgte emne var H. C. Andersen og hans tilknytning til Sydslesvig. En interessant og god aften. I samme forbindelse afholdtes den ordinære generalforsamling.

Mødet med de lokalhistoriske foreninger, arkiver og museer var henlagt til Tønninggaard på Rømø. Rosa Schmidt fortalte om det lokalhistoriske arkiv, som netop har set dagens lys.

»Historisk lørdag« blev arrangeret af Tønder amtskreds og bød på besøg i Hjemsted Oldtidspark ved Skærbæk, Misthusum, Brøns kirke, tuegravene ved Birkelev og Gasse Høje. Størst var som ventet besøget i oldtidsparken, mens de øvrige steder fik færre besøgende end forudset.

Udflugten gik til Brødremenighedens kirke i Christiansfeld samt til Genforeningsmuseet ved Frederikshøj. En veltilrettelagt tur med sagkyndig rundvisning begge steder.

Peter Madsen

Sydslesvig Amtskreds

I det forløbne år har vi gennemført aftenvandring til Torsberg Mose (6.6.) og Klokris (5.9.). Begge gange med Stine Wiell og Nis Hardt som fremvisere og omkring 25 deltagere. Sammen med Sprogforeningen har vi afholdt foredrag med René Rasmussen om Flensborg Avis 1869-1906 (8.10.) og Lars N. Henningsen om Vandrelærere i Sydslesvig (28.1.). Begge gange var der 30 – 40 tilhørere. Sammen med Beirat für Geschichte der Arbeiterbewegung afholdt vi en temadag (2.11.) i Landdagsbygningen i Kiel om Kaiserzeit in Schleswig Holstein med 4 foredrag.

Årets største satsning løb af stabelen den 8.8. i Borgerhuset i Harreslev, hvor den tosprogede bog: »Harreslev banegård - en station på vej til helvede« blev præsenteret. Den er udgivet sammen med Grenzfriedensbund og er skrevet af Henrik Skov Kristensen og Matthias Scharthl. Der var over hundrede tilhørere, da Harreslevs borgmester, Anke Spoorendonk og Hans Christian Rasmussen, der var med på transporten, perspektiverede udgivelsen.

På generalforsamlingen d. 16.3. blev Marie Møller og Anders Schaltz Andersen genvalgt.

Jesper Bolund Nielsen

Andre landsdelsdækkende foreninger og arkiver

Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland (LASS)

Formand: Randi Demuth, Østerhøj 3, 6310 Broager, tlf. 74 44 01 47.

I 1996 blev der afholdt kursus i registrering af arkivalier samt kursus i billedregistrering. Disse kurser var som altid godt besøgt. Den årlige udflugt gik til Haderslev. Vi besøgte Haderslev Byhistoriske Arkiv, hvor arkivets leder Bent Vedsted Rønne præsenterede arkivet, hvorefter vi var på byvandring. Tema-dagen fandt sted den 26. oktober 1996 med temaet »Foreningen i lokalsamfundet«. Her fortalte lektor Carsten P. Rasmussen om »foreningernes mangfoldighed«. Morten Mortensen, arkivet i Herlev, fortalte om »Indsamling af billeder og arkivalier om den lokale idrættshistorie«. To amatørhistorikere fortalte; Vagn Rasmussen om »Foreningsliv før 1920, Gymnastikforeningen Fremtiden i Fjelstrup samt Carl Erik Arnum, Rødding, om foreningslivet i Rødding by. Det blev en god dag med et pænt fremmøde.

Styrelsen holder møde hvert kvartal, og umiddelbart efter mødet udsender vi en medlemsudsendelse. Foreningsregistraturen, som har været under vejs i 8 år, håber vi på at få udgivet i 1997. LASS har indkøbt et antal eksemplarer af SLA's arkivundersøgelse »Vi passer på historien«. Disse er fremsendt til samtlige kommuner i Sønderjyllands amt og til amtets kulturudvalg, og vi håber, at den bliver læst, så politikerne kan se, hvad der rører sig i lokalarkiverne.

Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. Den lokalhistoriske konsulent

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60.

Leder: Kim Furdal.

Åbningstid: ma.-to. kl. 9-16 eller efter aftale.

Efter det hektiske genforeningsår gik instituttet ind i det, som på forhånd så ud som et stille år med mere tid til de knap så synlige men vigtige arbejdsopgaver. På det overordnede plan var det udarbejdelsen af nye vedtægter. Efter elleve år trængte de gamle vedtægter fra 1985 til en revision. Arbejdet som konsulent for de lokalhistoriske foreninger og arkiver i Sønderjylland har altid indgået som en central del af instituttets virke. Med ændringen af vedtægterne har lederens virke som lokalhistorisk konsulent fået en formel placering i instituttets formålsparagraf.

De nye digitale medier vil i de kommende år få vidtrækkende konsekvenser for instituttets arbejdsområder. Instituttets traditionelle lagringsmedier er i disse år ved at gå over i historien. Den udvikling er der nu taget højde for i de nye vedtægter, hvorefter indsamling, registrering og opbevaring af elektroniske medier indgår som en del af instituttets arbejdsområde. Med disse ændringer er instituttet juridisk klædt på til at runde et årtusindeskifte, hvor

lokalhistorien spiller en anderledes central rolle i landsdelen end for blot 30 år siden og hvor informationssamfundet har erstattet papiret med digitale medier som de centrale lagringsmidler.

For fremover at sikre de nødvendige basisbevillinger til registreringsarbejde og kvalificeret betjening af de besøgende ansøgte instituttet i november 1995 på ny Aabenraa kommune om en fast årlig bevilling. Det førte til en bevilling på 50.000 kr. til instituttet i 1997 og derefter på kommunens rullende budgetter.

Selv om billeder ikke kræver så megen plads, så har tilvæksten forlængst sprængt de fysiske rammer. Det var derfor et varmt ønske, som blev opfyldt, da instituttet i november 1995 fik stillet landsarkivets tidligere fotolaboratorium og forrummet til rådighed som magasinrum. I den forbindelse er det blevet muligt at indrette en arbejdsplads for instituttets gæster.

Instituttet modtog i 1996 84 større og mindre afleveringer. Af større afleveringer skal nævnes lokalhistorikeren i Aabenraa, Svend Aage Faaborgs arkiv på syv flyttekasser, der blev overdraget i forbindelse med en reception i anledning af Faaborgs 70 års fødselsdag. Gennem sit lokalhistoriske arbejde har Faaborg gennem årene indsamlet ca. 7.000 billeder. Det var derfor kærkomment, at Svend Aage Faaborg på Erik Skifter Andersens initiativ indvilgede i at aflevere sit arkiv til instituttet.

For også fremover at give instituttets brugere de mest optimale arbejdsbetingelser og sikre samlingerne bedst muligt mod slitage, besluttede bestyrelsen den 24. april at arbejde videre med billedscanningsprojektet. Siden har flere fonde og legater støttet projektet. Endvidere har Sønderjyllands Amt i december støttet projektet med 30.000 kr., så det fremover bliver muligt for museer, arkiver og andre videnskabelige institutioner at trække på instituttets billeddatabase over Internet. Instituttet er nu i stand til selv at scanne sine billeder. Endnu mangler de sidste midler til finansieringen af billeddatabase, men det er instituttets håb, at det i 1997 lykkes at tilvejebringe den resterende finansiering. Billedscanningsprojektet var ikke det eneste område, hvor instituttet tog de første skridt ind i de nye digitale tider. I august modtoges de første 48 CD'er med sikkerhedskopier af båndsamlingen. Stien er ikke problemløs, men det er formentlig den eneste farbare vej på et tidspunkt, hvor edb-teknologien har henvist den klassiske båndoptager til landets museer.

Lederen har i 1996 ydet konsulentbistand på stedet til arkiverne i Toftlund og Omegn, Hoptrup, Sundeved og Tinglev. Mange arkiver har ønsket vejledning i forbindelse med edb-anskaffelser og evt. køb af ARKIBAS. På baggrund af en konkret sag har LASS som noget nyt startet et nyhedsbrev, der efter behov skal komme med relevant information til de lokalhistoriske arkiver. Første nyhedsbrev kom i juni og omhandlede spørgsmålet om brugerbetaling på de lokalhistoriske arkiver. Af hensyn til de mindre lokalhistoriske arkiver har instituttet også i år foretaget fællesindkøb af arkivmaterialer.

Foreningskampagnen har i 1996 kørt på sit ottende år. I foråret lykkedes det at få indtastet de sidste af de over 4.000 foreninger i ARKIBAS og få tilvejebragt den nødvendige korrekturlæsning. På den baggrund er det håbet, at projektet kan færdiggøres i slutningen af 1997.

Instituttets udlån er faldet fra 93 i 1995 til 79 i 1996. Til gengæld er antallet af udlånte billeder steget fra 520 til 615, det største tal siden 1987.

Året 1996 blev domineret af en række bogudgivelser. Den 26. juni udkom René Rasmussens bog »Ringridning i Aabenraa gennem 100 år«. Bogen er blevet til i et samarbejde mellem instituttet, Amtsringriderforeningen Aabenraa og Trykkergården. Dagen efter udgav instituttet i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland og Forlaget Gammelting Henrik Fangel's bog »Haderslev Bys Historie 1864-1920«. Den 6. september udgav instituttet i samarbejde med Institut für Regionale Forschung und Information im Deutschen Grenzwerein e.V. i Flensborg »De nationale modsætninger 1864-1914«, der udgør tredje bind af »Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie«. Fra dansk side har det store redaktionelle arbejde været udført af arkivar Hans Schultz Hansen og lektor Hans A. Jacobsen. Den 12. november udkom Henrik Minks bog »Aabenraa kommunale vandforsyning 1796-1996«, der er blevet til i et samarbejde mellem instituttet og Aabenraa kommune. Endelig sluttede bogåret to dage senere med udgivelsen af Kim Furdals bog »Glædelig jul« om ældre julekort i Danmark 1870-1930, hvor instituttet stod som eneudgiver.

Historisk Samfund for Als og Sundeved

Museet på Sønderborg Slot, 6400 Sønderborg

Formand: Lorenz P. Christensen, Stationsgade 1, V. Sottrup, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 74 70.

Foreningen startet i 1908.

Antal medlemmer i 1996: 1200.

Foreningen afholdt generalforsamling den 18. marts. Efter generalforsamlingen holdt Inge Adriansen foredrag om bogen: Als og Sundeved 1940-45.

Den 8. juni var der heldagstur til Ribe Viking Museum og den 14. september halvdagstur til Unewatt. Den 24. oktober, 7. november og 14. november afholdtes tre foredrag på Sønderborg Slot med fællestitlen: Fortiden til revision.

Slægtshistorisk Forening Sønderjylland

Formand: Ole W. Jensen, Kløvermarken 3, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 02 35.

Foreningen startet i 1981.

Antal medlemmer i 1996: 140.

Foreningens tidligere formand Jørgen Wangel holdt foredrag om danskere på Hawaii i 150 år. Dernæst var vi på besøg på lokalhistorisk arkiv for Sundeved og Als. Det var et tilløbsstykke. Næste foredrag var ved konsulent Kim Furdal om lokalhistoriske arkiver i Sønderjylland som kilder til slægtshistorie. Ved næste møde berettede medlemmerne om »Min slægtsbog bliver til«.

Igen i år har der været afholdt møder i samarbejde med Folkeuniversitetet og Historisk Samfund for Sønderjylland, bl.a. om købstædernes håndværkere i og uden for laugene ved Ole Degn, Viborg, samt håndværkerne i landsbyen ved museumsinspektør Kirsten Linde.

Hjemmeværnsregion III's historiske Udvalg

Formand: Mette Marie Andersen, Gl. Toftlundvej 13, Rurup, 6520 Toftlund, tlf. 74 83 15 37.

Lokalhistoriske foreninger og arkiver

Augustenborg Kommune

Lokalhistorisk arkiv for Augustenborg kommune

Slotsalle 10, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 18 08.

Formand: Ruth Forum Møller, Storegade 19, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 10 13.

Åbningstid: Onsdag kl. 9-12 og 16-18 samt første mandag i måneden kl. 19-21.

Leder: Ruth Forum Møller, Storegade 19, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 18 08. Foreningen startet i 1978.

Antal medlemmer i 1996: 526.

Året 1996 havde vi set frem til på grund af den lovede og hårdt tiltrængte udvidelse og renovering af arkivet, men desværre blev vi klemt mellem kommunen og Skov- og Naturstyrelsen. Så den udvidelse ligger nok langt ude i fremtiden. Der mødte ellers rigtig mange frivillige, da der skulle ryddes ud i det gamle asyl. Stor var skuffelsen, da vi måtte indstille arbejdet.

Den 3. oktober døde fru Meta Bromand, tidl. Sebbelev. Hendes mand, Jørgen Bromand, har leveret uvurderlige nedskrevne arkivalier til arkivet, stærkt støttet af sin hustru Meta. Den 10. oktober døde vor afholdte stifter af arkivet, Hans Lind. En nekrolog findes i årsskriftet.

Bov Kommune

Historisk Forening for Vis herred

Formand: Hans H. Bang, Padborgvej 27, 6330 Padborg, tlf. 74 67 16 18.

Foreningen startet i 1970.

Antal medlemmer i 1996: 520.

Foreningen udgiver en årbog på 19. årgang.

I 1996 var der følgende arrangementer: 4. marts i Holbøl »Søgårds ejere efter 1864« ved oberstløjtnant H. Schriver. 4. juni udflugt til Slesvig. 29. august aftenvandring i Holbøl by ved P. Andressen. 7. november fællesmøde med historisk forening i Gråsten. 12. november Sydslesvigske folkeskikke ved højskoleforstander D. Küssner. 21. januar »Jernbanen i Padborg efter 1920 ved trafikinspektør O. Nørregaard Pedersen. 26. februar sangaften med »De sønderjyske piger«. 20. marts »Teglværk og småskibsfart ved Egersund« ved A. Aabenhuus.

Bov Museum

Bovvej 2, 6330 Padborg, tlf. 74 67 51 50.

Åbningstid: Hver dag undtagen mandag kl. 14-17; skoler og større selskaber efter aftale.

Leder: N. P. Lund-Jensen, Rønsdamvej 17, Bov, 6330 Padborg, tlf. 74 67 33 32.

Bov Lokalarkiv

Bov Bibliotek, Bovvej 4, 6330 Padborg, tlf. 74 67 34 54.

Åbningstider: Mandag-torsdag kl. 10-19, fredag kl. 10-15, lørdag kl. 10-13 og efter aftale.

Leder: Kirsten Sparvath, Østerskovvej 40, Kollund, 6340 Kruså, tlf. 74 67 83 38.
Foreningen startet i 1991.

Ud over arkivalier er der afleveret mange fotos til arkivet, i 1996 er i alt indgået 672. Inddateringen i programmet ARKIBAS skrider planmæssigt frem, og fotosamlingen kan forhåbentlig inddateres i løbet af 1997/98. Arkivet udgiver lokalhistorisk litteratur i samarbejde med Historisk Forening for Vis Herred, i forlaget Bov Lokalhistoriske Forlag.

Bredebro kommune

Lokalhistorisk Forening for Bredebro

Arkivets adresse: Brede Bygade 14, 6261 Bredebro, tlf. 74 71 14 28.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Søren Schmidt, Randerup 66, 6261 Bredebro, tlf. 74 71 63 39.

Foreningen startet ca. 1980 som *Lokalhistorisk Samling*.

Broager kommune

Lokalhistorisk Forening for Broagerland

Formand: Chresten A. Krogh, Møllegade 42, 6310 Broager, tlf. 74 44 17 64.

Arkivets adresse: Storegade 33, 6310 Broager, tlf. 74 44 93 51.

Åbningstider: Tirsdag kl. 15-17 og efter aftale.

Leder: Randi Demuth, Østerhøj 3, 6310 Broager, tlf. 74 44 01 47.

Foreningen startet i 1978.

Antal medlemmer i 1996: 226.

Marts: Generalforsamling med foredrag »Dybbøl som nationalt mindesmærke«.

Maj: Aftentur Rendbjerg Teglværk og Slot.

Juni: Aftentur til Danfoss og Danfoss Museet.

Oktober: Lysbilled- og sangaften.

Det har været et roligt år for arkivet. Vi glæder os meget over, at vort besøgstal stadig stiger. Den største begivenhed for arkivet var, at vi fremstillede en folder »Besøg Broagerlands Lokalarkiv« og fik den husstandsomdelt ved hjælp af sponsorstøtte. Vi forhandler med kommunen om at få folderen vedlagt de papirer, som tilflyttere modtager fra kommunen.

Christiansfeld kommune

Lokalhistorisk forening for Christiansfeld og Omegn

Formand: Annelise Gram, Kongensgade 19, 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 19 92.

Foreningens arkiv: Nørregade 1, 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 25 98.

Åbningstid: Fredag kl. 15-17 og lørdag kl. 14-16.

Leder: Anita Skårup, Damgårdsparken 40, 6070 Christiansfeld.

Foreningen startet i 1995.

Antal medlemmer i 1996: 41.

I 1995 blev Christiansfeld Lokalhistoriske Arkiv et foreningsarkiv. Det er faktisk først nu vi kan sige, at det kører, som det skal. Vi har fået en del hjælp af lokalhistorisk konsulent Kim Furdal.

Fjelstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Anne-Kirsten Glumsø, Fjelstrup Nørrevej 70, 6100 Haderslev, tlf. 74 56 62 14.

Foreningens arkiv: Skolebakken 2, Fjelstrup, 6100 Haderslev

Åbningstid: Efter aftale.

Foreningen startet i 1985.

Antal medlemmer i 1996: 40.

Generalforsamling og mødeaften med emnet: Landsbyen i opløsning 1955-65. Cykeltur til Vonsbæk Kirke med rundvisning.

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde

Formand: Gunnar Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf. 75 57 47 54.

Foreningens arkiv: Hejls Landevej 57, »Engbo«, 6094 Hejls.

Arkivets åbningstid: Tirsdag kl. 15.30-17.30 og den første tirsdag i måneden kl. 19-21.

Leder: Kirsten Degn, Bagvejen 14, 6094 Hejls, tlf. 75 57 44 65.

Foreningen startet i 1981.

Antal medlemmer i 1996: 110.

Foreningen afholdt fem foredrag i årets løb. Foredragene spændte over Sønderjyllands historie 1920-45, Jernalderfund i Sønderjylland og Ribes vikinger til hør dyrkning i Haderslev Amt og en lokalhistorisk lysbilledaften. Arrangementerne var stort set velbesøgte. Arbejdet i arkivet går støt og roligt med 6-8 medarbejdere ved de ugentlige arkivaftener. Bestyrelsens medlemmer er ved at blive fortrolige med registreringsprogrammet ARKIBAS. Antallet af afleveringer er faldet lidt siden sidste år.

Vejstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Johannes Larsen, Gl. Skamlingvej 1, 6093 Sjølund, tlf. 75 57 50 97.

Foreningens arkiv: På Plejehjemmet »Lærkebo«, Sjølundgade 28, 6093 Sjølund.

Åbningstid: Første tirsdag i måneden kl. 19-22 eller efter aftale.

Leder: Jørgen Hesselberg, Vejstruprødvej 17, 6093 Sjølund, tlf. 75 57 48 77.

11. april: Generalforsamling. Efterfølgende fortalte provst Arne Frees Christiansen om sin tid som præst i Taps og Vejstrup sogne.

12. juni: Aftenudflugt til Ribe Vikingemuseum.

19. november: Efterårsmøde, hvor slægtsforsker Børge Gade, Holstebro fortalte om Fattigfolk og deres børn i »de gode gamle dage«.

Gram kommune*Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Gram og Omegn*

Formand: Gunnar Lundgaard, Kirkealle 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Foreningens arkiv: Østergade 10, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Åbningstid: September til april 1. mandag i hver måned kl. 19.30-22.00 og tirsdage kl. 9.00-11.00 eller efter aftale.

Leder: Gunnar Lundgaard, Kirkealle 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Foreningen startet i 1992.

Antal medlemmer i 1996: 285.

Ni arrangementer af forskellig art. Gennemsnitligt fremmøde 57. Journalist Steen Bostrups foredrag om Mozart Lindberg (ud fra hans nye bog) havde 130 tilhørere. Stor interesse for foreningen, mange forespørgsler bl.a. om tidligere slægtninge (et af vore svage steder), men også om tidligere foreninger og om billeder i forbindelse med jubilæer og lignende. En udgivelse af barndoms-erindringer fra en tidligere Gramdreng, Peter Nørgaard, er på vej. Arkivet har for små og for dårlige opbevaringsmuligheder.

Lokalhistorisk Forening for Højrup sogn

Formand: Andreas Petersen, Kastрупvej 27, Arnum, 6510 Gram, tlf. 74 82 61 41.

Foreningens arkiv: Skolevej 2, Arnum, 6510 Gram.

Åbningstid: Hver anden torsdag i lige uger kl. 19.30-21.45.

Leder: Agnes Trans, Kastрупvej 12, Arnum, 6510 Gram, tlf. 74 82 64 31.

Foreningen startet i 1992.

Antal medlemmer i 1996: 200.

Bestyrelsen mødes hver anden torsdag, hvor vi arkiverer, affotograferer og fremkalder på stedet. De, der kommer med billeder til låns, kan få dem med hjem i løbet af en halv time. Gamle dokumenter får vi mange af som gave, disse kan dog også kopieres her. Angående gamle billeder har ældre borgere i sognet været en stor hjælp med at genkende personer og steder.

Tiset lokalhistoriske Forening

Formand: Arne Skafsgård, Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram, tlf. 74 82 12 96.

Foreningens arkiv: Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram, tlf. 74 82 12 96.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 14-17, og 19-? eller efter aftale.

Leder: Ellen Skafsgård, Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram.

Foreningen startet i 1988.

Antal medlemmer i 1996: 90.

Arkivet har fået en del indleveringer efter vor udstilling i slutningen af 1995. Desuden har arkivet modtaget en del billeder, protokoller m.m. efter Perforas lukning. I samarbejde med Højrup Sogns Lokalhistoriske forening har vi haft en foredragsaften. I juni var vi på en aftentur med »Den skønne Helene« på Haderslev fjord. Turen var med guide og havde 90 deltagere. Arrangementet var i samarbejde med Højrup og Gram Lokalhistoriske foreninger. Til generalforsamlingen blev vist en film med titlen »Gram Å fra udspring til udløb«.

Gråsten kommune

Gråsten kommunes lokalhistoriske arkiv

Ahlmannsparken (biblioteket), 6300 Gråsten, tlf. 74 65 13 75.

Åbningstid: Mandag kl. 14-16, torsdag kl. 16-18 og efter aftale.

Leder: Hans Paulsen, Stjernevej 31, 6300 Gråsten, tlf. 74 65 10 70.

Arkivet startet i 1975.

Arkivet har igen fået gode afleveringer. Der har været mange henvendelser fra såvel indland som udland. Skoleklasser har været på besøg. Vi har haft udstilling i Gråsten i anledning af 60-årsdagen for Kronprinsparrets ankomst

til Gråsten i 1936. Desuden udstilling på Gråsten Bibliotek af billeder, malet af herboende, nu ukendte, malere.

Historisk Forening for Gråsten by og Egn

Formand: Frede Chr. Ihle, Buskmosevej 16, Rinkenæs, 6300 Gråsten, tlf. 74 65 11 99.

Foreningen startet i 1975.

Antal medlemmer i 1996: 325.

Haderslev kommune

Haderslev byhistoriske Arkiv

Haderslev Bibliotek, Bispegade 15-17, 6100 Haderslev, tlf. 74 22 21 18.

Åbningstid: Tirsdag og torsdag kl. 13-16, onsdag kl. 13-17 og efter aftale.

Leder: Bent Vedsted Rønne, Simmerstedvej 66, 6100 Haderslev, tlf. 74 53 33 21.

Udvidelsen af arkivets åbningstider fra én dag til tre dage samt første lørdag i måneden har ført til en stigning i besøgstallet fra ca. 400 i 1995 til 1.443 i 1996. Arkivmateriale er blevet benyttet af 945 lånere.

Arkivet har modtaget 96 skriftlige henvendelser og samtidig mærkes en stigning i antallet af telefoniske forespørgelser. Dette hænger sammen med, at arkivet er blevet mere synligt – ikke mindst i medierne.

Arkivet har modtaget 247 arkivafleveringer i 1996 fra enkeltpersoner og foreninger.

1996 har været præget af indførelsen af registreringsprogrammet ARKIBAS, som samtidig har gjort en omorganisering og udskillelse af dele af arkivets samlinger nødvendigt. Personarkiverne og billedsamlingen er som det første under nyordning.

Arkivet har i forbindelse med ARKIBAS afholdt kursus for de lokalhistoriske arkiver og hjulpet dem i gang.

Byhistorisk Arkiv tog initiativ til udgivelsen af Haderslev Kalenderen 1997 med temaet »Børn og Unge – i skole, arbejde og fritid«. Arkivet har samtidig haft fem mindre udstillinger i biblioteket og en større jubilæumsudstilling på Haderslev Museum med over 1.000 besøgende.

Vedtagelsen af nye vedtægter for Haderslev Byhistorisk Arkiv, som derved blev omdannet til stadsarkiv, og beslutningen om, at arkivets pladsproblem skal løses indenfor projekt Bispen lover godt for fremtiden.

Arkivet har i 1996 haft to personer i jobtræning og seks frivillige tilknyttet.

Haderslev Arkiv- og Museumsforening

Formand: Karen Bagge Hansen, Abildgård, Sillerup, Fjelstrupvej 118, 6100 Haderslev, tlf. 74 56 61 44.

Foreningen startet i 1954.

Antal medlemmer i 1996: 530.

Også i 1996 har foreningen (i samarbejde med Folkeuniversitetet) afviklet en række foredrag.

I foråret 1996 var det overordnede emne: »Oldtid i Sønderjylland«. Mag. art. Erik Jørgensen fortalte om yngre stenalder, cand. phil. Per Ethelberg om

ældre bronzealder og museumsinspektør Flemming Rieck om jernalderen (herunder om Nydam-udgravningen). Så mange ønskede at høre Flemming Rieck's foredrag, at det måtte dubleres i efteråret 1996.

I efteråret hed møderækken: »Romere og germanerne«. Dr.phil. Peter Ørsted og dr.phil. Ulla Lund Hansen samt cand. phil. Nis Hardt havde hver for sig uhyre interessante indlæg.

Den sidste række foredrag har resulteret i, at »Sønderjyllands Amatørarkæologer« står som arrangør af en tur i sommeren 1997 til – Romerrigets grænse – hvor bl.a. Köln og Trier skal besøges.

Foreningens foredrag afvikles på Haderslev Museum, som har fået et ganske udmærket højtaleranlæg. Museet har en sal til ca. 100 personer, en kapacitet, der som oftest er brug for ved foreningens arrangementer.

I september 1996 afholdtes vor årlige medlemsudflugt, som i henhold til en aftale med tidligere museumsinspektør ved Haderslev Museum, Steen Andersen, skulle gå til Vestsjælland, bl.a. til Sorø og Trelleborg. Det blev en meget interessant tur under arbejdstitlen: »Vikingerne og Hviderne«. Ca. 35 personer deltog.

2. søndag i december afvikledes foreningens og Haderslev Museums fælles »Julestue« nogle eftermiddagstimer med både traditionelle og nye indslag hvert år. I 1996 var der salg af æbleskiver, Lucia-optog, Café-musik, kurvefletning, salg fra museets kiosk, børneoptræden m.v.

Haderslev Arkiv- og Museumsforenings forlag »Gammelting« har i 1996 haft fire udgivelser: foreningens årlige medlemsbog, 2. årgang af »Langs fjord og dam«, en Byhistorisk Kalender udgivet i samarbejde med Haderslev Byhistoriske Arkiv, Henrik Fangels bog »Haderslev Bys Historie« bind 2 og bogen om Thorvald Toft Andersen »Han kunne åbne døre«.

Halk-Hejsager lokalhistoriske forening

Formand: Jørgen Schmidt, Halkvej 100, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 13 64.

Foreningens arkiv: Halk-Hejsager Fællesskole, 6100 Haderslev.

Leder: Jørgen Schmidt (se ovenfor).

Haderslev Slægtsforsknings Forening

Formand: Orla Iver Madsen, Skovbrynet 14, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 15 14.

Foreningen startet i 1984.

Antal medlemmer i 1996: 101.

Der har været afholdt 6 foredrag om slægtshistoriske emner. Vi har besøgt Landsarkivet i Aabenraa og Vojens Lokalhistoriske Arkiv. Endvidere har vi afholdt kursus i gotisk samt kursus i edb (Brothers Keeper). Foreningen har deltaget i en udstilling i Tørning Mølle sammen med Vojens Lokalhistoriske Arkiv. Alle arrangementer har været godt besøgt. En enkelt »Ane-aften« og 8 »Åbent-hus eftermiddage« er det også blevet til i årets løb.

Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Holger Bonde, Lysmosen 34, Marstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 52 74.

Foreningens arkiv: Hoptrup kommuneskole, Hoptrup Hovedgade 62, Hoptrup, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Torsdag kl. 14-16 (undtagen helligdage) og efter aftale.

Leder: Holger Bonde (se ovenfor).

Foreningen startet i 1984.

Antal medlemmer i 1996: 658.

Foreningen havde arrangeret en foto-udstilling af samtlige medlemmer af det gamle Hoptrup sogneråd samt af amtsrådsmedlemmer fra sognet. I forbindelse med generalforsamlingen viste vi forskellige video-film fra sognet, og ved byfesten i Hoptrup deltog vi som sædvanlig med gættekonkurrencen »Hvornår var det nu det var?«. Vi fik vort første tekstbehandlingsanlæg og er nu i gang med at arkivere efter det fælles system ARKIBAS.

Moltrup sogns lokalhistoriske forening

Formand: Karin Bonde, Bramdrup Lillefort 5, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 23 98.

Foreningens arkiv: Bramdrup Vestergade 7, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Hans Skøtt, Rovstrupvej 61, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 24 25.

Foreningen startet i 1985.

Antal medlemmer i 1996: 171.

I forbindelse med generalforsamlingen fortalte museumsinspektør Lennart Madsen om »Kultur-landskabet gennem 1000 år – med udgangspunkt i Moltrup sogn«. I foråret sendte foreningen spørgeskemaer ud til alle husstande, hvori vi bad om oplysninger om ejere af ejendomme og huse i sognet samt billeder m.m. til bogen, som vi vil skrive om sognet. Vi fik mange oplysninger samt billeder og gamle papirer.

Bestyrelsen registrerer også billeder m.m. på edb.

Starup sogns lokalhistoriske Arkivforening

Formand: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20.

Foreningens arkiv: Starup Skole, Starup Skolevej, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Niels P. Bladt, Bjørnøvej 3, Starup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 41 95.

Foreningen startet i 1986.

Antal medlemmer i 1996: 60.

Arkivet startet i 1990.

Foruden normal arkivaktivitet har vi i eftersommeren 1996 haft et par møder »i marken«, hvor vi på det ene fulgte industriens udvikling i Starup sogn fra en lille vandmølle til nutidens maskinbyggeri. Det andet var et besøg ved Lønt, hvor vi fik kyndig orientering om livet i fortiden netop der.

Højer kommune

Højeregnens lokalhistoriske arkiv

Møllegade 12, 6280 Højer.

Åbningstid: Mandag kl. 14.30-17.00 eller efter aftale.

Leder: Lis Hindrichsen, Nørregade 38, 6280 Højer, tlf. 74 78 23 03.

Arkivet startet i 1981.

Antal bestyrelsesmedlemmer i 1996: 5.

Medarbejdere i arkivet arbejder for øjeblikket med en oversættelse af pastor Rolffs bog: *Geschichte des Kirchspiels und Fleckens Hoyer*. Et arbejde, der er nær sin afslutning. I september afholdtes et møde på Kiers gaard med udstilling af indkomne arkivalier, arkivets medarbejdere fortalte om disse.

Lundtoft kommune

Historisk Sogneforening for Bovrup og Varnæs

Formand: Knud Krog, Blansvej 28, Bovrup, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 00 37.

Foreningens arkiv: Bovrup Aktivcenter, Bytoften 13, Bovrup, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: 1. oktober-30. april, torsdag kl. 18.30-21.00.

Leder: Johan Meier, Gl. Skolevej 6, Varnæs, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 06 18.

Foreningen startet i 1979.

Antal medlemmer i 1996: 240.

Foreningen har afholdt hjemstavnsaften, hvor Carsten Porskrog Rasmussen fortalte om »Sønderjyllands største gods«. Der er vist en udstilling om beklædning og linned fra gammel tid. På et møde har Orla Madsen fra Haderslev Museum fortalt om udgravningerne og fundene i forbindelse med den ny omfartsvej i Bovrup.

Historisk forening for Felsted sogn

Formand: Andreas Asmussen, Kirkevej 2, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 51 23.

Foreningens arkiv: Rådhuset, Gråstenvvej 1, Felsted, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Hans Thomsen, Møgelmoesevej 27, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 52 83.

Foreningen startet i 1983.

Antal medlemmer i 1996: 240.

Lokalhistorisk Forening for Kliplev sogn

Formand: Jakob Mørk, Præstevænget 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 78 93.

Foreningens arkiv: Straagaards Smedie, Smedehuset, Skolegade 4, Kliplev, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: Tirsdag og fredag kl. 15-17 og efter aftale.

Leder: Jørgen Hansen, Lillegade 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 76 28.

Foreningen startet i 1980.

Antal medlemmer i 1996: 310.

Ved generalforsamlingen talte fhv. landinspektør Albinus om grænsen gennem 75 år. Til Kliple Mærken var der arbejdende smedie og åbent i smedehuset, hvor der serveredes kaffe. 12. juni aftentur i vestersognet. 4. juli kirkegårdsvandring. 8. august biltur i østersognet. Søndag den 25. august eftermiddagstur til Flensborg i bus med dansk guide. 4. september aftentur til Varnæs, hvor vi besøgte kirken og Meiers redskabssamling. 3. oktober foredrag ved

Carsten Porskrog Rasmussen om Søgård i Ahlefeldternes tid. Søndag den 24. november åbent hus i smedehuset, hvor det nye årsskrift præsenteredes.

Løgumkloster kommune

Historisk Forening for Løgumkloster kommune

Formand: Vagn Lauritzen, Ved Dammen 56, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 43 03.

Lokalhistorisk arkiv: Løgumkloster kommuneskole, Grønnevej, 6240 Løgumkloster.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Frede Gotthardsen, Ringgade 15, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 42 04.

Foreningen startet i 1972.

Antal medlemmer i 1996: 310.

Året startede med åbningen af udstillingen i forbindelse med Sparekassens 175-års jubilæum. Efter at have været vist i Sparekassens lokaler kunne udstillingen resten af året ses på Museet Holmen. Frede Gotthardsen holdt ved et velbesøgt arrangement foredrag om Nødlandingen under krigen i Øster Højst. Sommerudflugten gik til Hjemsted Oldtidspark.

Nordborg kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Nordborg kommune

Løjteroft 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 08 29.

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 10-14, samt fra september til udgangen af april, mandag kl. 17-20.

Leder: Erik Manthei Nielsen, Fribjerg 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 18 10.

Arkivet startet i 1974.

Af udstillinger har der i 1996 som et led i rækken af sogneudstillinger været en udstilling om Havnbjerg sogn, ligesom der har været en udstilling af keramiske arbejder fremstillet af nu afdøde gårdejer Jørgen Nicolaisen, Mjels. Arkivet har været behjælpelig med oplysninger og effekter til en udstilling på Havnbjerg skole i anledning af skolens 40-års jubilæum. De traditionelle fem foredragsaftener med fortrinsvis lokale emner i samarbejde med LOF samlede igen i år fulde huse.

Egen sogns lokalhistoriske Forening

Formand: Henrik Skrydstrup, Runevænget 37, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 87 13.

Foreningens arkiv: Gl. Guderup 19, Guderup, 6430 Nordborg.

Åbningstider: Torsdag kl. 16-18 eller efter aftale.

Leder: Henrik Skrydstrup (se ovenstående).

Foreningen startet i 1994.

Antal medlemmer i 1996: 450.

Lysbilledforedrag på Egen Forsamlingshus i januar: »Gårde og huse i Egen Sogn fra århundredeskiftet«. Juni 1996 udflugt til naturværkstedet i Gjellerup.

Nørre Rangstrup kommune

Lokalhistorisk Forening for Agerskov sogn

Formand: Egon Petersen, Boldershøj 24, 6534 Agerskov, tlf. 74 83 32 97.

Foreningens arkiv: Agerskov skole, Nørregade 17, 6534 Agerskov.

Åbningstid: tirsdag kl. 15-17 eller efter aftale (dog lukket i skoleferien).
Leder: Karen Bech Jensen, Sønderbyen 18, 6534 Agerskov, tlf. 74 83 31 09.
Foreningen startet i 1991.

Antal medlemmer i 1996: 539.

På generalforsamlingen udtalte formanden mindeord over foreningens medstifter og første formand Viggo Thomsen, som døde den 4. juli 1996. Der rettedes en kraftig opfordring til medlemmerne om at medvirke til, at vigtige arkivalier ikke går tabt ved generationsskifter og bodelinger.

Der er i 1996 afholdt 3 udstillinger i lokalområdet og en udflugt til Tønder og Trøjborg. Med støtte fra mange lokale sponsorer er der udgivet et årsskrift.

Arkivet har været behjælpelig med oplysninger til flere fjernboende personer om deres aner. Der er modtaget en række dokumenter vedr. ejendomshandeler samt en del slægts- og personarkivalier, bl.a. en mængde billeder.

Der er foretaget 3 nye optagelser til stemmearkivet: gdr. Peter R. Frej, bagermester H. P. Severing og diakonisse Sara Pickardt.

Til arkivet er anskaffet en god brugt fotokopimaskine, og der er udskiftet et edb anlæg.

Lokalhistorisk forening for Arrild sogn

Formand: Inger Sophie Andersen, Hofmannsvej 3, Roost, 6535 Branderup, tlf. 74 83 43 84.

Foreningens arkiv: Arnumvej 29 B, Arrild, 6520 Toftlund.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Inger Sophie Andersen (som ovenstående).

Foreningen startet i 1987.

Antal medlemmer i 1996: 82.

Den største begivenhed i 1996 var, at arkivet igen fik egne lokaler. Skønt forholdene er blevet mindre, har vi dog nu tingene samlet et sted.

Ved generalforsamlingen i 1996 havde vi Lennart Madsen fra museet i Haderslev til at fortælle om Arrild og omegn i middelalderen, og det trak mange tilhørere til. Derudover har foreningen været involveret i en vellykket landsbyfest i Arrild.

Branderup-Rurup lokalhistoriske forening

Formand: Verner Bruhn, Smedegade 1, 6535 Branderup, tlf. 74 83 52 51.

Foreningens arkiv: Tingvej 3, 6535 Branderup.

Åbningstid: efter aftale.

Leder: Mette Marie Andersen, Gl. Toftlundvej 13, Rurup, 6520 Toftlund, tlf. 74 83 15 37.

Foreningen startet i 1986.

Antal medlemmer i 1996: 175.

Lokalhistorisk forening for Bevtoft og Tirslund sogne

Formand: Valdemar Frisk, Over Jerstalvej 202, Neder Jerstal, 6500 Vojens, tlf. 74 51 41 95.

Foreningens arkiv: Bevtoft Skole, Krügersvej 45, 6541 Bevtoft.

Åbningstid: Onsdag kl. 14.30-17.30, eller efter aftale.

Leder: Holger Rosenberg, Rosenvænget 2, 6541 Bevtoft, tlf. 74 51 45 19.

Foreningen startet i 1987.

Antal medlemmer i 1996: 360.

Året gik sin stille gang i arkivet, med et jævnt godt besøg og temmelig meget at arkivere. De største afleveringer var fra Mads R. Evald (erindringer) og landpost Peter Schildt, men vi har også fået mange enkelte ting. Så var der forberedelse til vort jubilæum, som fandt sted den 27. januar 1997. Allerede lige efter sommerferien begyndte vi at samle stof til vort årsskrift, som i år blev på 32 sider. Årsskriftet blev trykt i 300 stk.

Lokalhistorisk Forening for Toftlund og Omegn

Formand: Tove Rasmussen, Østergade 41, 6520 Toftlund, tlf. 74 83 17 33.

Nørre Rangstrup Lokalarkiv: Søndergade 56, 6520 Toftlund.

Åbningstid: Mandag kl. 16-18, eller efter aftale.

Leder: Tove Rasmussen (som ovenfor).

Foreningen startet i 1987.

Antal medlemmer i 1996: 56.

Arkivet startet i 1984.

I forbindelse med generalforsamlingen fortalte fhv. borgmester Chresten Jacobsen om kommunesammenlægningen i 1970.

Rødding kommune

Rødding lokalhistoriske arkiv

Vestergade 9, 6630 Rødding, tlf. 74 84 11 28 eller 74 84 12 88 (Rødding Bibliotek).

Åbningstid: Tirsdage kl. 9-12 og torsdage kl. 15-18, eller efter aftale.

Leder: Hans Carlo Jensen.

Post bedes sendt til: Rødding Bibliotek, Kongevej 6, 6630 Rødding.

Rødding lokalhistoriske Forening

Formand: Ester Torp, Gravlundvej 12, Åbølling, 6683 Føvling, tlf. 75 39 83 82.

Brændstrup Hjemstavnforening

Formand og leder: Hans Madsen Schmidt, Haurumvej 2, 6630 Rødding, tlf. 74 84 12 83.

Foreningens arkiv: Brændstrup kristne Friskole, Ramsherred 13, Brændstrup, 6630 Rødding.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.

Foreningen startet i 1962.

Antal medlemmer i 1996: 197.

Vi har holdt afstemningsfest, hvor Peter Holst levende fortalte historier fra Genforeningen og tiden derefter. N. J. Skov viste »Skolefilmen fra 1970«. Til vor generalforsamling fortalte og viste H. Chr. Grausbøl lysbilleder om den gl. amtsbane »Perle«. Udflugten gik til Tirpitz-stillingen ved Blåvand og Blåvand Fyr. Vi fik kaffe på Ho Kro. Hjemturen gik over Kallesmærsk Hede. 35 deltagere havde en dejlig tur.

Hjerting sogns lokalhistoriske udvalg

Formand: Jes Friis, Hjerting Skovvej 1, 6630 Rødding, tlf. 74 84 13 61.

Foreningens arkiv: Hjerting forsamlingshus, Skovvej 1, Hjerting, 6630 Rødding.

Åbningstid: Efter aftale.

Foreningen startet i 1980.

Antal medlemmer i 1996: Alle er velkomne.

Hygum lokalhistoriske forening

Formand: Peter Madsen, Lille Brøstrupgaard, Ribevej 5, Brøstrup, Hygum, 6630 Rødding, tlf. 74 84 12 69.

Foreningens arkiv: Ribevej 42, Hygum, 6630 Rødding, tlf. 74 84 12 69.

Åbningstid: Første tirsdag i hver måned kl. 15-17, eller efter aftale.

Landbrugsmuseet Hygum Hjemstavnsgård

Formand: Johannes Knudsen, Søndergyden 30, 6630 Rødding, tlf. 74 84 55 66.

Åbningstid: Medio maj-juni. lørdag og søndag kl. 13-17, fra 24. juni-1. september. hverdage kl. 11-17, søndag kl. 13-17.

Lokalhistorisk Forening for Jels sogn

Formand: Margit Falkenberg Ottosen, Jelsvej 39, Grønnebæk, 6630 Rødding, tlf. 74 55 22 45.

Foreningens arkiv: Jels Skole, Krygersvej 2, Jels, 6630 Rødding.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Margit Falkenberg Ottosen (se ovenfor).

Foreningen startet i 1984.

Antal medlemmer i 1996: 210.

Arrangementer i 1996: »Den farlige og livgivende latter« ved højskoleforstander Niels Holck, Rødding. »Tanker til tiden« ved redaktør Arne G. Larsen, Øster Lindet. Byvandring i Aabenraa. »Danske traditioner« ved museumsinspektør Hanne Christensen, Aabenraa. Udstilling på julemesse i Jels. Der er et registreringshold, som arbejder med billeder, arkivalier og ejendomme.

Lintrup sogns lokalhistoriske udvalg

v/Mogens Lorentzen, Grænsevej 1, Foldingbro, 6660 Lintrup, tlf. 74 85 53 45.

Foreningens arkiv: Lintrup skole, Kirkepladsen, 6660 Lintrup.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i måneden kl. 16-18, eller efter aftale.

Leder: Mogens Lorentzen, (se ovenfor).

Der er i det forløbne år ikke sket de store ting. Arkivet fortsætter med kopiering af de gamle dagblade til alle arkiverne i Rødding kommune. Der er i øjeblikket kopieret frem til 1932. Der er udgivet 2 publikationer i årets løb, og det håber vi at kunne fortsætte med, idet bidragsydende medlemmers tal ligger konstant. Besøgstallet er steget lidt, men ingen arkivalier er blevet afleveret.

Skodborg Hjemstavsforening

Formand: Kirsten Fynbo, Rugtoften 43, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 81 48.

Foreningens arkiv: Skodborg bibliotek, Søndergade 2, Skodborg, 6630 Rødding.

Åbningstid: Onsdag kl. 9.30-12.00, eller efter aftale.

Leder: Kristian Holmgård, Mølletoften 16, Skodborg, 6630 Rødding tlf. 74 84 84 85.

Arkivet startet i 1941.

Antal medlemmer i 1996: 130.

Foreningen arrangerer udflugter, egns- og byvandring, foredragsvirksomhed sammen med sognets andre foreninger, som der er god tilslutning til samt en aften »med egne kræfter«. Foreningen deltager i julemessen.

Skrave Hjemstavnforening

Formand: Karl Kristoffer Juhl, Skravevej 28, Langetved, 6630 Rødding, tlf. 74 84 71 75.

Foreningens arkiv: Skrave skole.

Åbningstid: 1. mandag i måneden (i vinterhalvåret) kl. 19.30-20.30, eller efter aftale.

Lokalhistorisk Forening for Øster Lindet sogn

Formand: Arne Buhrkal, Villavej 7, Øster Lindet, 6630 Rødding, tlf. 74 84 61 54.

Foreningens arkiv: Vestergade 9, 6630 Rødding.

Åbningstid: 1. torsdag i måneden kl. 15-17 og efter aftale.

Leder: Hanne Flebo, Østervænge 22, Øster Lindet, 6630 Rødding, tlf. 74 84 62 05.

Foreningen startet i 1986.

Arkivet startet i 1976.

Antal medlemmer i 1996: 210.

Foruden udgivelsen af det årlige hefte, Glimt, som med forskellige forfattere fortæller om sognets historie, er der mest arbejdet på arkivet. Alle arkivalier er omregistreret og arkivet gjort mere brugervenligt. Sammen med øvrige foreninger i kommunen vurderes muligheden for brug af edb.

Rødekro kommune

Lokalhistorisk Forening for Rødekro kommune

Formand: Ellen Jensen, Stationsvej 36, Hovslund, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 44 4.

Foreningens arkiv: Villa Catharina, Callesensvej 1a, 6230 Rødekro.

Åbningstider: Første og tredje mandag i måneden kl. 15-17 og efter aftale.

Leder: Inger Danielsen, Skovvænget 11, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 26 42 og 74 69 45 68.

Foreningen startet i 1979.

Arkivet startet i 1991.

Antal medlemmer i 1996: 555.

15. februar afholdt vi generalforsamling, der sluttede med lysbilleder. Vor udflugt med 52 personer gik til Amalienborg med rundvisning på det nyrestaurede Christian XII's palæ og bagefter byrundtur. I samarbejde med Hovslund

Forsamlingshus afholdt vi den 2.-3. november en udstilling af billeder m.m. Den 7. november besøgte vi Gråsten lokalarkiv. På vort arkiv har vi registreret det nye materiale. Vor Årbog udkom i november i 650 eksemplarer.

Skærbæk kommune

Rømø lokalhistoriske forening

Formand: Rosa Schmidt, Ternevej 11, 6792 Rømø, tlf. 74 75 52 10.

Leder: Arne Jørgensen, Strømmen 10, 6792 Rømø, tlf. 74 75 63 47.

Foreningens arkiv: Arkivleder Arne Jørgensen (se ovenstående).

Historisk Forening for Skærbæk og Omegn

Formand: H. E. Sørensen, Melbyvej 27, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 17 04.

Foreningens arkiv: Skærbækegnens Museum, Storegade 47, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 20 52.

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10-17, eller efter aftale.

Leder: Bodil Bjerre, Tøndervej 13, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 14 10 (Museets tlf. benyttes).

Foreningen startet i 1967.

Arkivet startet i 1967.

Antal medlemmer i 1996: 230.

Foreningen har som vanligt afholdt 3 foredrag og afstemningsfest og generalforsamling. Årsskriftet fra Skærbækegens fortid udsendt for 10. gang.

Skærbækegnens Museum

Storegade 47, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 20 52.

Åbningstid: mandag-torsdag kl. 10-17 og efter aftale.

Leder: H. E. Sørensen (se ovenfor).

Museet viste følgende særudstillinger: »Da far var dreng – dansk drengelægetøj ca 1940-70«, »Peter Nicolaisen: Vesteregnsbilleder (malerier)« og »Brugsens plakater«.

Antal besøgende: 3720. Nyerhvervelser bl.a.: Samling af plakater fra 2. zone 14. marts 1920. Skibsportræt billede: Rømøskib bygget ca. 1830. Landkort/søkort Grønland 1792. En række ting fra besættelsen. Maleri af Petersen-Rønn (1946) et af hans første. Peter Nicolaisen billede med motiv fra Rømø. Originale Brugsplakater, bl.a. Sikker Hansen (7 stk.).

Sundeved kommune

Historisk Forening for Sundeved

Formand: H. C. Clausen, Rosnevej 69, Ullerup, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 19 61.

Foreningens arkiv: Truenbrovej 21A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

Åbningstid: Onsdag kl. 15-18 eller efter aftale.

Leder: Ellen Margrethe Olsen, Møllehøj 5A, Avnbøl, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 11 22.

Foreningen startet i 1992.

Antal medlemmer i 1996: 825.

Sommerudflugt, en tur til Nybøl gl. Tingsted ved kirken, Borggården og Galgebakken. Kulturuge: 2.-6. september med et godt besøgstal. Efterårsmarked den 5.-6. oktober, hvor vi havde 25 førstegangsbesøgende. Slægtshistorisk forening for Sønderjylland havde vi besøg af den 8. oktober. I vore nyrenoverede kælderlokaler har vi løbende fotoudstillinger. Vi har haft byvandring i Nybøl. Endvidere har vi haft udstilling om erhverv i Sottrup, høst i gamle dage og kroer i Ullerup samt gamle julekort og julemærker.

Selskabet for Nydamforskning

Formand: Vincent Jensen, Peberbjerg, Skovbyvej 14, 6470 Sydals, tlf. 74 41 57 47.

Foreningens arkiv: Historisk Forening for Sundeved, Truenbrovej 21A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

Udstilling: Nydamhuset, Nydamvej 41, Øster Sottrup, 6400 Sønderborg.

Åbningstid: Efter aftale. Nøglen udleveres på Nydamskolens bibliotek, tlf. 74 46 72 42.

Sydals kommune

Lokalhistorisk Forening for Kegnæs sogn

Formand: Peter Wehl, Forsthoved 3, Kegnæs, 6470 Sydals, tlf. 74 40 51 92.

Foreningens arkiv: Østerbyvej 11, Kegnæs, 6470, Sydals.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 18-19.30 i sommerhalvåret og i vinterhalvåret hver mandag kl. 18-19.30 eller efter aftale.

Leder: Hans Bertelsen, Østerbyvej 50, Kegnæs, 6470 Sydals, tlf. 74 4 51 10.

Foreningen startet i 1978.

Antal medlemmer i 1996: 350.

Foreningen har i sommerens løb afholdt en egnsvandring. Foreningen har medvirket ved 3 foredragsaftener. Foreningen har efter flere års forberedelse udgivet en bog »Kegnæs i nyere tid«. Bogen er overalt blevet godt modtaget. Desuden har foreningen i årets løb fået et andet og mere hyggeligt arkivlokale.

Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn

Formand: Chresten Wolf, Østerbakken 11, Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 15.

Foreningens arkiv: Hørup centralskole, Vestervej 42, Kirkehørup, 6470 Sydals.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Karen Harboe, Hørup og Peter Hell, Havemose 4, Lambjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 15.

Foreningen startet i 1978.

Antal medlemmer i 1996: 750.

Arkivet har haft et ret stille år, da vi ikke modtog ret mange arkivalier. Vi har besøgt de fleste, der sad inde med ting af interesse. Vi har haft en del besøgende, der søgte oplysninger om deres slægt eller ejendom.

Lysabild sognehistoriske forening

Formand: Viggo Vandkær Thomsen, Lysabild Degnegård, Lysabild, 6470 Sydals, tlf. 74 40 42 84 (kl. 16-18).

Foreningens arkiv: På Lysabild skole.

Åbningstid: Første torsdag i hver måned kl. 18-20 (undtagen juli) og efter aftale med arkivlederen.

Leder: Nicolai Hansen, Mommarkvej 395, Mommark, 6470 Sydals, tlf. 74 40 79 95.

Foreningen startet i 1978.

Antal medlemmer i 1996: 734.

24. januar årsmøde med Karl Heinz Glog om Vikingerne. Åbent hus i arkivet søndag den 4. februar. Udflugt for alle medarbejdere til Søgårdlejren den 29. maj. Historisk udflugt til Kobbermølle den 20. juni. Efterårsmøde med frihedskæmper Mogens Dyre.

Tandslet sogns lokalhistorisk forening

Formand: Peter Johannsen, Mommarkvej 313, Tandslet, 6470 Sydals, tlf. 74 40 77 33.

Foreningens arkiv: Tandslet skole, Ertebjergvej 2, 6470 Sydals.

Åbningstid: (1/10-1/4) torsdag kl. 19-21 eller efter aftale.

Leder: Svend Iversen, Østkystvejen 117, Ertebjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 40 77 85.

Foreningen startet i 1976.

Antal medlemmer i 1996: 350.

Tandslet sogns lokalhistorisk forening har sit arkiv på Tandslet skole. Vi afholder som regel kun bestyrelsesmøder i vinterhalvåret. Ligeledes er vores arkivudvalg mest i arbejde i vinterhalvåret. Vi har et kursus i læsning af gotisk skrift og i år også et kursus i gamle veje og kort. Vi har købt edb anlæg, og 4 personer har deltaget i edb kursus.

Sønderborg kommune

Lokalhistorisk Forening for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg

Formand Ole Andersen, Ringløkke 24, 6400 Sønderborg, tlf. 74 48 84 79.

Arkivets adresse: Kirkegade 8, 6400 Sønderborg, tlf. 74 43 27 10.

Åbningstider: Mandag kl. 9-12 og onsdag kl. 15-17.

Arkivleder: Ruth Kümpel, Arnkilgade 62, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 70 31.

Ulkebøl:

Arkivafdeling: Torvet 2, Ulkebøl, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 93 66.

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12, onsdag kl. 19.30-21.

Arkivleder: Sofie Rasmussen, Sneppevej 5, Skovby, 6470 Sydals, tlf. 74 40 48 63.

Foreningen startet i 1979.

Antal medlemmer i 1996: 356.

Arkiverne har deltaget i Bygningskulturens dag, emnet var »Troens Huse og Dødens Have« med udstillinger på begge arkiver. Vi har forskellige udstillinger på arkiverne. Vi tager ud og viser billeder og har haft besøg af andre arkiver og en husholdningsforening.

Foreningen indledte traditionen tro årets arrangementer med billedforevisning på Dybbøl Bibliotek – årets tilløbsstykke! Derimod var fremmødet beklageligt lille til et arrangement på Dybbøl Mølle. Dette rettede sig flot, da vi

senere aflagde besøg på det Tyske Museum, Rønhave Plads, og på elektronikvirksomheden SERVODAN, spændende begge steder. Foreningen medvirkede under Bygningskulturens dag i september »Troens Huse og Dødens Have«. Arkiv-Nyt udkom med to numre på hver 24 sider. Det nye lay-out fænger!

Tinglev Kommune

Lokalhistorisk Forening for Tinglev kommune

Formand: Benny Lau, Kværnholtvej 16, 6372 Bylderup Bov, tlf. 74 76 11 00.

Foreningens arkiv: Bylderup Bov Bygade 17, 6372 Bylderup Bov, tlf. 74 76 21 41.

Åbningstid: Mandag og onsdag kl. 15-18, onsdage kl. 19-22 og efter aftale.

Leder: Bibliotekar Ina Juhl, Porsevænget 4, 6360 Tinglev, tlf. 74 64 32 61.

Foreningen startet i 1975.

Antal medlemmer i 1996: 202.

Generalforsamling den 2. april 1996 foregik i Ravsted forsamlingshus med Harald Nielsen med emnet Emil Noldes liv og levned. Den 20. juni gik sommerturen til Rens og Jyndevad Vandmølle. Den 21. oktober havde vi efterårsmøde i Sofiedal forsamlingshus med H. E. Sørensen over emnet slotte og herregårde langs grænsen, og i den forbindelse udgav foreningen den første udgave af lokalhistorisk kalender med kirker og præstegårde i Tinglev kommune.

Tønder kommune

Lokalhistorisk Forening for Tønder kommune

Formand: Kaj Elkjær Larsen, Grev Schacksvej 3, 6270 Tønder, tlf. 74 72 20 20.

Foreningens arkiv: Richtsensgade 10, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 26.

Åbningstid: Tirsdag kl. 13-18, torsdag kl. 13-17, lørdag kl. 10-12 og efter aftale (lukket i juli måned).

Leder: Britta Bargfeldt, Marskvej 15, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 11.

Foreningen har haft to velbesøgte foredrag om købmandsfamilien S. C. Lorenzen ved tidl. købmand Siegfried Lorenzen og om Gottorpernes ministat ved arkivar Lars Henningsen. Udflugten Kr. Himmelfartsdag gik til Flensborg, med byvandring under W. L. Christiansen og videre til Lyksborg og Munkbrarup Kirke, hvor Harry Jensen viste rundt.

Arkivet har haft stor succes med at deltage i nogle af erhvervslivets arrangementer, dels en erhvervsmesse, hvor vi havde en stand med en gammel Tønder-fotografers optagelser, dels et gammeldags marked i Gågaden, hvor vi solgte bøger og andet materiale fra en bod i Vestergade. Begge arrangementer gav penge i kassen og – nok så vigtigt – bragte os i kontakt med mennesker, der ikke normalt kommer på arkivet.

Herudover har vi haft udstillinger i forbindelse med jubilæer i foreninger og institutioner. På selve arkivet har der været et stort, konstant besøgstal. Mange unge mennesker har fundet ud af at bruge os i forbindelse med opgaver i byens og egnens historie.

Blandt de mange afleveringer er det værd at fremhæve arkivet fra Købstædernes Alm. Brandforsikring og en utrolig stor samling fotografiske negativer

Lokalhistorisk Arkiv i Tønder havde stor succes med en stand på Tønder messe den 20.-21. april 1996. På standen udstillede man fotograf Schwennesens tønderbilleder fra ca. 1900 til 1955. Her kunne de besøgende også bestille kopier af billederne. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Tønder kommune.

fra Tonhalle-Foto. Sidstnævnte er bl.a. pressefotos fra begivenheder i hele det gamle Tønder Amt ca. 1955-90.

Det daglige arbejde og de udadrettede aktiviteter har kun været mulige takket være en skare af ulønnede, entusiastiske, vidende og initiativrige medarbejdere.

Vojens kommune

Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune

Formand: Agnes Svendsen, Jernhytvej 21, 6500 Vojens, tlf. 74 54 19 41.

Foreningens arkiv: Møllerens Hus, Tørning Mølle, Tørningvej 7, Hammelev, 6500 Vojens, tlf. 74 50 70 31.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21, torsdag kl. 14-16 og efter aftale.

Leder: Laurids Lund, Hovedgaden Vest 104, Over Jerstal, 6500 Vojens, tlf. 74 54 73 45.

Foreningen startet i 1985.

Antal medlemmer i 1996: 338.

Foreningen har i 1996 haft 2 vellykkede »Hvem – Hvad – Hvornår« arrangementer, hvor 4 hold med kendte lokalpersoner konkurrerede om lokalviden ud fra lysbilleder og gamle ting. Den nystartede lokalhistoriske forening i Sommersted samarbejder vi med vedrørende registrering og opbevaring af arkivalier og billeder. Vi er i 1996 startet med at afholde et årligt fællesmøde

Så kom de endelig til de lokalhistoriske arkiver, de længe ventede mikrofiche af kirkebøgerne. Dermed har slægtshistorikerne og andre interesserede fået mulighed for at studere kirkebøgerne på de lokalhistoriske arkiver. Her er det Lokalhistorisk Arkiv for Vojens kommune, der netop har modtaget kirkebøgerne på mikrofiche. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Vojens Kommune.

mellem de 4 lokalhistoriske foreninger i Vojens kommune; formålet er samarbejde og udveksling af gode ideer. Årets udflugt gik til den nyåbnede »Hjemsted Oldtidspark«.

Lokalhistorisk Forening for Jegerup sogn

Formand: Mathias Nørgaard, Haderslevvej 2, 6500 Vojens, tlf. 74 50 61 84.

Foreningens arkiv: Jegerup skole, Bygaden 16, Jegerup, 6500 Vojens.

Åbningstid: Første tirsdag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.

Leder: Kaj Sandholdt, Kærager 8, Jegerup, 6500 Vojens, tlf. 74 54 29 80.

Foreningen startet i 1988.

Antal medlemmer i 1996: 243.

Ved generalforsamlingen i april havde vi Anette Aalling til at udybe sin artikel i Årsskrift 1995. Sommerudflugten gik til Christiansfeld. I august havde vi besøg af en gammel Jegerupdreng, Roy Bach, som nu bor i Californien, hvor han har været med til at få bygget en ny dansk kirke. Hovedartiklen i Årsskrift 1996 handlede om Jegerup Andelsmejeri.

Lokalhistorisk Forening for Oksenvad sogn og Omegn

Formand: Ernst K. Svennesen, Vadstedvej 10, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 43 05.

Foreningens arkiv: Ø. Lindetvej 5, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 46 07.

Åbningstid: Mandag kl. 19-21, eller efter aftale.

Leder: Ernst K. Svenesen (se ovenfor).

Aabenraa kommune

Løjt lokalhistoriske forening

Formand: Erling Madsen, Sandskærvej 582, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04.

Foreningens fotoarkiv: Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Claus Lildholdt, tlf. 74 61 80 43.

Ensted sogns lokalhistoriske forening

Formand: Hans Peter Meier, Buen 80, Stubbæk, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 33 98.

Foreningens arkiv: Skolegade 1, Stubbæk.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Hans Peter Meier (se ovenfor).

Foreningen startet i 1981.

Antal medlemmer i 1996: 178.

Arkivet startet i 1980.

Udover modtagelse af arkivalier og arbejdet med Årsskriftet har foreningen afholdt en aftenudflugt til Cathrinesminde teglværk. Foreningens samarbejde med Foredragsforeningen og Menighedsrådet fortsætter uændret.

Aabenraa byhistoriske forening

Formand: Esther Buchreitz, Nybro 14, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 35 11.

Foreningen startet i 1959.

Antal medlemmer i 1996: 454.

Den restaurerede Slotsvandmølle med nyindrettet café blev taget i brug i juni 1996 og officielt indviet den 20. oktober samme år. På generalforsamlingen var der foredrag om restaureringen, og efterårsmødet var lagt på Brundlund Slot, hvor stiftamtmand Ole Perch Nielsen fortalte om slottet og viste rundt. Efterfølgende blev møllen vist frem. Kim Furdals bog om ældre julekort var årets gave. Fra Turistforeningens salg af Aabenraa-julemærket 1995 er modtaget 7.500 kr.

Oversigt over årsskrifter og periodica 1996

Udgivet af de lokalhistoriske foreninger, museer og arkiver 1996/97

Bedsted

Brudstykker af Bedsted Sogns Historie

Samlet, bearbejdet og udgivet af Henning Haugaard

Nr. 22, 1996. 57 sider. Indhold: Om antallet af inderstehuse i Bedsted i 1729 – Erhvervsudviklingen i sognet gennem tiderne – Køb af hyrdehus i Bedsted 1771 – Erhvervsudviklingen i Bedsted 1900-1979 – Sørensens manufakturforretning – Winds gartnerforretning – Sølbecks radio- og cykelforretning – Jordlejekontrakt fra 1726 – Clausens slagterforretning – Maren Nielsens tatol – Hans Rasmussens købmandsbutik – Servicefagenes situation i Bedsted 1979 – Bedsted sogn 1607-09 – Pantsættelse af Bedsted sogn 1392 – Bedsted sogn 1965.

Ekspedition: Henning Haugaard, Brændkjærgade 46, 6000 Kolding, tlf: 75 50 43 39.

Bevtoft og Tirslund

Lokalhistorisk Forening for Bevtoft og Tirslund sogne. Årsskrift med aktuelt fra arkivet 1997

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Bevtoft og Tirslund sogne

1997. 30 sider. Indhold: Valdemar Frisk: Eftertænksom eller tid til eftertanke – 10 års jubilæum i lokalhistorie – Søren Kjær: For 50 år siden og så de næste 7 år – Erik Sloth: Fjorten år i Bevtoft og Tirslund – 10 års lokalhistorie – Avis overskrift med undertekster – Valdemar Frisk: Feltham: Man kan komme langt omkring i lokalhistorie – H.C. Andersen: I Danmark er jeg født – Valdemar Frisk: Landpost Peter Schildt – Jens Christensen: Lokalhistorie – Jens Christensen: Træk fra Bevtoft sognekommune 1922-1970 – Valdemar Frisk: Kære du – Andreas Gram: Strandelhjørn Mejeri – Valdemar Frisk: Strandelhjørnskovvej i min drengetid – Mads Rostgård Evald: Mads Rostgård Evald fortæller.

Ekspedition: Andreas Gram, Rosenvænget 60, 6541 Bevtoft, tlf. 74 51 42 24.

Bov

Historisk Forening for Vis Herred. Bov Museum

Udgivet af Historisk Forening for Vis Herred

Årg. 19, 1996. 63 sider. Indhold: H. H. Bang: Fra foreningen – H. P. Lund-Jensen: Fra Bov Museum – Årets gang – Kirsten Sparvath: Fra Bov Lokalarkiv – Thorvald Larsen: Toldgaarden i Padborg – H. H. Bang: Min barndom i Pluskær – Marie Jessen: Sønderjyske dialektord II – Thorvald Larsen: Skitse og fortegnelse over Bov Kirkegård fra 1839 – Chr. Larsen-Bjerre: Frøslevskrinets Mindestøtte – Kirsten Sparvath: Frøslev-projektet – Ole Nørregaard Pedersen: Padborg jernbanestations fødsel som grænsestation i 1920 – H. P. Lund-Jensen:

Mindeplade på Kollund Strandhotel – Lorenz Jacobsen: Det kongelige svenske postholderi i Padborg – H. H. Bang: Fra redaktionen – Bestyrelserne.

Ekspedition: Historisk Forening for Vis Herred, Møllegade 1, 6330 Padborg.

Broager

Broagerland IX

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Broagerland

1996. 96 sider. Indhold: Forord – Henning Damtoft Pedersen: Smølvold – Hans Heinrich Hüttmann: Egernsund kirke – Herbert Tychsen: En tur med hest og vogn til Fyn – Christian Peter Hansen: Kragesand (erindringer) – E. Bauer: En sten til fire brødre – Inge Adriansen: Genforeningsstenene i Broager kommune – A. Juul Petersen: Opskrift på pebernødder – Mindesten over gendarmer – Ester Olesen: Årets gang.

Ekspedition: Kresten Krogh, Møllegade 42, 6310 Broager, tlf. 74 44 17 64.

Egen

Årsskrift 1996

Udgivet af Egen Sogns Lokalhistoriske Forening

1996. 28 sider. Indhold: Henrik Skrydstrup: Forord – Henrik Skrydstrup: Foreningen-netop nu! – Ejnar Petersen: Niels Kjærbølling – Hans Bonde: Brandtræer og overtro – Jørgen Jørgensen & Ejnar Petersen: Klip fra arkivet – Hans Bonde: Viste du at? – Bestyrelsen 1996/97.

Ekspedition: Hans Bonde, Sebbelundvej 16, Egen, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 83 63.

Ensted

Årsskrift 1996-1997

Udgivet af Ensted Sogns Lokalhistoriske Forening

1996-97. 40 sider. Indhold: Knud Kristensen: Sdr. Hostrups skoler 1757-1956 – Jørgen Hansen: Smedien, der ligger i bakkernes ly – Hans Peter Meier: Veje og stier i Ensted sogn – Hans Peter Meier: Beretning for 1996.

Ekspedition: Hans Peter Meier, Buen 80, Stubbæk, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 33 98.

Felsted

Historisk Årbog for Felsted Sogn

Udgivet af Historisk Forening for Felsted Sogn

Nr. 13. 1995. 78 sider. Indhold: Grethe Beck & H. C. Staugaard: Mindestene for Genforeningen 1920 – Hans Thomsen: Genforeningen – Hans Thomsen: En personlighed i Felsted Sogn – Karl-Martin Johansen: Mindesten på Felsted kirkegård – Hans Thomsen: Mit liv fra bondekarl til graver – Svend Zachariasen: Lorenz Petersen, Felsted – H. C. Staugaard: En tur til mindesmærkerne fra 2. verdenskrig – Thomas Kauffmann: En riddersmand i vadmelsskoft – Peter Petersen: Da min oldefar var i den tyske ret – Grethe Beck: Arkivet i det forkøbnede år – Instruktion for artikler til årbog – Foreningens virke i 1994-95.

Nr. 14 1996. 95 sider. Indhold: Andreas Asmussen: Gartner Thomas Jessen

1882-1966 – Jens og Svend Zachariassen: Heine Mau: Naturen – min ven – Anne-Marie Vad: barndom i Felsted i 1950'erne – Karl-Martin Johansen: Byvandring igennem det gamle Felsted – Mary Michelsen og Mette Larsen: Thomsen, Stensvang – Hans Tholsen: Thyra Wildenschild – H. C. Staugaard: Stednavne i Felsted Sogn – Andreas Asmussen: Foreningens virke 1995-1996 – Grethe Beck: Arkivet i det forløbne år.

Ekspedition: Mette Lassen, Bygbjergvej 17, Felstedmark, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 51 19.

Gråsten

Årsskrift 1996

Udgivet af Historisk Forening for Graasten by og egn

1996, 71 sider. Indhold: Anne Wolden-Røthinge: Min barndoms by-Sønderjyske stemninger – En strålende dag i Gråsten (Flensborg Avis d. 21.8.1936) – Gert Ove Hansen: Beretning om et rederi – Holger Jacobsen: Nalmadebro – Elsebeth Thygesen Kristensen: Prædikestolen i Rinkenæs Korskirke og kunstneren bag den – Hans Sahl: En af mine »forunderlige« rejser – Elsebeth Thygesen Kristensen: Årets gang – Hans Paulsen: Beretning fra arkivet – Frede Chr. Ihle: Årsberetning – Oplysninger til medlemmerne.

Ekspedition: Hans Paulsen, Stjernevej 31, 6300 Gråsten, tlf. 74 65 10 70.

Haderslev

Langs fjord og dam. Lokalhistorie omkring Haderslev

Udgivet af forlaget Gammelting

1996. 92 sider. Indhold: Henning Ehlers Olsen: Hvis stenene kunne tale – Dagmar Bork: Diakonisser-også i Haderslev – Stine Wiell: Registrering af et værksted – Lisbeth Kiil: Den lærde Anker Jensen 1878-1937 – Jørgen Toft Jensen: Arkitektur i Haderslev-ca. 1900-1930 – Sven Ohlsen: Teglværker i Hoptrup sogn – Frede Scherrebeck: Badehotellet Sølyst – Johs. Wildfang: Erindringer fra før og efter Genforeningen – Noter og henvisninger.

Ekspedition: Haderslev Museum, Dalgade 7, postboks 122, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 75 66.

Hoptrup

Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening

Udgivet af Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening

1996. 44 sider. Indhold: Holger Bonde: Årsberetning for 1996 – Den strenge herremand – Sven Ohlsen: Mastrup Mølle – I havsnød – Ellen Hedvig Lauritzen: Erindringer – Sven Ohlsen: Dæmningen til Kalvø – For 100 år siden – For 75 år siden – For 50 år siden – For 25 år siden – Hans M. Mathiesen: Brev til forældre – Sven Ohlsen: Landsbysmedien i Sønderballe – Sven Ohlsen: Bloksbjergstenen på Brudepladsen i Hoptrup – Sven Ohlsen: Af Hoptrup skoles historie – Sven Ohlsen (red):Vejen gennem Pamhule skov – Hoptrup Mejeri? – Sven Ohlsen: Skæbnen ville det anderledes – Hoptrup Kirkes Kapel.

Ekspedition: Holger Bonde, Lysmosen 34, Marstrup, tlf. 74 57 52 74.

Hørup

Lokalthistorisk Forening for Hørup Sogn

Udgivet af Lokalthistorisk Forening for Hørup Sogn

15. årgang. 1997. 40 sider. Indhold: Chr. Wolf: Mindeord – Jørgen Nielsen: Indledning – Chr. Møller: Omkring århundredskiftet i 1900 – Anne Kristine Nielsen: Lidt om Majled og de gamle veje der omkring – Chr. Møller: Høruphav som fiskerby – Peter A. Christensen: Loddenbjerg – Hans J. Christensen: Sådan gik 1996 – Karen Harboe & Peter Hell: Arkivet 1996.

Ekspedition: Peter Hell, Havemose 2, Lambjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 15.

Jegerup

Lokalthistorisk Foreningen for Jegerup Sogn 1996

Udgivet af Lokalthistorisk Forening for Jegerup Sogn

Redaktionelle oplysninger – Mathias Nørgaard: Forord – Indholdsfortegnelse – bestyrelsen: Året 1996 – Kaj Sandholdt: Et håndklæde – Kaj Sandholdt: Jegerup Andelsmejeri 1906-1967 – Peter Larsen: Mit barndomshjem – Laura Andersen: Et tilbageblik på årene 1936 til 1996 – Marianne Iversen: Et besøg i Zambia – Peder Mose: Gamle sagn – Jegerup Skole 1930 – 7. kl. på Jegerup Skole 1976-77.

Ekspedition: Matthias Nørgaard, Haderslevvej 2, Simmersted, 6500 Vojens, tlf. 74 50 61 84.

Kliplev

Fra Kliplev Sogn

Udgivet af Lokalthistorisk Forening

1996. 72 sider. Indhold: Foreningen – Jørgen Zachariassen: Erindringer fra Kliplev præstegård, 1 del. – C. Hansen: De fem lange år – Jacob Lorenzen, Jacob Jensen og Jacob Mørk: Glimt af KFUM spejderbevægelsen i Kliplev – For 50 år siden – Jørgen Hansen: Bjergskov gårde.

Ekspedition: Jacob Mørk, Præstevænget 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 78 93.

Løjt

Det gamle Løjt XIX, 1996

Udgivet af Løjt Sogns Lokalthistoriske Forening

1996. 128 sider. Indhold: Forord – Svend Aage Faaborg (red): Min gyldne ungdomstid – Karl Lildholdt (red): Ulykken i Huascobugten – Jens Bruun: Løjt kirkes altertavle i nærbilleder – Petrea Schmidt: Daglejere og andre gode hjælpere i travle sæsoner – Eschel Krag: Minder fra skoletiden – Eschel Krag: En bemærkelsesværdig dag – Jacob Holdt: Jamen, det er jo min bedstemor – Marie Finne: Idrætspigen fortæller – Jacob Holdt (red): To breve om Løjt og Løjttinger – Arthur Elbjerg: De kongelige buste – Erling Madsen: Løjt Sogns Ringriderforening gennem 100 år – Gerd Diecksen: historien om Løjt Kirkebys danske børnehaven og fritidshjem – Karl Lildholdt (red): Ankergrund – Karl Lildholdt: Calcutta – Marius Braune: Løjt Kirkes Orgel – Mindeord om Christian Iversen.

Ekspedition: Aase Boysen, Hønsnap 10, Løjt Kirkeby, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 65 72.

Oksenvad

Lokalhistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn 1997

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn

1997. 32 sider. Indhold: I hundredåret for start af Lerte mejeri – Baggrunden for andelstanken.

Ekspedition: Hans Jørgen Kjær, Forpagtervej 2, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 44 19.

Rødding

Historisk Årbog for Rødding-egnen 1996

Udgivet af de lokalhistoriske arkiver og foreninger i Rødding kommune

1996. 84 sider. Indhold: Forord – Peter Lindberg: Træk af firmaet P. Lindbergs historie – Erik Braun: Den klare Skodborg Å (en Kongeå) – Degn Lyckes dagbog – Margrethe Termansen: Nybyggerkolonien på Barsbøl mark – Jes Friis: Personligheder i Hjerting – Helga Winther: Træk af Rødding Husmoderforerings historie – Lokalhistoriske arkiver, foreninger og udvalg.

Ekspedition: Hans Carlo Jensen, Rødding Bibliotek, Kongevej 6, 6630 Rødding, tlf. 74 84 12 88.

Rødekro

Fra Rødekro kommune 1996

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Rødekro kommune

1996. 160 sider. Indhold: Foreningens bestyrelse og udvalg – Forord – Thomas Heisel: Året 1995-1996 – Hans Chr. Lassen (red). Hans J. Hansen: Landbrugets udvikling i Hellevad sogn, 2. halvdel – Peter Søgård Jørgensen: Slægtens historie og erindringer – Peter Slipsager: Mit afrikanske og franske fangenskab i krigen 1914-18 – Carl Langholz: Ørnen har hjemstavnret i Rødekro – Ellen Jensen: Handelsfirmaet G.K.M. i Hovslund – Torp Friis Møller: For 100 år siden. små udpluk af Hejmdal. 2 halvår 1896 – Torp Friis Møller: For 50 år siden. Små udpluk af Hejmdal 1946 – Anna E. Holm: Minder fra byen Rødekro-som den var fra midten af 20'erne og 30'erne – Inge Holm Hansen: Min barndom i Rødekro – Th. Sørensen: Omkring Rødekro Isenkram A/S – Torp Friis Møller: Møllegård i Genner en 400-årig slægtsgård – Torp Friis Møller: Gråstenæblet – Torp Friis Møller: Præster ved Hjordkjær kirke – Torp Friis Møller: Pest.

Ekspedition: Thomas Heisel, Horsbyggårdevej 1, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 94 98.

Skærbæk

Fra Skærbækegnens Fortid. Udgivet af Historisk Forening for Skærbæk og Omegn & Skærbækegnens Museum i samarbejde med forlaget Melbyhus

Nr. 10, 1996. 24 sider. Indhold: H. Hofmand Nielsen: Mindesten og mindestavler for de faldne i første verdenskrig – H. Hofmand Nielsen: Mordet ved

Møldam og andre optegnelser i Døstrup kirkebog i 1600-tallet – H. E. Sørensen: Hans Poulsen fortæller

Ekspedition: Historisk Forening, tlf. 74 75 17 04 eller Skærbækegnens Museum, tlf. 74 75 20 52

Starup

Årsskrift 1996

Udgivet af Starup Sogns Lokalhistoriske Arkivforening

1996. 24 sider. Indhold: Theodor Wogensen: Lidt om Vandling – N. P. Bladt: Lidt om Starup Skoles historie – N. P. Bladt: Fra Haderslev Herreds Skyld og Panteprotokol.

Ekspedition: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, Starup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20.

Sundeved

Skrift for Historisk Forening for Sundeved

Udgivet af Historisk Forening for Sundeved

1996. 108 sider. Indhold: Forord – Jørgen Ilkjær: Bag om Nydamfundet – Jes Caspersen: Brændselsforsyningen under krigen – Marie Madsen: Erindringer – Jens K. Lampe: Møller i Nybøl sogn – Musse Fenn-Hansen: Venskab i en krig – Jørgen Schmidt: Olds-mølle – Kathe Schmidt: Asmus Alsings erindringer – Jørgen Christensen: Danske oldsager skjules for ikke at ende som krigsbytte – Herluf Faurholm: En markant personlighed. Chresten Nissen, »Ballesgaard« – Hjørdis Barandun: Juleslauden – Jens K. Lampe: han faldt – i god tro. Christen Madsen Brodersen – Jørgen Schmidt: »E GRUE eller Hertug Hans' kanal – Vincent Jessen: Nydam Mose – hvad viste udgravningerne i 1996 – Året der gik – 1995.

Ekspedition: H. C. Clausen, Holmbogård, Langbro 2A, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 12 86.

Vojens

Årbog 1996 for Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune

10 årg. 1996. 66 sider. Indhold: Forord – Walter Schuldt: Skrydstrup fundet – Laurids Lund: Hans Børlum. Manden fra gravhøjen – Ove Hyldebrandt: Vojens for 40 år siden og nu – Knud Schultz: Skoler i Simmersted – Ove Lund: Nustrup Kirke – »domkirken« i Vojens kommune – Solvej Olesen (red): Martine Madsens erindringer – Peter Petersen: 25 års købmændskab i Maugstrup – Jes Nielsen Damm: Mine livserindringer – Agnes Svendsen: Vojens Bibliotek gennem 75 år 1921-1996 – Villy B. Staub: Sommersted Lokalhistoriske Forening – bogmester Markvad Hovmøller: Vojens Kommune 1995/96 – Agnes Svendsen: Foreningens virke 1995/96 – Laurids Lund: Årets gang på arkivet.

Ekspedition: Laurids Lund, Hovedgaden 104, 6500 Vojens, tlf. 74 54 73 45.

Historisk Samfund for Sønderjyllands styrelse

Styrelse:

Formand: arkivar, dr.phil. Lars N. Henningsen, Arkivet ved Dansk
Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg

Næstformand: landsarkivar, lic.phil. Hans Schultz Hansen, Ærholm
29, 6200 Aabenraa

Sekretær: ubesat

Kasserer: regnskabschef Henning Mathiesen, Poppelhegnet 6, 6400
Sønderborg

Styrelsesmedlemmer iøvrigt:

museumsinspektør Inge Adriansen, Kyshøj 24, Høruphav, 6470 Sydals
direktør, dr.phil. Henrik Becker-Christensen, Jørgensgård 5A, 6200
Aabenraa

museumsinspektør Elsemarie Dam-Jensen, Markledgade 20, 6240 Lø-
gumkloster

lokalhistorisk konsulent Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhi-
storie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa

overbibliotekar Niels H. Kragh-Nielsen, Sandnæsvej 11, 7100 Vejle
museumsinspektør Lennart S. Madsen, Haderslev Museum, 6100
Haderslev

stiftamtmand O. Perch Nielsen, Gamle Kongevej 86, 6200 Aabenraa
arkivar, dr.phil. Bjørn Poulsen, Landsarkivet, 6200 Aabenraa
landsarkivar Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34a, 6200 Aabenraa

Amtsudvalgsformænd

overlærer Hans H. Bang, Padborgvej 27, Bov, 6330 Padborg
boghandler Briks Iversen, Snogbækvej 7, Baså, 6400 Sønderborg
skoleinspektør Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, Starup, 6100
Haderslev

overlærer Peter Madsen, Vænget 17a, 6240 Løgumkloster
bibliotekar Jesper Bolund Nielsen, Hafengang 8, D-24837 Slesvig

Sekretariat og ekspedition:

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 46 83

åbningstid: ma.-to. kl. 9-14

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger: Lars N. Henningsen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg, tlf. 004946186970

Sønderjysk Månedsskrift: Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74625860

Skriftrække: Hans Schultz Hansen, Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74625858

Amtskredsudvalg:*Haderslev amtskreds*

Karl Erik Olesen (formand)
Starup Kirkevej 25, Starup
6100 Haderslev
74525420

Asger Gyldenkærne (sekretær)
Hjerndrupvej 112, Hjerndrup
6070 Christiansfeld
74561733

Kirsten Fynbo (kasserer)
Rugtoften 43, Skodborg
6630 Rødding
74848148

Svend Fink
Stubbum Landevej 60, Stubbum
6070 Christiansfeld
74561193

Laurits Lund
Hovedgaden 104, Over Jerstal
6500 Vojens
74547345

Holger Bonde
Lysmosen 34, Marstrup
6100 Haderslev
74575274

Aabenraa amtskreds

Hans Henrik Bang (formand)
Padborgvej 27, Bov
6330 Padborg
74671618

Ellen Jensen
Stationsvej 36, Hovslund
6230 Rødekro
74664404

Erling Madsen (sekretær)
Sandskærvej 582, Løjt
6200 Aabenraa
74617804

Svend Agertoft (kasserer)
Vibevej 3, Varnæs
6200 Aabenraa
74680194

Inger Jørgensen
Nederbyvej 23, Hokkerup
6340 Kruså
74608361

Sønderborg amtskreds

Briks Iversen (formand)
Snogbækvej 7, Baså
6400 Sønderborg
74467651

Jørgen Wangel (kasserer)
Mosevang 29, Ulkebøl
6400 Sønderborg
74427533

Else Nissen (sekretær)
Storegade 22
6261 Bredebro
74710118

Anne-Dorthe Overgaard (sekretær)
Snogbækvej 25, Ø.Snogbæk
6400 Sønderborg
74469853

Sydslesvigs amtskreds
Jesper Bolund Nielsen (formand)
Hafengang 8,
D-24837 Schleswig
0462125509

Henning Mathiesen
Poppelhegnet 6
6400 Sønderborg
74429216

Carsten Reyhé (sekretær)
Winningmay 5
D-24882 Füsing-Schaalby
04622671

Tønder amtskreds
Peter Madsen (formand)
Vænget 17a
6240 Løgumkloster
74743740

Marie Møller (kasserer)
Norder Allee 3A
D-24939 Flensburg
046156446

Ingolf Haase (næstformand)
Slotsgaden 28, Møgeltønder
6270 Tønder
74738569

Anders Schaltz Andersen
Osterwung 5
D-25856 Hattstedt
04846590

Finn Clemmensen
Toften 22
6780 Skærbæk
74752147

Jørgen Kühl
Danevirkegården
Ochsenweg 5
D-24867 Dannewerk
0462137814

Ellen Jepsen
Kærvej 6b, Jejsing
6270 Tønder
74734222

Regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland 1996

INDTÆGTER	
Modtaget foreningstilskud	84.135
Kontingent/årbøger	253.354
Sønderjysk Månedsskrift	278.900
Skrifter	512.924
Medlemsaktiviteter	78.500
	<u>1.207.813</u>
UDGIFTER	
Årbøger	-199.961
Sønderjysk Månedsskrift	-335.954
Skrifter	-383.312
Medlemsaktiviteter	-90.485
	<u>-1.099.712</u>
DÆKNINGSBIDRAG	198.101
Sekretariatsudgifter	-135.515
RESULTAT FØR RENTER OG EKSTERNE INDTÆGTER	62.586
Renteindtægter	46.578
Kursdifference/rabatter	-6.717
RESULTAT	102.993
Årets resultat foreslås disponeret således:	
Overførsel til frie reserver	102.993
Tilbageført fra tidligere hensættelser:	
Hensættelse til indholdsfortegnelse, Sønderjysk Månedsskrift	25.000
Hensættelse til Årbøgerne	0
Hensættelse til Genforeningsjubilæet	0
TILBAGEFØRSEL I ALT	25.000
Balance pr. 31. december 1996	
AKTIVER	
Beholdning skrifter	30.380
Debitorer	19.310
Tilgodehavende moms	59.589
Periodeafgrænsningsposter	65.153
Obligationer, nom. kr. 500.000 (kursværdi kr. 511.850)	656.208
Likvide beholdninger	170.193
OMSÆTNINGSAKTIVER	1.000.833
PASSIVER	
EGENKAPITAL	
Saldo pr. 1/1 1996	257.185
Hensat pr. 1/1. 1996	510.000
Årets overskud	102.993
EGENKAPITAL PR. 31/12 1996	870.178
Der er disponeret således:	
Ikke disponerede midler	720.178
Hensættelser:	
Sønderjysk Landbohistorie	150.000
Kommende skrifter	0
EGENKAPITAL PR. 31. DECEMBER 1996	870.178

GÆLD	
Kreditorer	81.427
Skyldig kildeskat	2.462
Skyldige omkostninger	46.766
KORTFRISTET GÆLD IALT	130.655
PASSIVER IALT	1.000.833

Styrelsens erklæring

Nærværende årsregnskab indeholder efter vor opfattelse alle relevante oplysninger, herunder alle aktiver og passiver.

Aabenraa, den 10/4 1997

Lars N. Henningsen

Hans Schultz Hansen

Kim Furdal

Henning Mathiesen

Erklæring fra kritisk revision

Foranstående årsregnskab for Historisk Samfund har vi revideret.

Vor revision har ikke givet anledning til bemærkninger.

Aabenraa, den 6/3 1997

Julius Beier

Frede Rudolph

Revisionspåtegning

Vi har revideret det af styrelsen aflagte årsregnskab med tilhørende noter 1-6 for Historisk Samfund for Sønderjylland for året 1996.

Den udførte revision

Vi har i overensstemmelse med almindeligt anerkendte revisionsprincipper tilrettelagt og udført revisionen med henblik på at opnå en begrundet overbevisning om, at årsregnskabet er uden væsentlige fejl og mangler.

Under revisionen har vi ud fra en vurdering af væsentlighed og risiko efterprøvet grundlaget og dokumentationen for de i årsregnskabet anførte beløb og øvrige oplysninger. Vi har herunder taget stilling til den af ledelsen valgte regnskabspraksis og de udøvede regnskabsmæssige skøn.

Vi har endvidere vurderet, om regnskabs informationer som helhed er fyldestgørende.

Revisionen har ikke givet anledning til forbehold.

Konklusion

Det er vor opfattelse, at årsregnskabet er aflagt i overensstemmelse med lovgivningens og vedtægternes krav til regnskabsaflæggelse, og at det giver et retvisende billede af selskabets aktiver og passiver, økonomiske stilling samt resultatet.

Aabenraa, den 6. marts 1997
REVISIONSCENTRET A/S, AABENRAA

Julius Beier
registreret revisor F.R.R.

